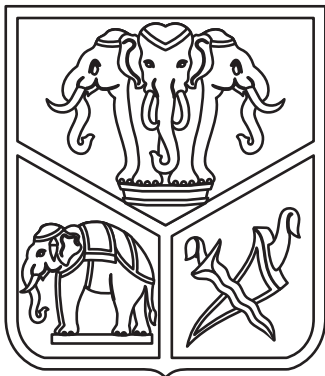

มอง —
ห้องต้นไทย
ผ่านรัฐสมัยใหม่

กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๔

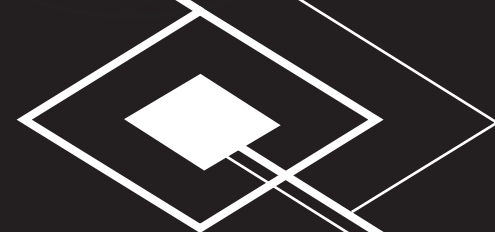

มอจ

ห้องถิ่นไทย

ผ่านรัฐสมัยใหม่

กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๔

ภาพจากปก

ส่วนหนึ่งของลวดลายประดับตราอาร์มแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๕
สื่อความถึงอาณาบริเวณที่ถูกผนวกรวมเป็นรัฐสยาม ภายใต้บริบทการสร้าง
รัฐสมัยใหม่ซึ่งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของดินแดนเหล่านั้นในหลากหลายมิติ

มองท้องถิ่นไทย ผ่านรัฐสมัยใหม่

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๖๔

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

มองท้องถิ่นไทย ผ่านรัฐสมัยใหม่. -- กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร, ๒๕๖๔.
๒๐๘ หน้า.

๑. สังคมและวัฒนธรรม. ๒. ไทย -- ประวัติศาสตร์. I. ชื่อเรื่อง.

306.09593

ISBN 978-616-283-571-1

ที่ปรึกษา

นายประทีป เพ็งตะโก

อธิบดีกรมศิลปากร

นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นายพนมบุตร จันทรโชติ

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นายจาริก วิไลแก้ว

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นางรัชชก โคจรานนท์

ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง

นางสาวศุภรัตน์ ธาราศักดิ์

ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

นายบัณฑิต ลิวชัยชาญ

ผู้อำนวยการกลุ่มประวัติศาสตร์

นางสาวฉัตรภารณ์ จินดาเดช

ผู้อำนวยการกลุ่มจารีตประเพณี

ผู้ตรวจพิจารณาต้นฉบับ

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์
(ภาษา เอกสาร และหนังสือ)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชลดา โกพัตตา

อาจารย์ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์
ภาควิชาประวัติศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดีอังกฤษ
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ค้นคว้าเรียบเรียง

นายทัตพล พูลสุวรรณ

นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

ศิลปกรรม

นางสาวกัญชลิตา โมราราชภูรี

พิมพ์ที่

บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

๓๗๖ ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

E-mail : aprint@amarin.co.th

คำนำ

การอธิบายพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยโดยอาศัยแนวความคิดเรื่องการก่อรูปรัฐสมัยใหม่นั้นเป็นแนวทางหนึ่งที่นักวิชาการในปัจจุบันใช้ศึกษากันอย่างแพร่หลาย ดังปรากฏให้เห็นจากงานศึกษาวิจัยแขนงต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา ทั้งในโลกภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวข้อการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยแห่งการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินตามแบบอย่างนานาอารยประเทศเพื่อสร้างบูรณภาพให้แก่ราชอาณาจักรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างเด่นชัดและกว้างขวางยิ่ง เริ่มตั้งแต่บริเวณศูนย์กลางอำนาจกระพริบขยายไปยังอาณาบริเวณโดยรอบ จนเป็นเหตุให้ท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งใกล้ไกลเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ อย่างเป็นระบบมากขึ้นโดยลำดับ

ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกรุงเทพฯ กับท้องถิ่นดังกล่าวได้ส่งผลต่อภาพลักษณ์ความเป็นไปของท้องถิ่นอย่างไรนั้น ปรากฏให้เห็นจากงานศึกษาในหนังสือ “มองท้องถิ่นไทย ผ่านรัฐสมัยใหม่” เล่มนี้ ซึ่งมีเนื้อหาที่มุ่งอธิบายตัวอย่างปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับท้องถิ่นไทยในแง่มุมที่แตกต่าง โดยอาศัยประเด็นการก่อรูปของรัฐสมัยใหม่มาใช้เป็นกรอบคิดสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบทความแต่ละชิ้นกรมศิลปากรจะเคยจัดพิมพ์เผยแพร่แล้วในโอกาสต่าง ๆ หากแต่การนำมารวมพิมพ์ครั้งนี้เสมือนกับการนำเสนอความคิดรวบยอดที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ที่แสดงให้เห็นความเป็นไปของท้องถิ่นไทยในภาพรวมที่เด่นชัดขึ้นและอาจจะต่อยอดแนวความคิดในการศึกษาพัฒนาการของท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเด็นที่หลากหลายในอนาคต

กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “มองท้องถิ่นไทยผ่านรัฐสมัยใหม่” จะอำนวยประโยชน์ต่อนักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจโดยทั่วไป ในการทำความเข้าใจพัฒนาการของท้องถิ่นไทยไม่มากนักน้อย และที่สำคัญจะช่วยส่งเสริมให้การศึกษาประเด็นทางสังคมและวัฒนธรรมมีลักษณะแบบสหวิทยาการ อันจะทำให้มุมมองและการอธิบายประเด็นดังกล่าวมีความหลากหลายและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

(นายประทีป เพ็งตะโก)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

สิงหาคม ๒๕๖๔

สารบัญ

คำนำ	๔
------	---

๑	๙
---	---

บทนำ:

**“รัฐสมัยใหม่” ว่าด้วยบริบททางประวัติศาสตร์
กับการศึกษาพัฒนาการท้องถิ่นไทย**

◆ ว่าด้วย “ผู้คน” และ “พื้นที่” กับรัฐสมัยใหม่	๑๓
◆ รัฐสมัยใหม่กับการกระชับ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่นเชิงกายภาพ	๑๕
◆ รัฐสมัยใหม่กับ “งานเขียน” เชิงประวัติศาสตร์ ว่าด้วยท้องถิ่น	๑๙
◆ กระแสการเปลี่ยนแปลงของ “งานเขียน” เชิงประวัติศาสตร์ว่าด้วยท้องถิ่น	๒๖
◆ ขอบเขตและการศึกษา	๒๘

๒	๗๒
---	----

“ผู้คน” ในท้องถิ่นกับรัฐสมัยใหม่:

**กรณีศึกษาการสร้างบทบาทผู้นำของเจ้านายสายสกุล
ณ เชียงใหม่ ด้วยต้นเหตุนทางวัฒนธรรมล้านนา**

◆ ความนำ	๓๓
◆ บทบาทของเจ้านายในราชสำนักเชียงใหม่ก่อนและหลัง การปฏิรูประบบราชการแบบมณฑลเทศาภิบาล	๓๖

◆ การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี	๔๔
◆ วัฒนธรรมมีความหมาย : บทบาทการเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม ของเจ้านายฝ่ายเหนือ	๕๕
◆ บทสรุป	๖๓

๓ ๖๖

“พื้นที่” ในท้องถิ่นกับรัฐสมัยใหม่: กรณีศึกษากำเนิดและพัฒนาการพื้นที่ “วัดพระงาม” เมืองนครปฐม

◆ “ศาสนสถาน” ภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรมทวารวดี	๖๘
◆ “พุทธสถาน” ภายใต้บริบทการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่	๗๙
◆ “โบราณสถาน” ภายใต้บริบทการศึกษาประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติ	๙๗
◆ บทสรุป	๑๐๖

๔ ๑๐๘

“งานเขียน” ว่าด้วยท้องถิ่นกับรัฐสมัยใหม่: กรณีศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์จังหวัดลพบุรี และจังหวัดชัยภูมิ

ประวัติศาสตร์ลพบุรี : การสำรวจเชิงวิพากษ์	๑๐๙
◆ คำโครงการนำเสนอประวัติศาสตร์ลพบุรี	๑๑๐
◆ ประวัติศาสตร์ลพบุรี - ประวัติศาสตร์ชาติ : พรมแดนแห่งความรู้	๑๑๗

- ◆ ประวัติศาสตร์ลพบุรี : กำเนิดและความสืบเนื่องของ
พรมแดนแห่งความรู้ ๑๒๑
- ◆ ลพบุรีศึกษา : ขยายพรมแดนแห่งความรู้ ๑๓๔
- ◆ บทส่งท้าย ๑๓๘

ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ : ๑๕๓

ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ชาติในพัฒนาการท้องถิ่น

- ◆ ชัยภูมิ : ภาพรวมทางประวัติศาสตร์ ๑๕๔
- ◆ ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ : ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ชาติ ๑๕๙
- ◆ จากใบเสมาจุดโง้งถึงปราสาทกู๋ : วัฒนธรรมแรกเริ่ม
ในประวัติศาสตร์ไทย ๑๖๓
- ◆ เมืองชัยภูมิ : ปริณพทลอำนาจของอาณาจักรอยุธยา ๑๖๕
- ◆ เจ้าพ่อพญาแล : ภาพแทนความศักดิ์ของหัวเมือง
ต่อรัฐส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ๑๖๗
- ◆ เมืองชัยภูมิสู่จังหวัดชัยภูมิ : พัฒนาการแห่งระบบ
บริหารราชการแผ่นดินของรัฐสยาม/ไทย ๑๗๑
- ◆ จังหวัดชัยภูมิ : พื้นที่ความมั่นคงของรัฐ ๑๗๓
- ◆ บทส่งท้าย ๑๗๘

๕ ๖๗๙

บทสรุป

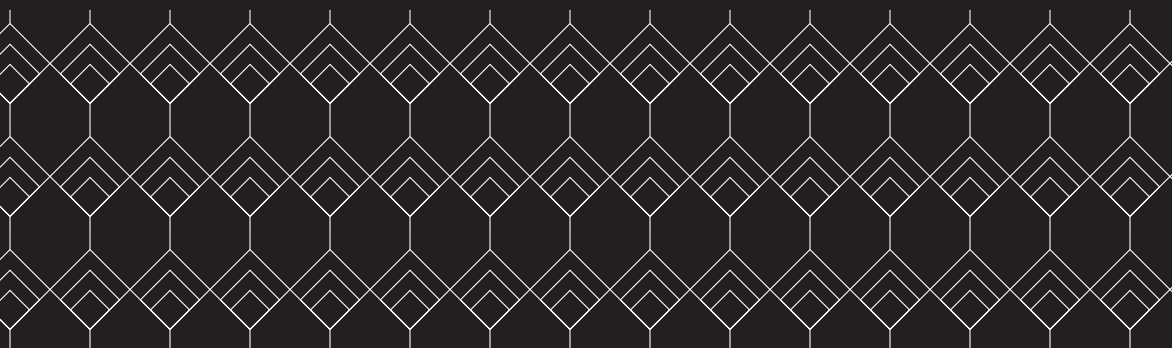
บรรณานุกรม ๖๘๕

๑

บทนำ

“รัฐสมัยใหม่”

ว่าด้วยบริบททางประวัติศาสตร์
กับการศึกษาพัฒนาการท้องถิ่นไทย

“รัฐสมัยใหม่”

ว่าด้วยบริบททางประวัติศาสตร์
กับการศึกษาพัฒนาการท้องถิ่นไทย

งานศึกษาวิจัยจำนวนมากทั้งทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการทำให้สยามเข้าสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ตามพระบรมราชโบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญที่ส่งผลต่อพัฒนาการของสังคมสยาม/ไทยทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค^๑ ภายหลังเมื่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศขึ้นทะเบียน “เอกสารจดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระ

^๑ รัฐสมัยใหม่ที่กล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนจำกัดความหมายในฐานะยุคสมัยที่เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมและวัฒนธรรมทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นอย่างกว้างขวางเท่านั้น ส่วนการอธิบายว่าสยาม/ไทยก้าวสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่เมื่อใดยังคงเป็นประเด็นข้อถกเถียงทางวิชาการในปัจจุบัน เนื่องจากงานศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าการสถาปนารัฐสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ (Modern Nation State) หากแต่เป็นเพียงรัฐสมบูรณาญาสิทธิที่เน้นการรวมศูนย์อำนาจของรัฐอยู่ที่พระมหากษัตริย์เท่านั้น หากแต่การเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเน้นการรวมศูนย์อำนาจของรัฐอยู่ที่ระบอบราชการและระบบการเมืองแบบรัฐสภาในฐานะตัวแทนของประชาชนที่มาจากการเลือกตั้งถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ของรัฐชาติสมัยใหม่ตามกรอบคิดของโลกตะวันตก ดูประเด็นข้อถกเถียงดังกล่าวเพิ่มเติมใน เบนดิคท์ อาร์. โอ. จี. แอนเดอร์สัน, “ศึกษารัฐไทย : วิพากษ์ไทยศึกษา,” ดาริน อินทร์เหมือน (แปล), **ฟ้าเดียวกัน** ๑, ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๔๖): ๑๐๕ - ๑๓๗.; เออีจี มูราซิม่า, “อุดมการณ์แห่งรัฐไทยสมัยใหม่,” **เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วนิช (แปล), รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๑๓ (๒๕๓๔): ๘๔ - ๑๐๕.**; Fred W. Riggs, **Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Policy** (Honolulu: East - West Center Press, 1966); ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **๑๐๐ ปีแห่งการปฏิรูประบบราชการ: วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๑)

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการบริหารการปกครองประเทศสยาม (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)” เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก (Memory of the World) เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๒^๑ ยิ่งฉายชัดให้เห็นถึงภาพลักษณ์อันโดดเด่นของ “ยุคสมัยแห่งการปฏิรูป” นี้ เนื่องจากเอกสารชุดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางความคิด สังคม การเมืองและวัฒนธรรมของประเทศไทย ในขณะที่อยู่ในช่วงการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก อันเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปประเทศจากรัฐและสังคมตามจารีตดั้งเดิมให้เป็นประเทศที่ทันสมัยทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ

กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ในสังคมสยามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าพระองค์ทรงใช้พระบรมราโชบายสร้างองค์ประกอบของความเป็นรัฐสมัยใหม่ครบถ้วนทั้ง ๔ ประการ อันประกอบด้วย ประชาชน (People) ดินแดน (Territory) รัฐบาล (Government) และอำนาจ

อย่างไรก็ตาม กุลลดา เกษบุญชู มีด เสนอว่าการมองประวัติศาสตร์ในมิติที่ยาวไกลเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจรัฐสมัยใหม่ของไทย โดยมองว่ารัฐสมัยใหม่ของไทยยังอยู่เพียงขั้นตอนการพัฒนาซึ่งจะกินเวลาต่อไปอีกยาวนาน ดูเพิ่มเติมใน กุลลดา เกษบุญชู มีด, **ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย**, อาทิตย์เจียมรัตตัญญู (แปล) (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, ๒๕๖๒) ในขณะที่สมเกียรติ วันทะนะ เสนอว่างานศึกษาต่างๆ มีลักษณะเนื้อหาที่คล้ายกัน เพียงแต่กลุ่มหนึ่งเน้นที่ “จุดก่อตัว” ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเน้นที่ “จุดอยู่ตัว” ของกระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ ดูเพิ่มเติมในสมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก,” ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), **อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐)

^๑ “Archival Documents of King Chulalongkorn's Transformation of Siam (1868 - 1910),” accessed January 25, 2021, <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/memory-of-the-world/register/full-list-of-registered-heritage/registered-heritage-page-1/archival-documents-of-king-chulalongkorns-transformation-of-siam-1868-1910/>

อธิปไตย (Sovereign)^๑ กล่าวคือ ประการแรก การสร้างเอกภาพของประชากรในรัฐผ่านบทบัญญัติทางกฎหมาย ตลอดจนการสร้างสำนึก “ความเป็นไทย” ดังเช่นการสร้างสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ ประการที่สอง การมีดินแดนที่มีอาณาเขตอันแน่นอนโดยการกำหนดเส้นเขตแดนและปักปันเขตแดนกับอาณาจักรที่อยู่ติดกับสยามโดยรอบ ประการที่สาม การมีรัฐบาลทำหน้าที่บริหารรัฐโดยพยายามดึงอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์และรัฐบาลกลางผ่านระบบการบริหารราชการสมัยใหม่ เช่น การจัดตั้งกระทรวง การจัดตั้งสภาที่ปรึกษา ราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาในพระองค์ กระทั่งต่อมาได้วิวัฒน์เป็นการบริหารราชการแผ่นดินดังเช่นในปัจจุบัน และประการที่สี่ การมีอำนาจสูงสุดเพียงหนึ่งเดียวในการปกครองราชอาณาจักรแทนการปกครองแบบกระจายอำนาจตามจารีตการปกครองแบบโบราณ^๒

๑ แนวคิดพื้นฐานที่ใช้ในการศึกษาเรื่องรัฐสมัยใหม่โดยทั่วไป คือ การพิจารณาองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ประชาชน (People) คือ รัฐทุกรัฐจะต้องมีประชาชนอาศัยอยู่จึงจะเป็นรัฐขึ้นมาได้ ความเจริญก้าวหน้าหรือตกต่ำเสื่อมโทรมของรัฐนั้นส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับประชาชนของรัฐนั้น ๆ ประชาชนยังเป็นทรัพยากรที่สำคัญของรัฐ

๒. ดินแดนที่แน่นอน (Territory) ทั้งบนบกและท้องทะเล การที่จะรู้ว่าประชาชนในรัฐมีใครบ้าง เกณฑ์ที่สำคัญที่สุดคือใครเกิดหรืออยู่ในดินแดนของรัฐนั้น ๆ การมีดินแดนที่แน่นอนชัดเจนจึงเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้เลยสำหรับรัฐสมัยใหม่

๓. รัฐบาล (Government) คือ องค์การหรือสถาบันทางการเมืองที่สามารถจัดระเบียบออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ และรักษาความสงบในการอยู่ร่วมกันของประชาชน ทั้งยังเป็นตัวแทนของประชาชน ทำการทุกอย่างในนามของประชาชนในอาณาเขตนั่นเอง

๔. อำนาจอธิปไตย (Sovereign) เป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ซึ่งก็คือ การแสดงออกซึ่งเอกราชของประเทศหนึ่ง ๆ ที่สามารถจะเป็นตัวของตัวเอง ในการกำหนดนโยบายของตนเองและน่านโยบายของตนออกมาบังคับใช้ได้เต็มที่ โดยไม่ต้องตกอยู่ใต้คำบัญชาของประเทศอื่นใด

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ฐานพงศ์ ลือขจรชัย, “ปัจจัยที่มีผลต่อการตกลงพรมแดนในดินแดนมลายูระหว่างสยามและอังกฤษในสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๙๐๙,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๐)

๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก,” ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี, หน้า ๗๖ - ๑๑๐.

ว่าด้วย “ผู้คน” และ “พื้นที่” กับรัฐสมัยใหม่

จากแนวคิดพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ส่งผลต่อการพัฒนาการความเป็นไปของประชากรและดินแดนในปริภูมิสยาม/ไทยให้ยึดโยงอยู่กับนโยบายของรัฐบาลกลางอย่างเข้มข้น และเพื่อให้เห็นภาพลักษณ์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้นจึงอาจจำแนกองค์ประกอบของรัฐสมัยใหม่ทั้ง ๔ ประการอย่างกว้าง ๆ ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มผู้กระทำ (Active) หมายถึง องค์ประกอบของรัฐสมัยใหม่ที่มีบทบาทในการควบคุมราชอาณาจักรผ่านการกำหนดนโยบายและใช้อำนาจในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ รัฐบาลและอำนาจอธิปไตย

๒. กลุ่มผู้ถูกกระทำ (Passive) หมายถึง องค์ประกอบของรัฐสมัยใหม่ที่ถูกควบคุมให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ ได้แก่ ประชากรและดินแดน

กลุ่มผู้ถูกกระทำ (Passive) นับเป็นขอบเขตที่งานศึกษาว่าด้วยปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้ความสนใจว่ากลุ่มดังกล่าวมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรจากสังคมยุคจารีต ด้วยตระหนักว่ากระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่เป็นปัจจัยที่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง ดังที่งานวิจัยชิ้นหนึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของประเด็นว่าด้วย “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในความคิดของชนชั้นนำสยามในช่วงแห่งการสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยพิจารณาจากเนื้อหารายงานการตรวจราชการหัวเมืองของกระทรวงมหาดไทยในฐานะเครื่องมือสำคัญที่ชนชั้นนำสยามใช้เรียนรู้สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่น โดยในท้ายที่สุดแล้วนโยบายจากส่วนกลางเหล่านั้นได้ส่งผลสืบเนื่องต่อการพัฒนาการความเป็นไปของ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่นตราบถึงปัจจุบัน^๑

^๑ อธิธิกร ทองแก้วแก้ว, “การตรวจราชการหัวเมืองของกระทรวงมหาดไทยในสมัยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๕,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒)

ผู้คนในหัวอก

“ผู้นำและข้าราชการ” ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำเดิมในท้องถิ่นเป็นผู้คนชุดแรกที่ได้รับการให้ความสำคัญโดยอาศัยการตรวจราชการเป็นเครื่องมือในการประเมินคุณภาพและประสิทธิภาพของคนกลุ่มนี้ในการปรับตัวเข้าสู่การปกครองแบบใหม่ จนนำไปสู่การโยกย้าย ปรับเปลี่ยนตำแหน่ง รวมทั้งสรรหาข้าราชการปกครองที่มีความเหมาะสมมาแทนที่ โดยพิจารณาจากความรู้และสติปัญญา ความสามารถ ความไว้น้ำใจที่จะยึดมั่นในสถาบันกษัตริย์

ผู้คนในปกครองกลุ่มที่ ๒ คือ “คนใต้ปกครองของสยาม” ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด ประกอบด้วย ราษฎรสามัญซึ่งมีฐานะเป็นพลเมืองสยาม คนเหล่านี้ได้รับการอธิบายว่าเป็นกลุ่มคนที่ว่าง่าย เชื่อฟัง และไม่ต่อต้านรัฐ เป็นกลุ่มที่ผู้ตรวจการมีปฏิสัมพันธ์ในฐานะที่เข้าไปช่วยเหลือดูแลทุกข์สุข ซึ่งปัญหาหลักของคนกลุ่มนี้คือความยากลำบากในการทำมาหากิน การเก็บภาษี และโจรผู้ร้าย ในอีกมุมหนึ่งคนเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้แก่รัฐด้วยการแจ้งพฤติการณ์ของผู้นำท้องถิ่นให้แก่ทางการ ในรายงานตรวจราชการจึงทำให้เห็นภาพของความร่วมมือระหว่างราษฎรสามัญกับเสนาบดี และข้าหลวงตรวจราชการอยู่บ่อยครั้ง

กลุ่มคนอีกพวกหนึ่งที่มีบทบาทสนับสนุนข้าราชการส่วนกลางคือ “ผู้นำทางศาสนาและเศรษฐกิจ” ได้แก่ พระสงฆ์ บาทหลวง และพ่อค้า ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินงานของรัฐและการตรวจราชการเป็นอย่างดี นอกจากนี้ คนใต้ปกครองของสยามยังประกอบด้วย “กลุ่มชาติพันธุ์ในสยาม” ซึ่งได้รับการสำรวจและอธิบายไว้ในรายงานการตรวจราชการ ในลักษณะเดียวกับองค์ความรู้ด้านชาติพันธุ์วรรณนาที่เป็นแนวทางศึกษาของเจ้าอาณานิคม เพื่อประโยชน์ในการรวมเอาผู้คนเหล่านี้เข้าไว้ภายใต้ความเป็นพลเมืองของสยาม

ผู้คนกลุ่มสุดท้ายที่ได้รับการกล่าวถึงในรายงานการตรวจราชการคือ “โจรและกลุ่มคนนอกกฎหมาย” ได้แก่ โจร นักเลง และพวกนอกกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่สร้างปัญหาให้แก่การปกครองท้องถิ่น เนื่องจากเป็นภัยคุกคามต่อความสงบสุข ความเป็นอยู่ของราษฎร และการปกครองท้องถิ่น

ทั้งยังแก้ไขได้ยากโดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล ดังนั้นจึงปรากฏการแสวงหาหนทางในการจัดการปัญหาดังกล่าวหลายวิธี หนึ่งในนั้นคือการสอบถามและศึกษาวิถีของโจรจากบรรดาโจรที่ถูกจับกุม

พื้นที่ในท้องถิ่น

การตรวจราชการหัวเมืองนอกจากเป็นกระบวนการในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ “ผู้คน” ตั้งแต่ลำดับชั้นบนสุดจนถึงล่างสุดในสังคมท้องถิ่นซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่นำไปสู่การวางแผนการปกครองท้องถิ่นของรัฐสยามแล้ว ยังส่งผลให้ชนชั้นนำได้เรียนรู้สภาพดินแดนภายใต้การปกครองของตนที่กว้างขวางกว่าเดิม ซึ่งจำกัดอยู่เพียงบริเวณรอบกรุงเทพฯ และพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางเป็นหลักให้ครอบคลุมพื้นที่บริเวณที่นิยามว่าเป็น “ราชอาณาจักรสยาม” โดยอาศัยความรู้ทางภูมิศาสตร์และแผนที่สมัยใหม่ซึ่งช่วยให้ชนชั้นนำสยามเรียนรู้และใช้เป็นฐานข้อมูลในการขยายอำนาจปกครองเข้าไปสู่พื้นที่ โดยจัดเรียงลำดับความสำคัญตามสภาพภูมิศาสตร์ที่สามารถเข้าไปควบคุมได้ง่ายก่อน กระจุกค้อย ๆ ขยายพรมแดนไปในท้องถิ่นห่างไกลผ่านการพัฒนาปรับปรุงเส้นทางคมนาคมด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์สูงสุดในการบริหารจัดการทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจของรัฐอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการดังกล่าวได้มีพัฒนาการมาโดยลำดับจนกระทั่งครอบคลุม “พื้นที่ประเทศไทย” อย่างลึกซึ้งและกว้างขวางในทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งนับเป็นอีกช่วงเวลาที่ส่งอิทธิพลต่อพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยมาตราบถึงปัจจุบัน

รัฐสมัยใหม่กับการกระชับ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่นเชิงกายภาพ

ความพยายามทำความเข้าใจองค์ประกอบภายในท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้นอย่างละเอียดของชนชั้นนำสยามน่าจะมีผลอย่างมากต่อการกำหนดนโยบาย

ในแต่ละท้องถิ่นว่าควรมีทิศทางอย่างไร เมื่อพิจารณาในส่วนของ “ผู้คน” และ “พื้นที่” พบว่ามีพัฒนาการที่คาบเกี่ยวกันเนื่องจากเป็นส่วนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรม ดังกรณีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับล้านนาจากเมืองประเทศราชมาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งในพระราชอาณาเขตผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย การส่งข้าหลวงขึ้นไปกำกับราชการ การเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีอากรเพื่อนำมาใช้สร้างระบบราชการสยาม การทำแผนที่และสำมะโนครัว การพัฒนาการสื่อสารและการคมนาคมแบบสมัยใหม่ การวางรากฐานการศึกษาและควบคุมสถาบันสงฆ์ การส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารี กระบวนการเหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาจากกลุ่มอำนาจเดิมในท้องถิ่นลักษณะต่าง ๆ ทั้งในเชิงยอมรับและต่อต้าน^๑

ในขณะเดียวกัน การสถาปนาอำนาจของชนชั้นนำกรุงเทพฯ ในล้านนายังได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโอนพื้นที่ทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมคือเจ้านายล้านนามาสู่พื้นที่ของระบบการปกครองส่วนภูมิภาคของสยาม ดังกรณีการจัดระเบียบพื้นที่บริเวณ “เวียงแก้ว” ที่เคยใหญ่โตและเป็นตำแหน่งที่สำคัญของเวียงเชียงใหม่ด้วยการตัดถนนแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวนย่อยพร้อมกับสร้างสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ทับลงไป เช่น สร้างศาลมณฑลพายัพ บนที่ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ โรงเรียนมณฑล (ต่อมาคือโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย) บนที่ดินเจ้าสิงห์คำ และที่สำคัญที่สุดคือ สร้างศาลาว่าการมณฑลพายัพ อันเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการมณฑลบนพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรที่ดินใหม่จากแปลงที่ดินย่อยของเจ้านายต่าง ๆ เช่น เจ้าหนานมหายศ แม่เจ้าเรือนคำ แม่เจ้าเรือนแก้ว ฯลฯ ไปจนถึงที่ว่าการแขวงเมืองเชียงใหม่ (ที่ว่าการอำเภอเมืองเชียงใหม่) ที่ถูกย้ายมาจากบริเวณนอกกำแพงเมือง พัฒนาการเชิงพื้นที่ดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าทำให้โฉมหน้าของเชียงใหม่เปลี่ยนจาก “เมืองราชธานี” ของรัฐจารีตแบบล้านนา กลายเป็นเพียง

^๑ ดูรายละเอียดใน เนื้ออ่อน ขวัญทองเพียว, “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. ๒๔๑๗ - ๒๔๓๖,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓)

“เมืองข้าราชการระดับภูมิภาค” ส่วนหนึ่งของรัฐสยามเท่านั้น^๑

พัฒนาการว่าด้วยผู้คนและพื้นที่ในท้องถิ่นภายหลังจากการสถาปนารัฐสมัยใหม่ยังอาจสังเกตได้จากกรณีของเขตลำนานาตะวันออก (ลำปาง แพร่ น่าน) ซึ่งจัดตั้งเป็นมณฑลมหาสารภี ที่พบว่าภายหลังการเปิดเส้นทางรถไฟสายเหนือส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างเด่นชัด จนก่อให้เกิดการขยายตัวของเมืองโดยเฉพาะบริเวณรอบสถานีรถไฟซึ่งแต่เดิมเคยเป็นทุ่งนาและห่างไกลความเจริญกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ดังเช่นเมืองแพร่ที่ได้รื้อกำแพงเมืองและขยายถนนเพื่อเชื่อมต่อกับสถานีรถไฟเด่นชัย โดยมีกลุ่มคนต่าง ๆ ในประชาคมเมืองได้ปรับเปลี่ยนตนเองไปตามกระแสความทันสมัยตามเกณฑ์มาตรฐานเมืองแบบใหม่ ทั้งกลุ่มข้าราชการ กลุ่มเจ้านายพื้นเมือง และกลุ่มไพร่^๒

กรณีของเมืองนครราชสีมาเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นพัฒนาการของผู้คนและพื้นที่ภายใต้บริบทการสถาปนารัฐสมัยใหม่ของสยามในหัวเมืองอีสาน ซึ่งได้ส่งผลให้นครราชสีมากลายเป็นเมืองเปิดจากการตัดทางรถไฟเป็นตลาดกลางในการค้าขายกับทั้งภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพบ้านเมืองและผู้คนพลเมืองของนครราชสีมาสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงภายหลังการปฏิรูปการปกครองได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ท่าเลการค้าขายอยู่นอกเมืองทางทิศตะวันตกต่อเชื่อมเข้าไปในเมือง สถานที่ราชการอยู่ภายในตัวเมือง ที่พักข้าราชการและกรมทหารบกองอยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้

^๑ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์, “แสงเงาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ฉายทับศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา : การช่วงชิงความหมายของพื้นที่ระหว่างล้านนากับสยาม (ทศวรรษ ๒๔๔๐ - พ.ศ. ๒๔๗๕),” หน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ๙ (กันยายน ๒๕๕๕ - สิงหาคม ๒๕๕๖): ๔๖ - ๔๘.

^๒ คุรยละเอียดใน วศิน ปัญญาวิธานกุล, “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนากับการก่อตัวของสำนักท้องถิ่น พ.ศ. ๒๔๕๙ - ๒๔๘๐,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒)

ส่วนทางทิศตะวันออกนั้นเป็นบึงขนาดใหญ่สำหรับขังน้ำไว้เลี้ยงสัตว์พาหนะ^๑

ในส่วนของหัวเมืองปักษ์ใต้เช่นกรณีการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช ได้ส่งผลให้อำนาจและอิทธิพลของกลุ่มผู้นำเดิมในท้องถิ่น เช่น ตระกูล ณ นคร ตระกูล ณ สงขลา ตระกูล ณ พัทลุง ลดลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นทางด้านเศรษฐกิจที่กลุ่มผู้ปกครองเดิมในบริเวณนี้ไม่สามารถปรับตัวเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นเดิม ในขณะที่เดียวกันได้ก่อให้เกิดการเติบโตของกลุ่มผู้ลงทุนในวงกว้างและเปิดโอกาสให้นายทุนทั้งในและนอกท้องถิ่นมีโอกาสลงทุนได้อย่างเสรีมากขึ้น ส่วนพื้นที่ต่าง ๆ ในมณฑลมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ภายใต้การกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น เช่น นโยบายกระตุ้นให้มีการขุดคลอง - ขุดลอกคลอง ในช่วงทศวรรษ ๒๔๔๐ นโยบายสนับสนุนให้ประชาชนบุกเบิกพื้นที่ทางการเกษตร เป็นต้น^๒

ไม่เพียงเฉพาะแต่พัฒนาการของ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่น อันห่างไกลเช่นดินแดนล้านนา อีสาน หรือปักษ์ใต้ แม้แต่เพียงมณฑลกรุงเก่า ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาภายใต้้นโยบายกำหนดเขตอนุรักษ์โบราณสถาน และการกำหนดเขตสุขาภิบาลได้ส่งผลต่อความเป็นไปของผู้คนและพื้นที่อดีตราชธานีแห่งนี้ได้อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ การกำหนดเขตอนุรักษ์โบราณสถาน โดยให้พื้นที่ภายในกำแพงเมืองกรุงเก่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์ทั้งหมดส่งผลให้พื้นที่ซึ่งถูกทิ้งร้างไปตั้งแต่เสียกรุงกลายเป็นที่สงวนสำหรับใช้ในราชการ เช่น การจัดพระราชพิธี การต้อนรับแขกเมือง รวมทั้งการก่อสร้างสถานที่ของหลวง ด้วยสถาปัตยกรรมแบบใหม่บนพื้นที่เดิมอันเป็นสถานที่สำคัญในสมัยอยุธยาหลายแห่ง

^๑ พวงไข่มุกข์ คุณารัตนพฤกษ์, “ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑)

^๒ พิศมัย นันทแสง, “ระบบเทศาภิบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๔๓๙ - ๒๔๗๖,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๖)

การจัดตั้งเขตสุขาภิบาลในเมืองกรุงเก่าเมื่อจำนวนประชากรภายในเกาะเมืองมีเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าส่วนหนึ่งจะส่งผลให้เมืองกรุงเก่าเจริญขึ้นตามกรอบความเป็นสมัยใหม่ หากแต่ระเบียบข้อบังคับจากการจัดตั้งสุขาภิบาลได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมบนเรือนแพของชาวกรุงเก่าไปอย่างมาก เนื่องจาก “บ้านเรือนเรือแพ” ที่หนาแน่นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิด “การสะสมสิ่งโสโครก” จนในท้ายที่สุด “พื้นที่” ดั้งเดิมได้ถูกแทนที่ด้วยการก่อสร้างอาคารตลาดบกและห้องแถว รวมไปถึงบ้านพักของข้าราชการตามแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ส่วน “ผู้คน” ในท้องถิ่นได้รับเอาวิถีชีวิตแบบใหม่เข้ามาทดแทน^๑

รัฐสมัยใหม่กับ “งานเขียน” เชิงประวัติศาสตร์ ว่าด้วยท้องถิ่น

การที่สยามก้าวสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่นั้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา นอกจากจะส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม อันเป็นปัจจัยสืบเนื่องต่อการกระชับท้องถิ่นทั้งในเชิงสถานภาพและบทบาทของ “ผู้คน” ตลอดจนรูปแบบการใช้ประโยชน์ “พื้นที่” ดังกล่าวแล้ว การเปลี่ยนแปลงสยามเป็นรัฐสมัยใหม่ยังส่งผลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในสังคมให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งยังได้ส่งผลต่อรูปแบบ “งานเขียน” ว่าด้วยประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดที่อยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจแห่งราชอาณาจักรสยาม/ไทย นับจากนั้น เพื่อแสดงความ “ศิวิไลซ์” หรือความมีอารยะของสยามให้เป็นที่ประจักษ์ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างรัฐสมัยใหม่ โดยพยายามที่จะเชื่อมโยงเรื่องราวตลอดจนประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นให้เข้ากับประวัติศาสตร์ชาติสยาม เพื่อแสดงถึงความชอบธรรมในการเข้าควบคุมและปกครองท้องที่ของชนชั้นปกครองสยามผ่านการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์

^๑ ชินดนัย ไม่เกตุ, “สยามที่เมืองกรุงเก่า : กรุงศรีอยุธยาในจินตนาการ,” วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา ๑๒, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๓): ๗ - ๒๑.

การสถาปนารัฐสมัยใหม่สร้างความจำเป็นในการศึกษาค้นคว้า เพื่ออธิบายความเป็นมาของรัฐ เพื่อสร้างเอกภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของผู้คนและดินแดนในรัฐสยาม เหตุผลและเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้การศึกษา ประวัติศาสตร์จำเป็นต้องขยายบทบาทต่อสังคมในวงกว้างนอกเหนือไปจาก เรื่องราวเกี่ยวกับราชสำนัก เนื่องจากพระราชพงศาวดารอันเป็นจารีตการบันทึก เรื่องราวในอดีตแบบเดิมนั้นผูกติดอยู่เฉพาะกับพระมหากษัตริย์ ไม่ได้เน้นถึง เรื่องราวความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในส่วนอื่น ๆ

ความเคลื่อนไหวสำคัญในการสร้างเอกภาพให้แก่สยามผ่านคำอธิบาย ในเชิงประวัติศาสตร์อาจสังเกตได้จากพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุม ตั้ง “โบราณคดีสโมสร” เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยมีพระราชดำริ เกี่ยวกับเรื่องความเป็นมาของสยามที่ควรย้อนไปไกลกว่ากรุงศรีอยุธยาและ ไกลกว่าสุโขทัย จนอาจกล่าวได้ว่าการตั้งโบราณคดีสโมสรครั้งนั้นเป็นการ จุดประกายให้มีการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ชาติไทยอย่างจริงจังมากขึ้น:

“...ความจริงชื่อพระราชพงศาวดารเขาได้ตั้งชื่อนั้น โดยความซื่อตรงต่อหนังสือที่เขาเรียงความจงใจมุ่งหมาย ที่จะเรียกพระราชพงศาวดารนั้น เขาหมายจะเรียงเรื่องราว ของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งสืบสันตติวงศ์ลงมาจนถึงเวลาที่เขียนนั้น เรื่องราวกิจการบ้านเมืองอันใดที่กล่าวในพงศาวดารเขาประสงค์ จะกล่าวประกอบประวัติความเป็นไปของพระเจ้าแผ่นดินว่า สุขทุกข์ดีร้ายประการใด ในเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นเป็น พระเจ้าแผ่นดิน ไม่ได้ตั้งใจที่จะกล่าวถึงประเทศสยามทั่วไป เพราะเหตุฉะนั้น คำที่เรียกว่าพงศาวดาร เรียกโดยความซื่อตรงต่อ งานที่จะทำ มิใช่เราปราศจากความพิจารณาไปหลงแปลเองว่า เรื่องราวของแผ่นดินสยาม ชื่อความจริงได้บกพร่องไม่พอแก่การ พิจารณาเสียเลย ถ้าผู้ใดได้อ่านเรื่องราวของประเทศอื่นจะกล่าว ได้ว่าเรื่องราวของประเทศสยามนี้ช่างไม่มีอะไรเสียจริง ๆ มิแต่

เล่าถึงพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น...”^๑

อดีตแบบใหม่ครอบคลุมพื้นที่แคไหน พื้นที่ใดเป็นหัวข้อประวัติศาสตร์ได้ และอดีตของพื้นที่ใดที่ควรค่าแก่การบันทึก ดูเหมือนจะเป็นชุดคำถามสำคัญในการเรียบเรียงประวัติศาสตร์แบบใหม่ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งเดียวกันนี้ พระองค์ทรงเน้นย้ำถึงขอบเขตของอดีตแบบใหม่ที่มีใช่แค่เรื่องราวเพียงอาณาจักรอยุธยาและกรุงเทพฯ แต่ยังรวมถึงเมืองใหญ่อื่น ๆ ใน “ประเทศสยาม” ด้วย

“...เรื่องราวเหล่านี้ คงจะต้องจับตั้งแต่เมืองหลวง
ในยหนึ่งเรียกว่าหาง ห้าง ถาซ้าง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชาติไทย แต่ต้น
เดิม ลงมาจนถึงเมืองเชียงแสน เชียงราย เชียงใหม่ สวรรคโลก
โคกโขทัย อยุธยาเก่า อยุธยาใหม่ แลเมืองลโวฬบุรี นครไชยศรี
นครศรีธรรมราช ถาเมืองซึ่งเปนเจ้าครองเมือง เช่น กำแพงเพชร
ไชยนาท พิษณุโลกย์ เมืองสรรค์ สุพรรณ กาญจนบุรี เพชรบุรี
เหล่านี้เปนต้น บรรดาซึ่งเปนใหญ่ในกาลครั้งใด ครั้งหนึ่งแล้ว
รวบรวมมาเปนประเทศสยามอันหนึ่งอันเดียวนี้...”^๒

อย่างไรก็ตาม แม้จะพบการค้นคว้าเรียบเรียงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับศูนย์อำนาจในภูมิภาคต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำริข้างต้นเป็นจำนวนมาก หากแต่ชนชั้นนำยุคหลังจากนั้นที่สำคัญคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ปรับเปลี่ยนกรอบทางเวลาและพื้นที่โดยมุ่งไปที่ประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางใหญ่ ๆ ได้แก่ สุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ อันเป็นวิธีการที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สืบมาอย่างน้อยจนถึงทศวรรษ ๑๙๘๐ (พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๓๒)^๓

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศสยาม,” ศิลปากร ๑๒, ๒ (กรกฎาคม ๒๕๑๑): ๔๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๔๕ - ๔๖.

^๓ ธงชัย วินิจจะกุล, กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ (กรุงเทพฯ: อ่าน, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕๘.

หนังสือเรื่อง *เที่ยวเมืองพระร่วง* ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ตั้งแต่ครั้งดำรงพระราชนิพนธ์ที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร อาจถือว่าเป็นงานเขียนชิ้นแรก ๆ ที่ตอบสนองแนวพระราชดำรินิรชาลที่ ๕ ยิ่งไปกว่านั้นพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ยังเป็นการเขียนสำคัญที่กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตของ “ชาติไทย” โดยมีกรุงสุโขทัยเป็น “ราชธานี” วัตถุประสงค์เพื่อ “...จะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่า ชาติไทยเราไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่าหรือที่เรียกตามภาษาอังกฤษว่า ‘อินซูลิส์’ ชาติไทยของเราได้เจริญมามากแล้ว...”^๑

การสร้างเอกภาพทางประวัติศาสตร์เพื่อเชื่อมต่อประวัติศาสตร์ของชาติอย่างไม่ขาดตอนได้รับการสานต่ออย่างเด่นชัดในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้แก่ พระนิพนธ์บทนำของ *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ระบุว่าสุโขทัยเป็นยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย^๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม* ซึ่งทรงบรรยายที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗^๓ แสดงให้เห็นถึงแนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบรัฐชาติที่เน้นการให้ความสำคัญกับความเจริญและความเสื่อมของศูนย์กลางอำนาจรัฐ (ราชธานี) ที่อาจนับได้ว่าเป็นบรรทัดฐานในการเรียบเรียงประวัติศาสตร์

^๑ วริศรา ตั้งคำวานิช, “‘รุ่งอรุณแห่งความสุข’ : การสร้างประวัติศาสตร์ ‘สุโขทัย’ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๕๓๔,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๘ - ๑๑๓.

^๒ Bryce G. Beemer, “Constructing the Ideal State: The Idea of Sukhothai in Thai History,” (Master of Art thesis, Asian Studies, University of Hawaii at Manoa, 1999), p. 43. อ้างถึงใน ฐนพงศ์ ลือขจรชัย, “ปัจจัยที่มีผลต่อการตกลงพรมแดนในดินแดนมาลายูระหว่างสยามและอังกฤษในสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๙๐๙,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๐), หน้า ๘๙.

^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม* (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๕๒), สารบัญเรื่อง.

ของรัฐไทยต่อมา ดังนี้^๑

กัณฑ์ที่ ๑

- ตอนที่ ๑ สยามประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง
ตอนที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องไทยได้ปกครองประเทศสยาม
ตอนที่ ๓ พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเจริญ
ตอนที่ ๔ พงศาวดารกรุงสุโขทัยคราวเสื่อม

กัณฑ์ที่ ๒

- ตอนที่ ๑ เรื่องตั้งกรุงศรีอยุธยา
ตอนที่ ๒ สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาแผ่ร่าอาณาเขต
ตอนที่ ๓ สมัยกรุงศรีอยุธยารวมราชอาณาจักร

กัณฑ์ที่ ๓

- ตอนที่ ๔ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเมื่อเกิดมหายุทธสงคราม

กัณฑ์ที่ ๔ - ๕

- ตอนที่ ๔ สมัยเมื่อกรุงศรีอยุธยาเกิดมหายุทธสงครามภาคกลาง
ภาคปลาย

^๑ ตัวอย่างการวางเค้าโครงประวัติศาสตร์ไทยหลังจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่สำคัญ คือ “เค้าโครงประวัติศาสตร์ไทย ฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๕” ของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ตูรายละเอียดใน กฤษกร กอกเฝือก, “แบบประวัติศาสตร์ที่แท้จริง”? วิฤตการณ์และการวางเค้าโครงประวัติศาสตร์ชาติแบบเส้นตรงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ช่วงทศวรรษ ๒๔๙๐ - ๒๕๑๐,” ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ ๒ “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” วันที่ ๒๕ - ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ อาคาร ๕๘ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๕๙), หน้า ๑ - ๒๒.

การวางโครงการเขียนทางประวัติศาสตร์ของชาติดังกล่าวเป็นการนำเสนอภาพลักษณ์โดยรวมหรือการสร้างความทรงจำร่วม (Collective Memory) และดังที่กล่าวในเบื้องต้นแล้วว่าองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อย ๒ ประการในการสร้างรัฐสมัยใหม่คือ การสร้างเอกภาพของประชากรและบูรณาภาพของดินแดนผ่านนโยบายต่าง ๆ เช่น การทำสำมะโนประชากร การสำรวจแผนที่สมัยใหม่ กิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่นจำเป็นต้องมีประวัติศาสตร์ยึดโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับนโยบายผนวกรวมท้องถิ่นให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นนำจึงพยายามค้นคว้าเรียบเรียงพงศาวดารท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อใช้ในการอ้างถึงอำนาจและเขตแดนของไทย^๑ ซึ่งได้ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อรูปแบบการเรียบเรียงงานเขียนทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นล้านนา อีสาน และปักปันดินแดน^๒

งานวิจัยทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่งได้ยกหนังสือ “ประวัติมหาดไทย” มาเป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นการเรียบเรียงประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดโดยอาศัยเค้าโครงประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพอย่างชัดเจน การเรียบเรียงเนื้อหาในหนังสือชุดดังกล่าวได้รับอิทธิพลการอธิบายประวัติศาสตร์เมืองมาจากหนังสือชุด “ประชุมพงศาวดาร”

^๑ วรธนา คชงาม, “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๕๔๑,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗.

^๒ ดูตัวอย่างการศึกษาพัฒนาการงานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นล้านนา อีสาน และภาคใต้ภายหลังการสร้างรัฐสมัยใหม่ ใน พงศกร สงวนศักดิ์, “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองของล้านนากับสยามในประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาสมัยใหม่ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๕๕๕,” (การค้นคว้าอิสระตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖); อรรถ นันทจักร, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙); สงบ ส่งเมือง, **วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้ : รายงานผลการวิจัย** (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๔)

ซึ่งมีรายละเอียดนำเสนอประวัติศาสตร์เมืองในรูปของตำนานการสร้างเมืองที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา วิบุรุษ การเลือกทำเลในการสร้างเมือง โดยเมื่อล่วงเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์และเหตุการณ์ร่วมสมัย การบรรยายประวัติศาสตร์เมืองจะเต็มไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ของเจ้าเมืองหรือเมืองนั้น^๑

ตารางแสดงตัวอย่างข้อมูลการตีพิมพ์ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค ^๒

ปีที่พิมพ์	ประวัติจังหวัด
๒๕๒๔	จันทบุรี
๒๕๒๕	ระยอง เลย
๒๕๒๖	ชัยภูมิ นครราชสีมา นนทบุรี บุรีรัมย์ อุดรธานี ราชบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สุรินทร์ เชียงราย ตาก นครนายก ปทุมธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง ร้อยเอ็ด ลพบุรี
๒๕๒๗	ลำพูน สิงห์บุรี อ่างทอง อุบลราชธานี ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ชุมพร ตรัง นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ ปัตตานี พังงา
๒๕๒๘	เพชรบูรณ์ แพร่ มหาสารคาม แม่ฮ่องสอน ลำปาง สุโขทัย สุพรรณบุรี อุตรดิตถ์ อุทัยธานี ขอนแก่น ชัยนาท นครพนม นครสวรรค์ ปราจีนบุรี เพชรบุรี
๒๕๒๙	ภูเก็ต ยโสธร ยะลา ศรีสะเกษ หนองคาย อุดรดิตถ์
๒๕๓๐	กาญจนบุรี น่าน พิจิตร
๒๕๓๑	กาฬสินธุ์
๒๕๓๒	สตูล
ไม่ระบุปี	พิษณุโลก

^๑ อติสร หมวกพิมาย, “การสำรวจสถานภาพงานวิจัยประวัติศาสตร์ไทย : การศึกษาประวัติศาสตร์เมือง การคมนาคม และการบริการในประเทศไทย,” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ไทยบนเส้นทางการเปลี่ยนแปลง : การประมวลความรู้เพื่อการพัฒนาการวิจัยประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

ตารางข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการกำหนดพื้นที่การปกครองที่เริ่มมีความลงตัวมากขึ้นและมีการบังคับบัญชาที่แน่นอนชัดเจนภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย เป็นเหตุให้ “จังหวัด” เป็นขอบเขตของเนื้อหาที่กำหนดองค์ความรู้และความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์เมืองโดยผูกติดอยู่กับศูนย์กลางการเมืองการปกครองซึ่งเป็นนิยามหลักของเมืองในประวัติศาสตร์ไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่ออธิบายประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของจังหวัดลำดับตามศูนย์กลางอำนาจในแต่ละสมัยทางประวัติศาสตร์กระแสหลัก ได้แก่ สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การจัดรูปแบบการปกครองเมืองตามระบบมณฑลเทศาภิบาล และการจัดรูปแบบการปกครองในช่วงที่มีการเรียงเรียงหนังสือ ในขณะที่เรื่องราวเกี่ยวกับราษฎรหรือชาวบ้านทั่วไปไม่ได้มีการอธิบายให้เห็นถึงบทบาทหรือความสำคัญมากนัก^๑

ภายใต้บริบทกระแสความสนใจด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ได้ก่อรูปเริ่มโดยชนชั้นนำสยามตั้งแต่เริ่มแรกยังได้แผ่ขยายไปสู่ข้าราชการระดับต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมถึงปัญญาชนในท้องถิ่นอย่างพระสงฆ์ และกลุ่มสมาชิกในตระกูลเก่า ทำให้เกิดกระแสการรวบรวมวัตถุลือขงประเภทศิลาจารึก โบราณวัตถุ ตลอดจนเรื่องราวท้องถิ่นประเภท ตำนานพงศาวดาร ปุณ เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของสถานที่สำคัญ ประวัติตระกูล และประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเหล่านี้จะได้ใช้เป็นฐานข้อมูลสำคัญในการผลิตงานเขียนเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างหลากหลายมากขึ้นในระยะเวลาต่อมา

กระแสการเปลี่ยนแปลงของ “งานเขียน” เชิงประวัติศาสตร์ว่าด้วยท้องถิ่น

แม้ว่าจะยังคงปรากฏงานศึกษาประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดในลักษณะตามขนบนิยมสืบต่อมา แต่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอและเนื้อหา

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

ที่หลากหลาย มีลักษณะการศึกษาวิจัยด้วยองค์ความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่มากขึ้น ทั้งในด้านโบราณคดี มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม ในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๑๙^๑ ได้ก่อให้เกิดกระแสความตื่นตัวสงสัยต่อความคิดความรู้ที่ครอบงำสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนกระทั่งส่งผลต่อแนวคิดการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไปสู่ประเด็นที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาสังคมชุมชน วิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น โดยมีผู้คนในท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางในการศึกษา ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง^๒

ผนวกกับตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๒๐ ที่มีการเติบโตและขยายตัวของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากขึ้น นับเป็นปัจจัยสำคัญต่อการนำเสนองานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม เพื่อแสดงให้เห็นประวัติความเป็นมาของผู้คนทั่วไปในท้องถิ่นหรือประวัติศาสตร์สังคมมวลชนในท้องถิ่น ที่ไม่ได้เน้นที่ประวัติศาสตร์จากอำนาจรัฐส่วนกลางหรือการเมืองอธิบายเมืองหรือเจ้าเมือง หรือบุคคลสำคัญของเมือง หากแต่เป็นการสืบสาวเรื่องราว ความเปลี่ยนแปลงหรือความเคลื่อนไหวของวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม การเมืองและเศรษฐกิจของผู้คนทั่วไปในชุมชนท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ถึงที่สุดแล้วการนำเสนอเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับเมืองในฐานะส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยโดยไม่ปรากฏการนำองค์ความรู้ที่หลากหลายนั้นมาประกอบสร้างเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์ของจังหวัดในแง่มุมอื่น ๆ ที่เด่นชัดนัก ดังกรณีการจัดพิมพ์หนังสือชุด “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด” ที่นำเสนอโดยนักวิชาการประจำกรมศิลปากร และงานวิจัยค้นคว้าของนักวิชาการประจำมหาวิทยาลัย เป็นตัวอย่างงานเขียนที่เนื้อหา

^๑ ยงยุทธ ชูแว่น, **ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่นาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย** (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑), หน้า ๒๐.

^๒ ยงยุทธ ชูแว่น, “ความสำคัญและขอบเขตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในปัจจุบัน,” **วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร** ๒๕, ๑ (มิถุนายน - พฤศจิกายน ๒๕๕๕): ๑๐๒ - ๑๑๔.

ส่วนหนึ่งแม้จะแสดงให้เห็นประเด็นทางวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ ชาติพันธุ์ ในเมืองต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงลำดับเนื้อหาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ภายใต้ขอบการเขียนประวัติศาสตร์ชาติ

จะเห็นได้ว่าแนวความคิดในการเขียนประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัด ด้วยเค้าโครงประวัติศาสตร์ชาติถูกกำหนดโดยเงื่อนไขความจำเป็นที่จะต้องสร้างสำนึกให้ผู้คนในท้องถิ่นรับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยาม/ไทยมาช้านาน แม้ในช่วงระยะเวลาต่อมาได้เกิดแนวความคิดในการนำเสนอภาพท้องถิ่นที่หลากหลาย โดยพยายามเน้นให้เห็นพลังขับเคลื่อนทางประวัติศาสตร์จากปัจจัยภายในท้องถิ่นหรือปัจจัยภายนอก เช่น การพิจารณาในบริบทโลกมากขึ้นก็ตาม^๑ กระนั้นรูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัด ทั้งของส่วนราชการหรือแม้แต่ภายในท้องถิ่นเองยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากจารีตเดิมเท่าใดนัก ดังที่ ธงชัย วินิจจะกุล เรียกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลักษณะนี้ว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทย”^๒ ซึ่งพบว่าได้รับการสถาปนาขึ้นในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาเท่านั้น

ขอบเขตและการศึกษา

การสำรวจบริบทการเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ของไทยนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยสังเขปดังกล่าวมาทั้งหมดข้างต้น แสดงให้เห็นพลังการอธิบายพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นไทย

^๑ ดังกรณีประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ในฐานะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของภูมิภาคหรือโลกที่กว้างออกไปในหลายมิติพร้อม ๆ กัน เช่น การพิจารณาเมืองเชียงใหม่ภายใต้บริบทเครือข่ายการค้าทางบก (Land Route Trades) อันมีศูนย์กลางอยู่ที่ยุন্নาน ส่งผลให้ชีวิตทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่หันไปทางทิศเหนือยิ่งกว่าทิศใต้ตลอดหลายศตวรรษ แม้กระทั่งตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าหรือถูกตีโดยอยุธยาาก็มิได้เปลี่ยนเส้นชีวิตทางเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่แต่อย่างใด

^๒ ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทยกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (เฉย ๆ),” ใน อภิรติ จันทรแสง (บรรณาธิการ), *ประวัติศาสตร์นอกขอบ (มหาสารคาม: อินทนิล, ๒๕๕๕.)*, หน้า ๒๘ - ๓๖.

ด้วยกรอบคิดการเข้าสู่รัฐสมัยใหม่อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอธิบายประเด็นว่าด้วย ผู้คน - พื้นที่ - งานเขียน อันเป็นขอบเขตการศึกษาสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการสถาปนารัฐสมัยใหม่ของสยาม/ไทยอย่างใกล้ชิด

ประเด็นทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นไทยที่ปรากฏในหนังสือ *มองท้องถิ่นไทย ผ่านรัฐสมัยใหม่* เล่มนี้ เป็นการประมวลผลการศึกษาช่วงปี ๒๕๖๐ - ๒๕๖๓ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ ลพบุรี ชัยภูมิ และนครปฐม ซึ่งเคยตีพิมพ์เป็นบทความในหนังสือ *ปกิณกศิลป์วัฒนธรรม* เล่ม ๒๓ - ๒๖ ตามลำดับ เพื่อเผยแพร่ในโอกาสที่กรมศิลปากรเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวายยังพระอารามหลวงของจังหวัดนั้น ๆ มีเพียงเฉพาะผลการศึกษาอันเกี่ยวเนื่องกับจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้นที่เคยพิมพ์เผยแพร่มากกว่า ๑ ครั้ง ในหนังสือ *นานาสาระวัฒนธรรมไทย เล่ม ๔* (พ.ศ. ๒๕๖๒) และเอกสารประกอบการบรรยายทางวิชาการเรื่อง “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ชัตติยราชานารีศรีนครเชียงใหม่” (พ.ศ. ๒๕๖๓)

งานศึกษาต่าง ๆ ที่พิมพ์เผยแพร่อยู่ในหนังสือ *ปกิณกศิลป์วัฒนธรรม* มุ่งนำเสนอข้อมูลหลากหลายเกี่ยวกับจังหวัดอันเป็นที่ตั้งของพระอารามหลวงที่กรมศิลปากรเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวายในแต่ละปี เช่น ประวัติศาสตร์จังหวัด ประวัติพระอารามหลวง กลุ่มคน วรรณกรรม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าหัวข้อศึกษาเหล่านั้นแม้จะเป็นประเด็นย่อย ๆ หากแต่ได้สร้างความรู้ความเข้าใจถึงพัฒนาการของจังหวัดนั้น ๆ ในแง่มุมหลากหลายแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ เมื่อผู้เขียนมีโอกาสค้นคว้าเรียบเรียงบทความเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือดังกล่าว จึงพิจารณาว่าจะสามารถนำเสนอประเด็นเหล่านั้นในลักษณะอย่างไรได้บ้าง

ผู้เขียนตระหนักว่าปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่พบเห็นในสังคมไทยนับแต่อดีตถึงปัจจุบันมิได้เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยเพียงประการใด ประการหนึ่งอย่างตรงไปตรงมา แต่ล้วนเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยหลากหลายที่ส่งผลในสัดส่วนแตกต่างกัน ถึงแม้ว่าจะศึกษาจากข้อมูลหลักฐานชุดเดียวกัน หากแต่เมื่อพิจารณาด้วยมุมมองที่แตกต่างกันแล้วก็อาจส่งผลให้การตีความหลักฐานเปลี่ยนแปลงไป และอาจทำให้เกิดคำอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม

และวัฒนธรรมที่หลากหลาย ดังนั้น ผู้เขียนจึงนำบริบทการเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ของสยาม/ไทยดังที่กล่าวแล้วข้างต้นมาใช้เป็นกรอบคิดสำคัญในการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในปัจจุบัน ทั้งประเด็นเรื่องภาพลักษณ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นล้านนา ประวัติความเป็นมาและการให้ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดีกับพื้นที่วัดพระงาม จังหวัดนครปฐม รวมทั้งรูปแบบการนำเสนองานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ของจังหวัดลพบุรีและจังหวัดชัยภูมิ

การจัดพิมพ์รวมเล่มครั้งนี้ผู้เขียนได้ปรับปรุงบทความต่าง ๆ เพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหา โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น ๓ ส่วนตามหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

“ผู้คน” ในท้องถิ่นกับรัฐสมัยใหม่: กรณีศึกษาการสร้างบทบาทผู้นำของเจ้านายสายสกุล ณ เชียงใหม่ ด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรมล้านนา เป็นงานศึกษาว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงทางสถานภาพของเจ้านายฝ่ายเหนือโดยเฉพาะเจ้านายสายสกุล ณ เชียงใหม่ภายหลังการผนวกรวมดินแดนล้านนาให้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม อันเป็นเหตุให้เจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นนำเดิมพยายามหาวิธีการเพื่อรักษาสถานภาพทางสังคมของตนโดยบทความชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงการนำองค์ความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมของล้านนาที่ได้รับการริเริ่มไว้โดยพระราชชายาเจ้าดารารัศมีมาใช้เป็นต้นทุนในการสร้างบทบาทผู้นำมาอย่างต่อเนื่องของกลุ่มเจ้านาย กระทั่งบทบาทดังกล่าวกลายเป็นภาพลักษณ์อันโดดเด่นของเจ้านายสายสกุล ณ เชียงใหม่มาตราบจนปัจจุบัน

“พื้นที่” ในท้องถิ่นกับรัฐสมัยใหม่: กรณีศึกษากำเนิดและพัฒนาการพื้นที่วัดพระงามเมืองนครปฐม เป็นงานศึกษาว่าด้วยประวัติความเป็นมาของพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งวัดพระงาม พระอารามหลวง อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม โดยมุ่งชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพภายหลังการก่อตั้งวัดพระงามอย่างน้อยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการให้ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่แห่งนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม

และวัฒนธรรม ตลอดจนสำนึกในการศึกษา “ประวัติศาสตร์ชาติ” ที่มาพร้อมกับการเกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา

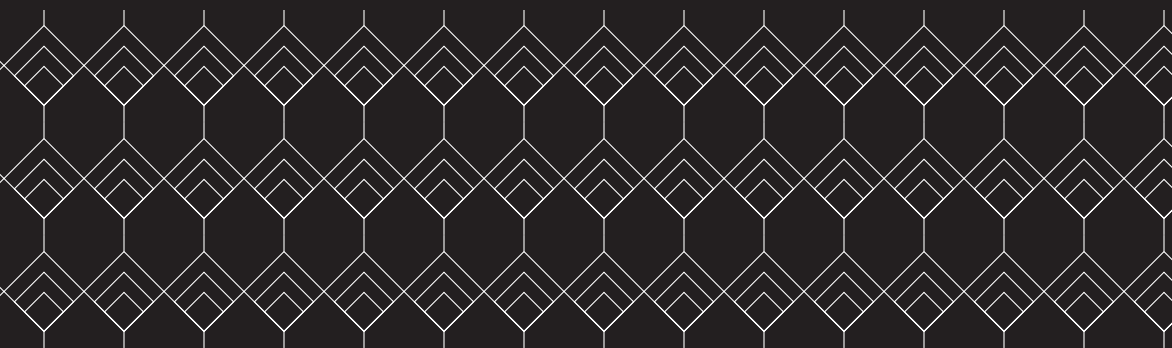
“งานเขียน” ว่าด้วยท้องถิ่นกับรัฐสมัยใหม่: กรณีศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์จังหวัดลพบุรีและจังหวัดชัยภูมิ เป็นงานศึกษาที่พยายามชี้ให้เห็นอิทธิพลของเค้าโครงประวัติศาสตร์ชาติที่ปรากฏขึ้นพร้อมกับการสถาปนารัฐสมัยใหม่ต่อการเรียบเรียงเรื่องราวพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งจากการสำรวจงานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ของจังหวัดลพบุรีและจังหวัดชัยภูมิ พบว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดดังกล่าว แม้ว่าจะรูปแบบการนำเสนอจะมุ่งแสดงให้เห็นลำดับพัฒนาการของจังหวัดนั้น ๆ เป็นสำคัญ แต่ด้วยการเรียบเรียงที่ดำเนินไปตามเค้าโครงประวัติศาสตร์ชาติอย่างแนบแน่น จึงส่งผลให้งานเขียนประวัติศาสตร์ของจังหวัดทั้งสองจังหวัดแสดงแต่ส่วนที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาที่ได้รับการนิยามว่าเป็นยุคสมัยสำคัญทางประวัติศาสตร์เท่านั้น ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่นไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์เฉพาะกับยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ชาติเท่านั้น แต่ยังมีปฏิสัมพันธ์กับอาณาบริเวณอื่น ๆ อย่างกว้างขวางหลากหลาย

“ผู้คน” ในห้องถ้ำ กับรัฐสมัยใหม่ :

กรณีศึกษาการสร้างบทบาทผู้นำจวง
เจ้านายสายสกุล ณ เชียงใหม่
ด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรมล้านนา

“ผู้คน” ในห้องติดกับรัฐสมัยใหม่ :

กรณีศึกษาการสร้างบทบาทผู้นำของ
เจ้านายสายสกุล ณ เชียงใหม่
ด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรมล้านนา

ความนำ

“...ผมเชื่อว่าไม้เท้าทองคำนี้ น่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ปี เพราะในตอนที่ท่านสิ้นเมื่อปี ๒๔๘๒ สิริอายุ ๗๖ ปี หากนับมาจนถึงเวลานี้ก็คงไม่ต่ำกว่า ๗๐ ปีแล้ว จึงเป็นของที่มีคุณค่ามาก ทั้งในด้านจิตใจและประวัติศาสตร์ ในฐานะที่ผมเป็นทายาท แต่เริ่มสูงวัยมากขึ้นเรื่อย ๆ คือ ๘๓ ปีแล้ว จึงอยากส่งมอบสมบัติชิ้นสำคัญให้เจ้าวิระยุทธ ญาติผู้น้อง เพื่อเก็บรักษาและส่งต่อแก่ทายาทในสายสกุล ณ เชียงใหม่ ต่อไป โดยนับจากนี้ จะมอบหมายให้เจ้าวิระยุทธหรือเจ้าน้อย ทำหน้าที่แทนในการสานต่องานในนามมูลนิธิฉินวรราชดำริ...”^๑

จากคำกล่าวของเจ้าวงศ์สักร์ ณ เชียงใหม่ ผู้สืบสายสกุล ณ เชียงใหม่ อย่างเป็นทางการต่อจากเจ้าพงษ์อินทร์ ณ เชียงใหม่ ราชบุตรคนที่ ๔ ของพลตรี เจ้าแก้วนรวิรุฬห์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย ครั้งดำเนินการส่งมอบ

^๑ มติชนออนไลน์, “เจ้าวงศ์สักร์ฯ ส่งมอบไม้เท้าหุ้มทองคำให้เจ้าน้อยสืบสมบัติเจ้าแก้วนรวิรุฬห์ ณ เชียงใหม่,” [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๓, จาก https://www.matichon.co.th/region/news_896636

ไม่เท่าเทียมทองคำอันเป็นสมบัติส่วนพระองค์ของพลตรี เจ้าแก้วนารัฐให้แก่เจ้าวิระยุทธ ณ เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๑ ท่ามกลางทลายทโนสกุล ณ เชียงใหม่ร่วมเป็นสักขีพยาน สะท้อนให้เห็นนัยเชิงพิธีกรรมเนื่องด้วยความสำคัญของ “ผู้นำ” สายสกุลเจ้านายฝ่ายเหนือในการสานต่องานของมูลนิธินวราชดำริ ซึ่งจัดตั้งขึ้นจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูและเผยแพร่ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมโบราณของฝ่ายเหนือ

ภาพลักษณ์อันโดดเด่นของเจ้านายฝ่ายเหนือที่ยึดโยงอยู่กับบทบาททางด้านวัฒนธรรมข้างต้นเกิดขึ้นได้อย่างไร รวมทั้งมีเหตุปัจจัยใดที่ผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเช่นนี้ จำเป็นต้องศึกษาร่วมกับบริบททางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยาม - ล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่ล้านนาได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามอย่างเป็นทางการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในวงกว้าง

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกรุงเทพฯ และเชียงใหม่เป็นประเด็นที่มีผู้สนใจศึกษาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาว่าด้วยพระประวัติและพระกรณียกิจของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ไม่เพียงเฉพาะในฐานะที่ทรงเป็นสื่อกลางเชื่อมพระราชไมตรีของสองอาณาจักร หากแต่พระราชชายาเจ้าดารารัศมียังถือเป็นตัวแทนของการสร้างภาพลักษณ์เมืองเชียงใหม่ให้เป็นที่รู้จักในฐานะดินแดนแห่งประเพณีและวัฒนธรรมอันงดงามมาตราบถึงปัจจุบัน

การนำเสนอพระกรณียกิจของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่ทรงปรับปรุงสร้างสรรค์วัฒนธรรมเชียงใหม่ให้เป็นมาตรฐานในงานศึกษาวิจัยที่ผ่านมาต่างมุ่งเน้นให้เห็นว่า การประกอบพระกรณียกิจทางด้านศิลปวัฒนธรรมมีจุดมุ่งหมายที่จะทรงสร้างสังคมและวัฒนธรรมเชียงใหม่/ล้านนาให้มีความเจริญเพื่อยกระดับฐานะเมืองเชียงใหม่ในการรับรู้ของส่วนกลาง โดยมิได้ละทิ้ง

วัฒนธรรมประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมหากแต่พัฒนาให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น^๑ อย่างไรก็ดี พระกรณียกิจดังกล่าวหากพิจารณาในอีกแง่หนึ่งพบว่าเป็นจุดเริ่มต้น ภาพลักษณ์ของเจ้านายในราชสำนักเชียงใหม่ในฐานะที่ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ วัฒนธรรมท้องถิ่นของเชียงใหม่ให้มีความโดดเด่นสืบต่อมาภายหลังจากการ สิ้นพระชนม์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี

^๑ งานวิจัยที่ศึกษาพระกรณียกิจของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในฐานะเป็นเครื่อง บ่งชี้ความเจริญของเมืองเชียงใหม่ เช่น นวชนก วิเศษวิทยานุศาสตร์. “บทบาทด้าน การเมืองและสังคมของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๗๖)” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐. เป็นวิทยานิพนธ์ที่แสดงให้เห็นว่า พระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสองวัฒนธรรมและทรงนำ ความรู้จากราชสำนักสยามมาปรับใช้ทำให้ยังคงรักษาเอกลักษณ์ท้องถิ่นไว้ได้

สายสวรรค์ ขยันยิ่ง. “พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับนาฏศิลป์ล้านนา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. เป็นวิทยานิพนธ์ที่ แสดงให้เห็นว่าพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงเป็นเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีคุณูปการ ต่อวงการนาฏศิลป์ล้านนาเป็นอย่างยิ่ง ด้วยทรงส่งเสริมให้มีการประดิษฐ์การแสดง นาฏศิลป์ทั้งแบบล้านนาและราชสำนักขึ้นหลายชุด

นพวรรณ ธรรมสิทธิ์. “ฐานะและบทบาทของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในเมือง เชียงใหม่หลังเสด็จกลับมาประทับอย่างถาวร (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๗๖)” วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑. เป็นวิทยานิพนธ์ ที่แสดงให้เห็นว่าพระกรณียกิจของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้สร้างวิถีชีวิต ชาวเชียงใหม่ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมสยามโดยไม่เกิดความรู้สึกแปลกแยกทาง วัฒนธรรมแต่อย่างใด ภายใต้รูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Assimilation)

เลสลีย์ แอน วูดเฮาส์ (Leslie Ann Woodhouse). “A “Foreign” Princess in the Siamese Court: Princess Dara Rasami, the Politics of Gender and Ethnic Difference in Nineteenth-Century Siam” วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาปรัชญาทางประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ (University of California, Berkeley). เป็นวิทยานิพนธ์ที่แสดงให้เห็นว่าพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทรงมีบทบาทสำคัญใน ๒ ประการคือ ประการแรกในฐานะที่ทรงเป็นทูตเชื่อม พระราชไมตรีระหว่างสยามและล้านนา ประการที่ ๒ คือผู้นำเสนออัตลักษณ์ วัฒนธรรมล้านนาภายใต้กระแสชาตินิยม “สมัยใหม่” ของสยามซึ่งมีสยามเป็นจุด สูงสุดของลำดับขั้นทางอารยธรรมของรัฐสมัยใหม่

งานศึกษาครั้งนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่าการประกอบพระกรณียกิจทางด้านศิลปวัฒนธรรมของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี แม้ส่วนหนึ่งจะเป็นไปเพื่อการสร้างภาพลักษณ์ความงามและแสดงอัตลักษณ์พื้นถิ่น แต่ประเด็นสำคัญที่ไม่ควรมองข้ามคือ แม้ว่าการประกอบพระกรณียกิจดังกล่าวอาจจะไม่มีพระประสงค์เพื่อเป็นการวางรากฐานที่สำคัญแก่เจ้านายฝ่ายเหนือให้ยังคงมีบทบาท “ผู้นำ” ใดๆ ก็ดี ปรากฏว่าเจ้านายฝ่ายเหนือในสมัยต่อมาได้อาศัยต้นทุนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งพระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้ทรงส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ในสังคมเชียงใหม่ เพื่อใช้ในการดำรงสถานภาพและบทบาทของตน ทั้งการเป็นครูผู้ถ่ายทอดความรู้และการเป็นผู้อุปถัมภ์ในองค์กรด้านวัฒนธรรม

บทบาทของเจ้านายในราชสำนักเชียงใหม่ ก่อนและหลังการปฏิรูประบอบราชการ แบบมณฑลเทศาภิบาล

ภายหลังการหลุดพ้นจากอำนาจของพม่า พระเจ้ากาวิละได้สถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นปกครองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ และได้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักรล้านนา แม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวล้านนามีฐานะเป็นประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์ กระนั้นชนชั้นนำแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ให้อิสระในการปกครองแก่ผู้ปกครองท้องถิ่นที่เรียกว่า “เจ้าผู้ครองนคร” หรือ “เจ้าหลวง” ให้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองบ้านเมือง

สืบมาถึงสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๖ ถือได้ว่าเป็นช่วงที่เชียงใหม่ได้กลายเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญทั้งทางการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจ ดังที่ปรากฏในบันทึกของมิชชันนารี ศาสนาจารย์เดเนียล แมคคิลวารี ความว่า

“...พระเจ้ากาวิโลรส ทรงเป็นเจ้าชีวิตอย่างแท้จริง
ทรงเป็นเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจสูงสุดทั้งศาสนาและการเมือง

พระองค์ทรงไม่มีคู่แข่งหรือข้อขัดแย้งใด ๆ ในราชอาณาจักร
ของพระองค์นั้น พระองค์สามารถกำจัด หรือบีบบังคับให้บรรดา
ผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ยอมจำนนได้ แม้แต่ในราชสำนักสยามยังเกิด
ความกลัวที่จะเข้าไปก้าวก่ายกิจการภายในของพระองค์...”^๑

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ทรงมีอำนาจทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการ
ควบคุมจัดการทางด้านวัฒนธรรม หรือจารีตประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ จน
เป็นที่ยอมรับของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ ทั้งเมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองยวม
เมืองปาย เมืองเชียงแสน การที่ทรงมีอำนาจมากดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ชาวเมือง
ออกพระนามว่า “เจ้าชีวิตอ้าว” เพราะสามารถสั่งประหารชีวิตแก่ผู้ที่กระทำการ
ขัดพระราชโองการโดยเพียงแค่ทรงกล่าวคำว่า “อ้าว” เท่านั้น^๒

การที่คนในบังคับอังกฤษเข้ามาทำธุรกิจป่าไม้ในเมืองเชียงใหม่และต้อง
ติดต่อขอเช่าพื้นที่ป่าในเชียงใหม่จากเจ้าผู้ครองนคร ด้วยเหตุที่ป่าเป็นทรัพย์สิน
ของเจ้าผู้ครองนครจึงสามารถตกทอดไปถึงทายาท ซึ่งเจ้าผู้ครองนครสามารถ
แจกจ่ายป่าไม้ให้แก่ลูกหลานได้ เป็นตัวอย่างชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจ
ของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ดังเช่น ทายาทของเจ้าอุบลวรรณา ธิดาพระเจ้า
กาวิโลรสสุริยวงศ์ที่ได้รับผลประโยชน์จากการให้ชาวตะวันตกเข้าไปเช่าทำ
กิจการป่าไม้ ดังปรากฏในบันทึกของเจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี ความตอนหนึ่งว่า

“...ณ เชียงใหม่ สายพระเจ้ากาวิโลรสจึงได้รับค่าตอบแทน
มากกว่าสายอื่น ข้าพเจ้าจำได้ว่าเจ้ายายของข้าพเจ้าเป็นธิดาของ
เจ้าหญิงอุบลวรรณามารับค่าตอบแทนเอากระบุงขนาดใหญ่อย่างใช้
หาบเข้ามาโดยเงินจากบนโต๊ะที่นับไว้เป็นกอง ๆ ลงกระบุงเต็ม
สองกระบุง เอากระดังปิดปากกระบุง...”^๓

^๑ เดเนียล แมคคิลวารี ดี.ดี., *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, จิตราภรณ์
ตันรัตนกุล แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๔ - ๒๔๕.

^๒ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๔๔),
หน้า ๒๗๗.

^๓ วงจันทร คชเสนี, “บันทึกจากความทรงจำ,” ใน *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐* (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ๒๕๔๐),
หน้า ๒๐.

ส่วนการดำเนินการทางเศรษฐกิจพบว่า เจ้าหลวงและขุนนางจะเป็นผู้กำหนดและควบคุมด้วยตนเอง ทำให้สามารถจัดเก็บส่วยแรงงาน ส่วยข้าว และส่วยสิ่งของต่าง ๆ ขึ้นฉนางหลวง แล้วนำผลประโยชน์มาแบ่งปันกันในหมู่เจ้านายและขุนนางโดยที่ราชสำนักสยามไม่ได้เข้ามาแทรกแซง ดังสารตราของเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าหลวงเชียงใหม่ ความว่า

“...ของอันใดที่เป็นประโยชน์เกิดขึ้นในป่าเขตแดนเมืองไร ก็โปรดพระราชทานไว้ให้สำหรับใช้สอยจับจ่ายราชการบ้านเมืองนั้น ๆ เป็นอย่างธรรมเนียมประเทศราชสืบมา ป่าเขตแดนเมืองไรเกิดประโยชน์ก็ให้สิทธิขาดอยู่กับเจ้าเมืองซึ่งมอญ พม่า จะขอตัดไม้...ตามปลายเขตแดนเมืองใด ก็ให้ไปว่ากล่าวกับเจ้าเมืองและผู้รักษาด่านเมืองนั้น เจ้าเมืองยอมให้ก็ได้ จะขายไม่ขายกันประการใดสุดแต่เจ้าบ้านเจ้าเมือง”^๑

ต่อมาเมื่อพระเจ้าอินทวิชยานนท์ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ อำนาจของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ถูกลดทอนลง เนื่องจากพระองค์ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ท่ามกลางการแย่งชิงอำนาจกับเจ้านายองค์อื่น ๆ ในขณะเดียวกันการบริหารราชการฝ่ายใน พระชายาได้มีบทบาทเหนือพระองค์อย่างมากตั้งแต่ครั้งดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราช^๒ และที่สำคัญพระองค์สามารถดำรงตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ด้วยการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยสาเหตุนี้จึงทำให้กรุงเทพฯ มีอำนาจเหนือเชียงใหม่มากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นการถวายพระธิดา “เจ้าดารารัศมี” จึงเป็นส่วนหนึ่งของการเชื่อมความสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ เพื่อให้ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์มีความมั่นคงมากขึ้น^๓

^๑ สรัสวดี ประยูรเสถียร, “กระบวนการรวมหัวเมืองประเทศราชลานนาไทยเข้าสู่ส่วนกลาง พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖,” วารสารสังคมศาสตร์ ๕ (เมษายน - กันยายน ๒๕๒๔): ๒๔.

^๒ Carl Bock, *Temple and Elephants* (Bangkok: White Orchid Press, 1985), p. 226

^๓ ดูการวิเคราะห์ประเด็นเรื่องการถวายตัวของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ใน จิรัชชาติ สันติยะศ, “การสร้าง “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี” ให้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ทศวรรษ ๒๕๐๐ - ปัจจุบัน,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑).

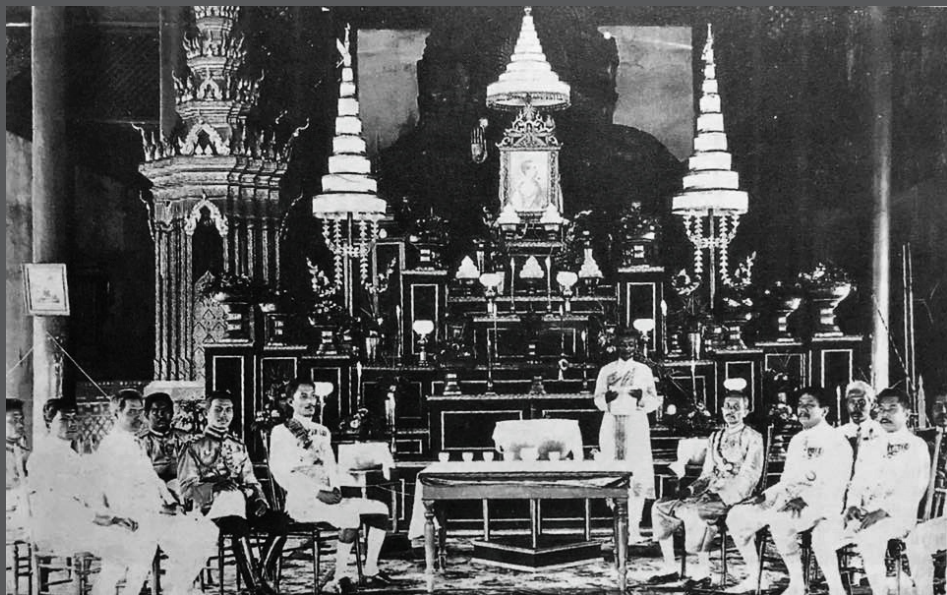
ครั้งเมื่อได้มีการจัดตั้งระบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๒ จึงทำให้เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ไม่ได้มีฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่นอีกต่อไป การปฏิรูประบบบริหารราชการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมวัฒนธรรม อันส่งผลกระทบต่อเจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งเป็นชนชั้นนำเดิมในสังคมเชียงใหม่ต้องสูญเสียบทบาทการเป็นผู้นำอย่างใดก็ตาม รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ยังคงเสนอให้มีการทบทวนดูแลผลประโยชน์ของบรรดาเจ้านายตามควรแก่คุณานุรูปและความดีความชอบในราชการ^๑ ขณะเดียวกันกับที่เจ้านายฝ่ายเหนือพยายามปรับตัวเพื่อรักษาพื้นที่ทางสังคมของตนเองเอาไว้ตามเงื่อนไขความเป็นสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ และการศึกษาไปพร้อมกันด้วย

ในส่วนของการปรับตัวทางเศรษฐกิจ นอกจากการทำสัมปทานป่าไม้ซึ่งเจ้านายเชียงใหม่คุ้นเคยกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทนี้มาแต่เดิมแล้ว^๒ ยังรวมไปถึงการดำเนินการลงทุนในกิจการตลาดสดหรือ “กาด” นับเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เจ้านายฝ่ายเหนือนิยมทำกันมาก เนื่องจากเจ้านายส่วนใหญ่ได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดกันมาโดยเฉพาะบริเวณใจกลางเมืองดังที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงสร้างตลาดที่เรียกกันทั่วไปว่า “ตลาดวโรรส” หรือ “กาดหลวง” ขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๕๓ หรือในกรณีของเจ้าทิพเนตร ได้เริ่มประกอบกิจการตลาด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ โดยใช้ชื่อว่า “ตลาดทิพเนตร”^๓

^๑ ผศ.ดร. เนื่ออ่อน ขว้ทองเขียว, *เปิดแผนยึดล้านนา* (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๙), หน้า ๒๕๘.

^๒ พรณิกา อพิษฐพงศ์, “เจ้าไพร่กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๓.

^๓ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๓๐. อนึ่ง นอกจากเจ้านายในสกุล ณ เชียงใหม่แล้วยังพบการลงทุนกิจการตลาดสดในกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนืออื่น ๆ เช่น เจ้าพงษ์ธาดา ณ ลำพูน เจ้าทิพวรรณ ณ เชียงตุง

พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของมณฑลพายัพ ณ วัดเจดีย์หลวง ในช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐
 อันเป็นช่วงเวลาที่ย่านกรุงเทพฯ เข้ามาลดทอนอำนาจเจ้านายเมืองเชียงใหม่ไปมากแล้ว
 ที่มา : เกรียงศักดิ์ ชัยดรฺณ (บรรณาธิการ). ครบรอบ ๑๐๐ ปีเหตุการณ์เกี่ยวกับการจลาจล
 ในมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๔๕. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พะเยา: หอวัฒนธรรมนิทัศน์, ๒๕๕๓.

นอกจากนี้ยังพบการประกอบกิจการตึกแถวห้องเช่า โดยเจ้านายสำคัญ ที่ทำกิจการประเภทนี้คือ พลตรี เจ้าแก้วนวลรัฐซึ่งมีกิจการดังกล่าวในบริเวณ ตลาดวโรรสซึ่งต่อมาได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าราชภาคนัยผู้เป็นทายาท^๑ นอกจากนี้ยังรวมถึงการประกอบกิจการอื่น ๆ เช่น โรงแรม โรงภาพยนตร์ ร้านอาหารของเจ้านายฝ่ายเหนือในช่วงเวลาต่อมา^๒ แม้ว่าเจ้านายฝ่ายเหนือ จะมีความพยายามในการปรับตัวทางเศรษฐกิจ แต่ส่วนใหญ่มักเป็นกิจการ ที่แสวงหาผลประโยชน์แบบเก่า คือ การให้เช่าที่นา ห้องแถวและตลาด ซึ่งการ ลงทุนแบบนี้เมื่อได้กำไรมาแล้วไม่ค่อยนำไปขยายกิจการให้ใหญ่โตต่อไป ต่างกับการลงทุนในกิจการค้าขายของพ่อค้าคนจีน ที่นำเอาผลกำไรไปขยายกิจการ การค้าของตนให้ใหญ่โตยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มเจ้านายพื้นเมืองหลาย คนต้องตกเป็นลูกหนี้พ่อค้าคนจีน ต้องขายที่ดิน ที่นา ตลอดจนทรัพย์สินของ มีค่าต่าง ๆ ในภายหลัง

สถานภาพทางเศรษฐกิจของเจ้านายเชียงใหม่ที่เสื่อมคลายลงอาจสังเกต ได้จากยอดเงินบริจาคสาธารณกุศลต่าง ๆ เช่น พ.ศ. ๒๔๖๖ มีการเรียกรับเงิน เพื่อสร้างโอสถศาลาของรัฐแห่งแรกในเชียงใหม่ ผู้ที่บริจาคเงินมากที่สุดคือ หลวงอนุสารสุนทร พ่อค้าจีน เป็นเงิน ๗,๐๐๐ บาท รองลงมาคือเจ้าแก้วนวลรัฐ จำนวน ๒,๐๐๐ บาท และนายชิน โศภิตเส็ง จำนวน ๑,๐๐๐ บาท หรือตำแหน่ง กรรมการพิเศษเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง ๕ ใน ๖ คน เป็นพ่อค้าชาวจีนโดยไม่มีรายชื่อเจ้านายอยู่เลย^๓

การปรับตัวทางหนึ่งของเจ้านายนอกเหนือจากการรักษาสถานภาพ ทางเศรษฐกิจ คือ การรักษาสถานภาพทางสังคมโดยการปรับตัวทางการศึกษา

^๑ พรรณิภา อพิษฐพงศ์, “เจ้าไพร่กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖,” หน้า ๑๓๒.

^๒ ดูรายละเอียดการปรับตัวของเจ้านายเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ - ๒๕๔๗ ใน เบญจวรรณ บุญโทแสง, “พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่น ภายหลังการผนวกดินแดนของสยาม (พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๕๔๗): กรณีศึกษา ตระกูล ณ เชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕๑ - ๒๕๔.

^๓ ผศ.ดร. เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว, *เปิดแผนยี่ดล้านนา*, หน้า ๑๒๕.

ตามรูปแบบตะวันตกเพื่อให้สามารถเข้ารับราชการและแสวงหาอำนาจทางสังคมจากยศถาบรรดาศักดิ์ที่ฝ่ายราชสำนักสยามแต่งตั้งให้หรือทำงานในบริษัทตามเงื่อนไขสังคมสมัยใหม่ ไม่เฉพาะแต่การศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเท่านั้น หากแต่ปรากฏเจ้านายหลายท่านที่ได้เข้ารับการศึกษาระดับอุดมศึกษา อาทิ เจ้ากาวิละ ณ เชียงใหม่ บุตรของเจ้าราชวงศ์ (เจ้าเมืองขึ้น ณ เชียงใหม่) กับเจ้ากรรมนิภา ได้รับพระราชทานทุนจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส^๑ เจ้าสุบิน สีโรรส ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมแล้วจึงเข้าศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากนั้นจึงเข้ารับราชการที่กรมทางหลวงแผ่นดิน^๒ เจ้ากอแก้วประกายกาวิล ณ เชียงใหม่ จบการศึกษาระดับสูงสุดจาก Pitman College ประเทศอังกฤษ ได้ทำงานที่หลากหลาย อาทิ ที่ปรึกษาด้านประชาสัมพันธ์ และด้านการตลาดของบริษัท เดอะมอลล์ กรุ๊ป เป็นเวลากว่า ๒๐ ปี^๓

อย่างไรก็ดีพบว่าไม่เฉพาะแต่เจ้านายเท่านั้นที่มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาแบบใหม่รวมถึงโอกาสที่จะเข้ารับราชการหรือทำงานบริษัทห้างร้านต่าง ๆ เพราะในช่วงเวลาใกล้เคียงปรากฏว่ามีทั้งชนชั้นกลาง พ่อค้าตระกูลสำคัญที่ต่างได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ ซึ่งกล่าวได้ว่า “ผู้ใดรู้จักวิชาแล้ว ก็จะได้รับศีลอันวิเศษกว่าคนสามัญโดยช่องทางชื่อเสียง...”^๔

^๑ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, **เพชรล้านนา เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (เชียงใหม่: ผู้จัดการศูนย์ภาคเหนือ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

^๒ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, **เพชรล้านนา เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (เชียงใหม่: ผู้จัดการศูนย์ภาคเหนือ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๒.

^๓ หนังสือพิมพ์ Dailynews. “จากมือกรรไกรถึงม่วงนรินทร์กาลปิดตำนานเจ้าป่าเองคะ”. [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐, จาก <http://www.sudipan.net/phpBB2/viewtopic.php>

^๔ กจช., ร.๕ ม.๕๘/๖๓, “เรื่องจัดนักเรียนฝึกหัดรับราชการมณฑลลาวเฉียง,” (๑๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕) อ้างถึงใน รัตนารักษ์ เศรษฐกุล, **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน** (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๑.

นอกจากนี้ยังพบว่าเจ้านายฝ่ายเหนือพยายามปรับรูปแบบการใช้ชีวิต โดยนำรูปแบบวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ในการติดต่อกับชาวต่างชาติเพื่อแสดง ความทันสมัยและความมั่งคั่ง ดังที่คาร์ล บอค บรรยายถึงจดหมายเชิญที่ได้รับ จากเจ้าหลวง ว่า

“...แทนที่จะใช้เครื่องเขียนแบบเก่า จดหมายเชิญ
ของเจ้าหลวงไม่ได้ถูกจารลงบนสิ่งที่ใช้แทนกระดาษแบบดั้งเดิม
แต่เขียนด้วยปากกาลงบนกระดาษจริง ๆ เป็นชิ้นเล็ก...ยิ่งไปกว่านั้น
ยังใส่ไว้ในซองกระดาษและส่งมาถึงที่พักของข้าพเจ้าในแบบ
ยุโรป แตกต่างจากประสบการณ์ของข้าพเจ้าในการเชิญไป
รับประทานอาหารเย็นในที่อื่น ๆ ในประเทศ...”^๑

เมื่อพิจารณาถึงการปรับตัวของเจ้านายในเมืองเชียงใหม่ดังกล่าวนับแต่ การสถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นพบว่ามีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อพยายาม รักษาไว้ซึ่งสิทธิ อำนาจ และบทบาทในทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมเท่าที่เหลืออยู่เอาไว้โดยปรับตัวให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งตามเงื่อนไขของ สังคมสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นระบบราชการสมัยใหม่ ระบบเศรษฐกิจในลักษณะ บริโณคนิยมตลอดจนระบบการศึกษาสมัยใหม่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นภาวะที่ เจ้านายเมืองเชียงใหม่ตระหนักดีและพยายามรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการ ดำรงสถานภาพของตนเพื่อให้ยังคงเป็นชนชั้นนำในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งรูปแบบการปรับตัวในลักษณะดังกล่าวพบว่าเป็นการปรับตัวกระแสหลัก ของเจ้านายฝ่ายเหนือ

^๑ Carl Bock, Temple and Elephant: Travels in Siam in 1881 - 1882 (U.K., Lowndes Journal, F.O. 69/55, 1871), p. 242 อ้างใน รัตนารักษ์ เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน, หน้า ๓๐๖.

การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี

ในช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมเชียงใหม่^๑นั้น พระราชชายาเจ้าดารารัศมีซึ่งประทับอยู่ที่ศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมที่กรุงเทพฯ ทรงเรียนรู้ขนบธรรมเนียมของราชสำนักสยามเป็นอย่างดี กระนั้นก็ได้ทรงทอดทิ้งศิลปวัฒนธรรมความเป็นเอกลักษณ์ล้านนา ตลอดระยะเวลาที่ประทับ ณ กรุงเทพฯ พระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้แสดงอัตลักษณ์ความเป็นเชียงใหม่ผ่านการแต่งกายและวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น พระองค์และข้าราชการบริพารจะนุ่งซิ่น ไผ่หมยยาวและเกล้าตามแบบสตรีเชียงใหม่ นอกจากนี้ในตำแหน่งของพระองค์บรรดาผู้คนจะพูดภาษาเหนือและกินอาหารพื้นเมือง ซึ่งการตระหนักถึงอัตลักษณ์ของชาวเมืองเชียงใหม่เช่นนี้ เมื่อผนวกกับวัฒนธรรมที่ทรงได้รับการดำเนินการดำเนินชีวิตในพระบรมมหาราชวัง จึงถูกนำกลับมาใช้ปรับปรุงวัฒนธรรมของเชียงใหม่เมื่อพระองค์เสด็จกลับมาประทับที่เชียงใหม่เป็นการถาวร

สิ่งที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีสนพระทัยเป็นพิเศษเมื่อครั้งประทับในพระบรมมหาราชวังคือ ดนตรีและนาฏศิลป์ ซึ่งแต่เดิมดนตรีและนาฏศิลป์พื้นเมืองของเชียงใหม่ที่เป็นแบบแผนนั้นมีไม่มากและขาดความหลากหลาย นอกจากนี้เพลงบรรเลงขับร้องที่ใช้อยู่ประจำมีไม่เกิน ๒๐ เพลง ครั้นเมื่อพระราชชายาฯ เสด็จกลับมาประทับเป็นการถาวรที่เชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ จึงทรงนำเพลงจากกรุงเทพฯ มาเผยแพร่ ซึ่งส่วนมากเป็นเพลงไทยสำเนียงลาว เช่น ลาวสมเด็จ ลาวคำหอม ลาวดำเนินทราย เป็นต้น^๑

^๑ พูนพิศ อมาตยกุล, “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระราชจริยาวัตรและงานสร้างสรรค์ทางดนตรีและนาฏศิลป์ของชาติไทย” ใน ดารารัศมี สายไวยรักสองแผ่นดิน (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๗๒ - ๑๗๓.

พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาปรับปรุงวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา
ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญให้แก่การดำรงสถานภาพของเจ้านายฝ่ายเหนือ
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ด้านนาฏศิลป์ พระราชชายาฯ ทรงนำแบบอย่างจากกรุงเทพฯ มาประยุกต์เข้ากับการฟ้อนพื้นเมือง ก่อให้เกิดการฟ้อนแบบใหม่ๆ ขึ้น ที่สำคัญและพบเห็นได้บ่อยคือการฟ้อนเล็บ ซึ่งดัดแปลงมาจากการฟ้อนแห่ครัวทานพื้นเมือง ซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว ท่ารำ ลีลา หรือจังหวะปล่อยตามแต่ละคนจะทำ ซึ่งพระราชชายาฯ ทรงกำหนดท่ารำ จังหวะ ลีลา การจัดแถวให้เป็นมาตรฐาน ส่วนการฟ้อนเทียนซึ่งดัดแปลงมาจากการฟ้อนเล็บเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ตอนกลางคืน เมื่อคราวเสด็จฯ เยือนเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๙ ซึ่งเวลาฟ้อนจะมีแสงไฟออกที่ปลายนิ้วเป็นที่แปลกตา^๑

การสร้างแบบแผนให้แก่เชียงใหม่ครั้งสำคัญของพระราชชายาฯ คือ การเป็นนายกในการเตรียมรับเสด็จรัชกาลที่ ๗ เสด็จฯ เยือนนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๙ ซึ่งสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ มีลายพระหัตถ์ถึงพระราชชายาฯ ว่า

“...ด้วยพระเจ้าอยู่หัวฯ ปรึษาหม่อมฉันถึงเรื่องที่จะเสด็จ มณฑลพายัพปลายปีนี้ หม่อมฉันเห็นว่าการไปมาเดี๋ยวนี้สวดก ผิดกับแต่ก่อนมาก พิธีการที่เคยทำรับเสด็จเจ้านายแต่ก่อน เช่น แห่เสด็จเข้าเมือง ดูกลายเป็นการเล่นไปเสียแล้ว น่าจะต้องคิด กระบวนการรับเสด็จเป็นอย่างใหม่ ให้ประเพณีเก่าเข้ากับ สมัยปัจจุบันนี้ได้ หม่อมฉันใคร่จะปรึกษาผู้ชำนาญการพิธี อย่างเก่าของเมืองเชียงใหม่ ก็ไม่เห็นใครนอกจากพงศาของ เจ้าป่า...”^๒

^๑ รุจพร ประชาเดชสุวัฒน์, “พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับนาฏศิลป์,” ใน *ดารารัศมี สายใยรักสองแผ่นดิน*, หน้า ๓๐๔ - ๓๐๕.

^๒ สจข. สป.๒.๔๖/๑ เรื่องจดหมายลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ลงวันที่ ๓๐/๒/๖๙ อ้างใน นวชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์. “บทบาทด้านการเมืองและ สังคมของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๗๖),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๑.

พระดำรัสดังกล่าวส่งผลให้พระราชชายาฯ ไม่ทรงแน่วพระทัยว่าควรจะได้รับเสด็จครั้งนี้อย่างไร เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่เชียงใหม่จะรับเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน^๑ เป็นที่น่าสังเกตุว่าท้ายที่สุดแล้วการรับเสด็จได้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่กำหนดรูปแบบโดยราชสำนักกรุงเทพฯ และส่วนที่เป็นพิธีการตามจารีตพื้นเมืองซึ่งพระราชชายาฯ เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง ประกอบด้วย พิธีทูลพระขวัญ การถวายดอกเอื้องแซะของพวกลัวะ งานบอยหลวงสมโภชพระสิงห์และวิหารหลวง และการสรงน้ำพระธาตุดอยสุเทพและจุดบอไฟเป็นพุทธบูชา^๒ นอกจากนี้กิจกรรมในการรับเสด็จยังมีดนตรีและนาฏศิลป์ของพระราชชายาฯ จัดถวายทอดพระเนตรเป็นชุด ดังนี้

ชุดที่ ๑ ฟ้อนเทียนอย่างฟ้อนเมือง

ชุดที่ ๒ ฟ้อนโปรยข้าวตอกและร้องถวายชัยมงคล ทำนองขอเชียงแสน และทำนองขอเพลง

ชุดที่ ๓ รำฝรั่งแต่งเป็นเจ้านายโบราณหญิง ๑ ชาย ๑ แล้วนำช่อบุกเกขึ้นไปทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีบนพลับพลา

ชุดที่ ๔ ฟ้อนขอเพลงโดยท่าต่าง ๆ รอบข้างและถวายชัยมงคล

การแต่งกายตามแบบพระราชชายาเจ้าดารารัศมีดังกล่าวปรากฏว่าเป็นเครื่องแบบของเจ้านายฝ่ายเหนือที่ฟ้อนนำหน้ากระบวนเชิญเครื่องพระขวัญของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในคราวที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ กำหนด “เจ้านายผู้หญิงแต่งตัวนุ่งซิ่นยกทอง สวมเสื้อแพรรูปกระบอก ห่มผ้าแพร

^๑ สจข.สบ.๒.๔๖/๑ เรื่องจดหมายของพระราชชายาฯ ลงวันที่ ๑๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๙. อ้างถึงใน ดารุณี สมศรี, “การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๕๐๐,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙.

^๒ สจข.สบ.๒.๔๖/๑ เรื่องกำหนดการพิธีพื้นเมืองเชียงใหม่สำหรับเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑล. อ้างถึงใน *เรื่องเดียวกัน*, หน้าเดิม.

ที่ม้วยผมปักช่อดอกไม้ทอง”^๑

นอกจากพ่อนเล็บและพ่อนเทียนแล้ว ยังมีพ่อนกำเบ้อ (ผีเสื้อ) และพ่อนม่านม้วยเชียงตา เป็นการพ่อนรำที่มีท่วงท่าที่ช้า ๆ กัน พระราชชายาเจ้าดารารัศมีจึงทรงเปลี่ยนแปลงให้มีความแปลกใหม่และดัดแปลงการพ่อนจากกระบ่าพม่า ชุดที่ใช้ในการพ่อนมีผ้าถุง เสื้อติดปีกผีเสื้อด้านหลัง ติดหนวดผีเสื้อที่ศีรษะ ใช้บทร้องและทำนองของเพลงพม่า มีการใช้เครื่องดนตรีปี่พาทย์มอญเครื่องใหญ่ มีตะโพนและเปิงมางด้วย เมื่อครั้งงานรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้เปลี่ยนการแต่งกายจากชุดผีเสื้อเป็นชุดระบำไนท์โรฐาน โดยให้ชื่อการแสดงชุดนี้ว่าพ่อนม่านม้วยเชียงตา ซึ่งหมายถึงการเรียงระบำรำพ่อนในวิมานพระอินทร์

พ่อนม่านแม่เล่ เป็นการพ่อนที่ปรับเปลี่ยนมาจากม่านม้วยเชียงตา ซึ่งใช้เวลามาก ทำรำช้ากันหลายตอน เมื่อมีการซ้อมเพื่อจัดแสดงที่วัดสวนดอก จึงทรงให้ตัดทำรำออกไปบ้าง และปรับเปลี่ยนให้แต่งกายเป็นชายหญิงคู่กัน โดยใช้ชื่อใหม่ว่า ม่านแม่เล่

ระบำขอ (พ่อนมูเซอ) ปัจจุบันเรียก ระบำขอ เพราะคำร้องและทำนองเป็นการขอทำนองต่าง ๆ

พ่อนล่องน่าน (น้อยใจยา) พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงคิดประดิษฐ์ทำรำขึ้นมา โดยทรงให้ท้าวสุนทรพจนกิจเป็นผู้แต่งบท ได้รับแนวคิดมาจากเรื่อง สาวเครือฟ้า ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ใช้วงปี่พาทย์บรรเลงประกอบการแสดง

พ่อนมอญหรือผีมด เป็นการประยุกต์มาจากท่วงท่าการพ่อนของร่างทรงในพิธีกรรมพ่อนผีบรรพบุรุษ

พ่อนโยคีถวายไฟ เป็นนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือ ทำรำเป็นแบบไทย ที่มีลีลาพม่าผสม

^๑ จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พระพุทธศักราช ๒๔๖๙ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๔), หน้า ๑๐๑.

การแสดงนาฏศิลป์เหล่านี้ถ่ายทอดให้แก่ช่างฟ้อนภายในคุ้มซึ่งส่วนมากเป็นลูกหลานในตระกูล ณ เชียงใหม่ ณ ลำพูน ณ ลำปาง และ ณ น่าน ซึ่งมีโอกาสแสดงในงานต่าง ๆ เช่น งานปอยหลวง งานฉลองวิหารใหม่ งานฉลองกุฏิของเจ้าเชียงใหม่ ณ วัดสวนดอก ซึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือเหล่านี้จะเป็นผู้สืบทอดงานทางวัฒนธรรมแขนงนี้ ดังจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

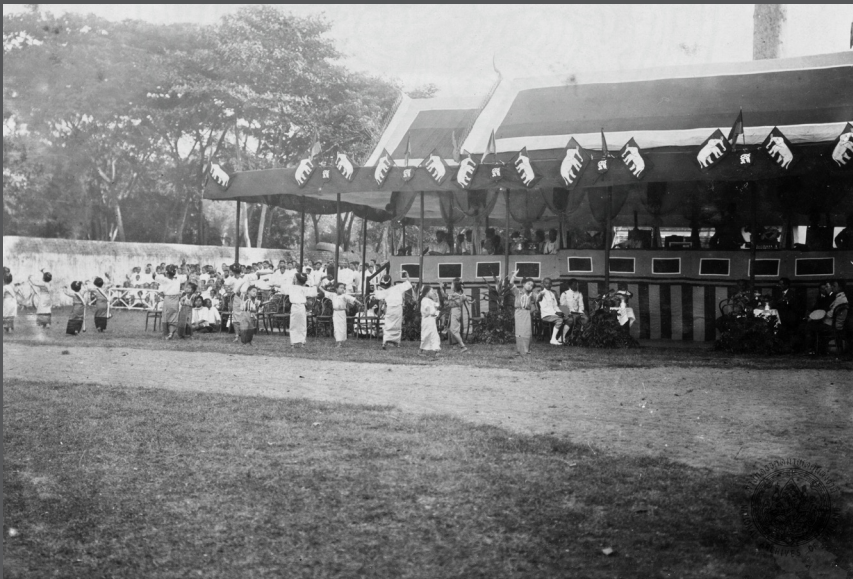
นอกจากนี้สิ่งที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงเห็นว่าควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้คือ การทอผ้า ซึ่งเป็นผลงานศิลปะชั้นเยี่ยมอีกอย่างหนึ่งของคนพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งหากไม่ได้รับการสนใจย่อมทำให้ศิลปหัตถกรรมประเภทนี้ค่อย ๆ หมดความสำคัญลงและสูญหายไปในปีที่สุด ในการนี้พระองค์จึงทรงฟื้นฟูการทอขึ้นยกดอก ซึ่งเกือบสูญหายขึ้นมาใหม่ โดยทรงนำขึ้นยกดอกจกด้วยมือ ใช้ไหมทองซึ่งเป็นพระมรดกจากแม่เจ้าทิพเกสรที่เหลืออยู่เพียงผืนเดียวเป็นตัวอย่างในการเก็บดอกจนสำเร็จ ส่วนผ้าขึ้นตีนจกนั้นเป็นเครื่องนุ่งห่มที่ใช้ศิลปะการทอแบบโบราณ ลักษณะเป็นผ้านุ่งต่อชาย ซึ่งเรียกว่า ตีน นั้น มักทำให้มีสีสันและลวดลายสวยงาม ทรงรวบรวมผู้ชำนาญในการทอขึ้นตีนจกมาจากหมู่บ้านวัดดวงดี มาทอที่โรงกึ่งในวังซึ่งปรากฏว่ามีกึ่งไว้กว่า ๒๐ หลัง โปรดให้สอนผู้ที่สนใจการทอผ้า ไม่ว่าจะเป็นคนในวังหรือคนภายนอก^๑ เจ้าเครือแก้ว ณ เชียงใหม่ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ผ้าทอของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีว่า

“...ตอนเด็ก ๆ เมื่อยังอยู่กับท่านที่ในวัง (คุ้มท่าเจดีย์ ก้าว) จึงเคยเห็นการทอผ้าที่โรงกึ่งในพระอุปถัมภ์ ตั้งก็หลายหลัง ทอขึ้นยกเป็นผ้าไหมยกดอกทั้งผืนและตีนจก ตลอดจนผ้ายกดอกด้วยไหมทอง ไหมเงิน มีเจ้าข้าขาวเงินอายุประมาณ ๓๐ - ๔๐ ปี ผู้ชำนาญการทอผ้าไหมขณะนั้นเป็นผู้มาสอนวิธีการใช้ก็กระตุก ล้วนเส้นไหมก็ได้เลี้ยงเอง แม่ใส (ร้านบ้านฮกเส็ง)

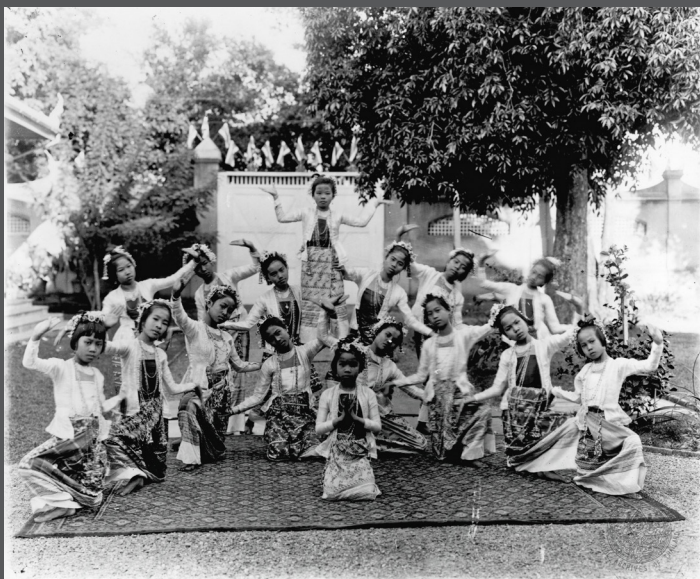
^๑ นงเยาว์ กาญจนจारी, **ดารารัศมี** (เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๓๓) อ้างใน นวชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์. “บทบาทด้านการเมืองและสังคมของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๗๖),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๐.

กระบวนแห่เครื่องถวายพระขวัญนครเชียงใหม่มาถึงเจดีย์แก้ว
เจ้านายผู้หญิงในครานั้นพื่อนรำนำน้าหน้ากระบวน

พื่อนที่หน้าพลับพลาทอดพระเนตรกระบวนแห่ครัวทานบูชาพระเจดีย์
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ฟ้อนม่านมัยเชียงตา

ระบำซอ

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

นำมาถวายเป็นผ้าตุ้มห่า (ผ้าสีขาว เนื้อเบาบาง ละเอียด คล้ายผ้าปียามิด สวมสบาย) เพื่อทรงตัดเย็บฉลองพระองค์ ส่วนผู้ที่ฝีมือในการทอผ้าไหมมีก็ประจำที่จำได้ก็มีเจ้าบัวกาย เจ้าบัวเทพ อุดร บุณนา และจันทร์ดี ลูกสาวพ่อเลี้ยงกิตติ แพทย์แผนโบราณ

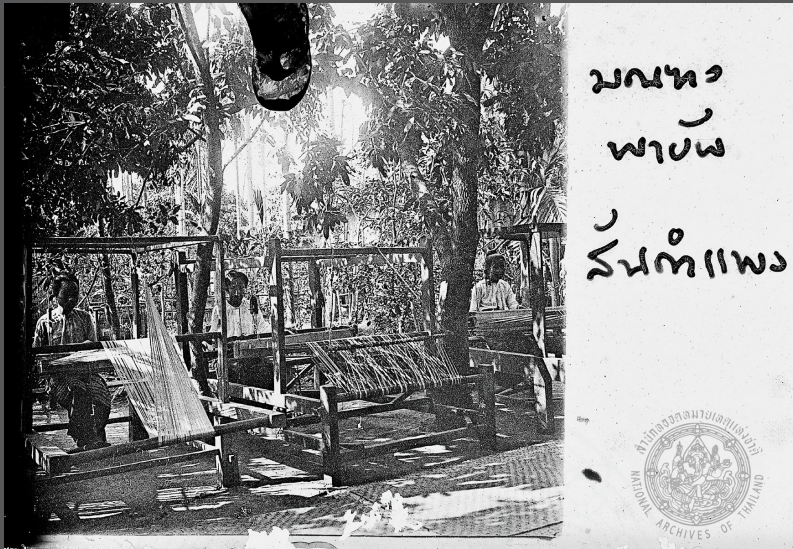
เมื่อได้เส้นไหมมาแล้ว พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ท่านจะทรงควบคุมการย้อม การทอ ตลอดจนการให้สีและ ลวดลาย ผ้าไหมที่ทอลำเสร็จแล้ว ส่วนหนึ่งจะนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และ พระบรมวงศานุวงศ์...”^๑

งานฝีมืออีกประเภทหนึ่งซึ่งเป็นผลงานที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทรงอนุรักษ์ไว้คือ งานช่างฝีมือเย็บใบตองและดอกไม้สด ทรงให้คนในตำหนัก และผู้สนใจเรื่อยมาลัย จัดพุ่มดอกไม้ ร้อยตาข่าย เย็บแบบ จัดกระเช้าดอกไม้สด และแห้ง ทรงปลูกดอกพุดตาน ดอกกุหลาบมอญ ดอกแดงต้อย ดอกพุด ดอกจำปา ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรยไว้ที่สวนเจ้าสหายจำนวนมาก เพื่อใช้ในการนี้ โดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังทรงรวบรวมผู้มีฝีมือในการเย็บใบตองและบายศรีใน เชียงใหม่มาฝึกสอนผู้มีความสนใจในวัง ทั้งยังทรงจัดลำดับชั้นบายศรีตั้งแต่ บายศรีธรรมดา บายศรี ๓ ชั้น ถึงบายศรี ๙ ชั้น ให้เป็นแบบแผนประเพณีว่า บายศรีชั้นใดจะใช้ในการทูลเกล้าฯ ถวายและข้าราชการในระดับใด ดังนี้

บายศรี ๙ ชั้น ใช้ในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ สมเด็จพระบรมราชินี

บายศรี ๗ ชั้น เดิมใช้ในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระบรมราชินีนาถ แต่ต่อมาภายหลังพิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เมื่อจะมีพิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระราชนิ ได้เปลี่ยนเป็นบายศรี ๙ ชั้น ดังนั้น บายศรี ๗ ชั้นจึงใช้ในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายเจ้าฟ้า และพระราชอาคันตุกะชั้นประธานาธิบดี

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒.

กลุ่มสตรีทอผ้าที่บ้านสันกำแพง มณฑลพายัพ

ลักษณะการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายเหนือและข้าราชการในสำนักพระราชชายาเจ้าดารารัศมี
สะท้อนให้เห็นการผสมผสานระหว่างเครื่องแต่งกายแบบตะวันตกที่แพร่หลาย
ในราชสำนักกรุงเทพฯ กับเครื่องแต่งกายแบบท้องถิ่นล้านนา
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

บายศรี ๕ ชั้น ใช้ในพิธีทูลข่าวขวัญเจ้านายที่ทรงกรม หรือพิธีบายศรี
ชั้นเสนาบดี

บายศรี ๓ ชั้น ใช้ในพิธีสมรสของชั้นหลานของเจ้านายฝ่ายเหนือ

บายศรีชั้นเดียว ใช้ในพิธีก่อให้เกิดมงคล เช่น การสมรส การทำบุญบ้าน
หรือสืบทอดงานในวันเกิด เป็นต้น^๑

วัฒนธรรมประเพณีทั้งหลายที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงอนุรักษ์
และฟื้นฟู ได้แก่ วัฒนธรรมการดนตรี วัฒนธรรมการฟ้อนรำ วัฒนธรรม
การทอผ้า วัฒนธรรมการบายศรีสู่ขวัญ แม้วัฒนธรรมเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่คนใน
ท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติในวิถีชีวิตเป็นปกติก็ตาม หากแต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าพระกรณียกิจ
ดังกล่าวได้สร้างสำนึกให้ตระหนักถึงความสำคัญต่อสิ่งเหล่านี้ และนับเป็นการ
วางรากฐานที่สำคัญให้แก่เจ้านายฝ่ายเหนือที่กำลังสูญเสียสถานะการเป็นผู้นำ
ทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระราชชายา วัฒนธรรม
แบบเชียงใหม่/ล้านนาที่ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจไว้ได้กลายมาเป็นภาพลักษณ์
ความงามแบบเมืองเชียงใหม่ในมโนทัศน์ของผู้คนทั้งชาวเชียงใหม่และที่อื่น ๆ
โดยที่เจ้านายที่สืบสานพระกรณียกิจของพระราชชายา จะเป็นผู้มีบทบาท
ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวแก่สังคม และด้วยบทบาททางวัฒนธรรม
เช่นนี้จึงทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือมีสถานภาพทางสังคมที่โดดเด่นสืบต่อมา

^๑ สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, เจ้านายฝ่ายเหนือกับงานวัฒนธรรม (เชียงใหม่ :
ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๐.

วัฒนธรรมมีความหมาย : บทบาทการเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม ของเจ้านายฝ่ายเหนือ

การดำรงสถานภาพชนชั้นนำของเจ้านายเมืองเชียงใหม่นอกจากการดำเนินไปตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทสมัยใหม่แล้ว ยังพบว่าการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ อันเป็นอัตลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่/ล้านนาที่ได้รับการสร้างขึ้นโดยพระราชชายาเจ้าดารารัศมีนั้น เจ้านายเชียงใหม่ได้สืบทอดต่อมาอย่างเด่นชัดกระทั่งได้รับการยอมรับในการเป็น “ผู้นำ” ทางวัฒนธรรมจากชนชั้นนำกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปรากฏการก่อตั้ง “มูลนิธินวราชดำริอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ” ตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รวมถึงการที่เจ้านายฝ่ายเหนือเข้ามามีบทบาทในสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ นับได้ว่าเจ้านายฝ่ายเหนือได้รับการยอมรับให้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำรงอัตลักษณ์ความเป็น “เชียงใหม่” ให้ปรากฏเป็นสื่อกลางที่ยึดโยงปัจจุบันกับอดีตอันรุ่งเรืองของดินแดนแห่งนี้

การที่เจ้านายฝ่ายเหนือรับเอาต้นทุนทางวัฒนธรรมที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงริเริ่มไว้ดังกล่าวข้างต้นมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างบทบาทในระยะเวลาต่อมา สันนิษฐานว่าเกิดภายใต้บริบทการสร้างภาพลักษณ์ความงามทางวัฒนธรรมให้แก่เมืองเชียงใหม่ นับตั้งแต่มีการเปิดเดินรถไฟกรุงเทพฯ - เชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ที่ทำให้พื้นที่เชียงใหม่และกรุงเทพฯ มีความใกล้ชิดในเชิงกายภาพมากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เกิดแนวความคิด “รวมเผ่าไทย” ส่งผลให้ภาคเหนือและเชียงใหม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็น “ถิ่นไทยงาม” ผ่านกระบวนการสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ ๓ ประการ ได้แก่

ความงามทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และผู้หญิง^๑

ด้วยความสำคัญของวัฒนธรรมล้านนาที่ได้รับการขบขันให้ปรากฏต่อสังคมในวงกว้างในฐานะหนึ่งในภาพแทน (representation) “ความงาม” ของเชียงใหม่ เชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การสืบทอดวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงริเริ่มไว้ของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้านายในสายสกุล ณ เชียงใหม่ ได้เผยแพร่ออกสู่สังคมอย่างเด่นชัด ด้วยฐานะการเป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาและผู้สร้างอาชีพให้แก่คนในท้องถิ่น ทั้งนี้ อาจจำแนกการสืบทอดและเผยแพร่องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

วัฒนธรรมด้านการทอผ้า

เจ้าพงษ์แก้ว ณ ลำพูน ธิดาเจ้าราชบุตรวงศ์ถัน ณ เชียงใหม่ (ราชบุตรเจ้าแก้ววรรัฐกับแม่เจ้าจามรี) กับเจ้าภักธา (ณ ลำพูน) นับเป็นเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดการทอผ้าในรูปแบบที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงคิดค้นขึ้น จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายในปัจจุบัน ในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

เมื่อเจ้าพงษ์แก้วได้สมรสกับเจ้าพัฒนา ท่านได้รับการถ่ายทอดวิชาการทอผ้าด้วยกี่พื้นเมืองจากเจ้าหญิงส่วนบุญซึ่งได้รับถ่ายทอดความรู้การทอผ้าเหล่านี้มาจากพระราชชายาฯ เจ้าพงษ์แก้วได้เปิดโรงงานทอผ้าขนาดย่อม และได้อบรมฝึกสอนชาวบ้านให้หัดทอผ้ายกดอกและผ้าไหมยกดอกไว้ใช้ภายในครอบครัว

ในด้านการประดิษฐ์ลวดลายนั้น เริ่มแรกในสมัยโบราณไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ต้องอาศัยการจดจำลวดลาย ทำให้ลวดลายผ้าโบราณหายไปเป็นจำนวนมาก เจ้าพงษ์แก้วจึงได้เริ่มดำเนินการเก็บลวดลายโดยบันทึกไว้บนกระดาษกราฟเพื่อเป็นต้นแบบและป้องกันการสูญหาย ลายผ้าส่วนมาก

^๑ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดารุณี สมศรี, “การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๕๐๐,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙)

ที่เจ้าพงษ์แก้วผลิตออกมานั้นมักจะออกแบบจากลายโบราณนำมาประยุกต์ให้เป็นลวดลายเฉพาะตัว ลายที่นิยมกันมาก ได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายดอกพุทธรักษา ลายดอกมะลิ ลายดอกชมนาด ส่วนลายโบราณ เช่น ลายแม่แจ่ม เป็นลวดลายที่เรียกว่าลายตีนจก

ประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๘ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระราชดำริส่งเสริมอาชีพราษฎรในโครงการศิลปาชีพ โดยเฉพาะการทอผ้า ยก เจ้าพงษ์แก้วได้ให้ผู้ควบคุมดูแลช่างทอผ้าในคุ้มของท่านไปช่วยสอนและแนะนำราษฎรที่เข้ามาฝึกหัดกับศูนย์ศิลปาชีพ ต่อมาท่านได้สนองพระราชดำรินี้ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โดยตั้งโรงฝึกทอผ้าขึ้นที่ตำบลบ้านกาด อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเจ้าพงษ์แก้วได้บริหารงานทุกอย่าง ตั้งแต่มอบเครื่องทอผ้าที่พื้นเมืองส่วนตัวจำนวน ๔ หลังเพื่อเป็นการเริ่มต้น และยังเป็นผู้อำนวยการดูแลควบคุมอย่างใกล้ชิด เป็นผู้ให้สี ออกแบบลวดลาย ปรับปรุงแก้ไข จนผ้าที่ออกมาจากศูนย์ที่บ้านกาดทุกชนิดมีคุณภาพดีเด่น นับเป็นการช่วยเหลือราษฎรให้มีอาชีพเสริม สามารถหารายได้มาช่วยเหลือครอบครัวเพิ่มขึ้น

วัฒนธรรมการบายศรีสู่ขวัญ

พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ถ้วน ณ เชียงใหม่) ไอรสของพลตรี เจ้าแก้วนริรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่คนสุดท้าย ได้มีบทบาทสำคัญในการรับเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ รวมถึงต้อนรับพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ ทั้งนี้ท่านได้พยายามจัดการต้อนรับตามแบบวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อจะแสดงถึงเกียรติของประเทศว่ามีความเป็นมายาวนาน เจ้าราชบุตรจึงได้รื้อฟื้นพิธีทูลข้าวขวัญและบายศรีขึ้นหลังจากที่พิธีนี้ได้ว่างเว้นไปจากจังหวัดเชียงใหม่มานานพอสมควร นับแต่ครั้งรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ โดยจัดขึ้นอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ และมีเจ้าพรหมมินทร์ ณ เชียงใหม่ ผู้สืบทอดการจัดบายศรีแบบพระราชายา เจ้าदारศรีมีมาจากเจ้าอนุเรือน ณ เชียงใหม่เป็นผู้จัดบายศรี ๙ ชั้นขึ้นทูลเกล้าฯ

เจ้านายฝ่ายเหนือทูลพระขวัญ (ขุนข้าขวัญ) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

ในการเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๖๙

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

เจ้านายฝ่ายเหนือจัดพิธีทูลพระขวัญ (ขุนข้าขวัญ) ในครั้งที่สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ ๒
และเจ้าชายฟิลลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ พร้อมด้วยเจ้าหญิงแอนน์แห่งสหราชอาณาจักร
เสด็จฯ เยือนจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๕

ถวายพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง จากนั้นจึงได้จัดเพื่อต้อนรับพระราชอาคันตุกะจากประเทศต่าง ๆ อาทิ สมเด็จพระจักรพรรดิอากิฮิโตะ ครั่งดำรงพระอิสริยยศมกุฎราชกุมารแห่งประเทศญี่ปุ่น สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ ๒ และเจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ พร้อมด้วยเจ้าหญิงแอนน์ แห่งสหราชอาณาจักร

วัฒนธรรมการแสดงและดนตรี

หลังจากที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เจ้าหญิงบัวทิพย์ ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าแก้ววันรัฐ ได้สืบทอดศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์ฟื้นฟู ศิลปะการฟ้อนพื้นเมือง ต่อมาจนถึงเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่โดยเจ้านายฝ่ายเหนือที่สืบทอดวัฒนธรรมแขนงดังกล่าวได้แก่ เจ้าเครือแก้ว ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าน้อยมรกต ณ เชียงใหม่ กับเจ้าแม่เกียengkā ณ เชียงใหม่ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการขับร้องและฟ้อนรำ ได้แก่ ระเบียบขอ ซอล่องน่าน ฟ้อนม่านม้วย เชียงตา ฟ้อนโยคีถวายไฟ ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนม่านแม่เล่ เพลงพื้นเมืองประกอบด้วย ซอฮื้อ (กล่อมหละฮ่อน) ซอสิกกุงจำ ซอฮื้อ (เฒ่าสอนหลาน) เจ้าเครือแก้ว ได้รับเชิญจากกรมศิลปากร ในสมัยที่นายเชื้อ สาริมาณ ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ให้เป็นครูพิเศษ สอนวิชาขับร้องเพลงไทยและเพลงพื้นเมืองภาคเหนือที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ได้รับคัดเลือกให้เป็นศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๑

นอกจากนี้เจ้านายฝ่ายเหนือที่สืบทอดวัฒนธรรมการดนตรี ได้แก่ เจ้าโสภณ เท็งพุม บุตรีของ เจ้าบุรีรัตน์ ณ เชียงใหม่ เป็นผู้มีความสามารถทางการบรรเลงจะเข้ เป็นช่างจ้อย ช่างซอ ได้วางรากฐานด้านดนตรีและขับร้องแก่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ตลอดจนชมรมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมถึงเจ้าสุนทร ณ เชียงใหม่ (บุตรเจ้าสิงหนนต์ และเจ้าแม่บุญนำ ณ เชียงใหม่) สามารถเล่นเครื่องดนตรีไทยได้หลายประเภทและสามารถร้องเพลงไทยเดิมด้วย นอกจากนี้ยังประดิษฐ์เพลงพื้นเมืองหลายเพลงสำหรับบรรเลงในวงพิเศษ “ลานนามหาดุริยางค์” รวมทั้งถ่ายทอดดนตรีที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

บทบาททางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องของเจ้านายฝ่ายเหนือปรากฏเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมซึ่งถือได้ว่าเป็นภาพลักษณ์อันโดดเด่นของกลุ่มเจ้านาย ความสำคัญในฐานะผู้อุปถัมภ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของเจ้านายฝ่ายเหนือยิ่งปรากฏเด่นชัดเมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีพระราชดำรัสแก่เจ้านายฝ่ายเหนือครั้งเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ให้มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูและเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมโบราณของฝ่ายเหนือด้วยพระราชดำริดังกล่าวภายหลังจึงทำให้เกิดการก่อตั้ง “มูลนิธินรราชดาริอนุรักษฝ่ายเหนือ” เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ส่งเสริม ฟื้นฟู และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมตามประเพณีโบราณของฝ่ายเหนือ รวมทั้งสนับสนุนการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานและโบราณวัตถุ เพื่อศึกษาค้นคว้า วิจัย อันก่อให้เกิดประโยชน์แก่สาธารณะ^๑ ทั้งนี้เจ้านายฝ่ายเหนือรวมถึงผู้สืบสกุลส่วนหนึ่งได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน ได้แก่ เจ้าระวีพันธุ์ สุจริตกุล นายธวัชวงศ์ ณ เชียงใหม่ นางสาวดารารัตน์ ณ ลำพูน เจ้าศรีรัตน์ ณ ลำปาง นายสมพงษ์ ณ เชียงใหม่ เจ้าวรจักร ณ เชียงตุง นางชวนชื่น ณ ลำปาง^๒

ทั้งนี้ นับแต่ พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งเป็นปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย^๓ ได้เกิดแนวความคิดเรื่องงานพัฒนาประเทศโดยใช้มิติทางวัฒนธรรม ที่มีได้จำกัดบทบาทหน้าที่แต่เฉพาะหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงมีนโยบายส่งเสริม

๑ “ประกาศนายทะเบียนมูลนิธิ จังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง จดทะเบียนจัดตั้ง “มูลนิธินรราชดาริอนุรักษฝ่ายเหนือ,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๐๙ ตอนที่ ๑๔๑ (๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๕): ๑๒๔๔๐ - ๑๒๔๔๒.

๒ การศึกษาวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกรุงเทพฯ กับเจ้านายฝ่ายเหนือที่เริ่มปรากฏเด่นชัดตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ดูเพิ่มเติมใน ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัลย์, กำเนิด “ประเทศไทย” ภายใต้เผด็จการ “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก” กับนโยบาย “ซ่อนเร้น” ในยุค จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๘), หน้า ๒๒๐ - ๒๓๐.

๓ ดูเพิ่มเติมใน เกียรติศักดิ์ อิชยานันท์ และคนอื่น ๆ, แผนแม่บทโครงการปรีณรงค์วัฒนธรรมไทย ๒๕๓๗ (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๗).

เจ้าราชบุตรวงศ์ถวัน ณ เชียงใหม่ พร้อมเจ้านายฝ่ายเหนือเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
ณ คุุ่มวงศ์ถวัน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

ที่มา : เจ้าราชบุตร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, ๒๕๑๖. (อนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ถวัน ณ เชียงใหม่) ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่
วันเสาร์ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖)

การกระจาย “อำนาจ” การบริหารงานวัฒนธรรมไปยังแต่ละท้องถิ่น และจัดตั้งเป็นสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพื่อทำหน้าที่เป็นองค์กรส่งเสริมและประสานการดำเนินงานวัฒนธรรมจังหวัด ด้วยตระหนักว่าผู้ที่รู้เรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดีที่สุดคือ คนในท้องถิ่น ดังนั้นสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่จึงได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๗ นับเป็นสภาวัฒนธรรมแห่งแรกของประเทศไทย

การก่อตั้งหน่วยงานที่มีแนวความคิดในการอนุรักษ์วัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ทั้ง “มูลนิธินวชาดาริอนุรักษฝ่ายเหนือ” และ “สภาวัฒนธรรมจังหวัด” นับเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งมีภาพลักษณ์ในการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องได้เข้ามามีบทบาทในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมอันเป็นสัญลักษณ์ความดีงามของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่^๑ โดยเจ้านายฝ่ายเหนือผู้มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์งานทางวัฒนธรรมซึ่งจัดโดยหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ คุณหญิงเจ้าระวีพันธุ์ สุจริตกุล และเจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ เจ้านายฝ่ายเหนือดังกล่าวนี้ว่ามีบทบาทในสังคมเชียงใหม่อย่างเด่นชัด โดยมีภาพลักษณ์ที่ส่งเสริมให้เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันยึดโยงอยู่กับอดีตอันรุ่งเรือง

แม้ว่าในช่วงระยะเวลาต่อมาองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมล้านนาจะมีผู้ศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวางจนเกิดผู้รู้ในด้านนี้ขึ้นเป็นจำนวนมาก ถึงกระนั้นสถานะของเจ้านายฝ่ายเหนือในฐานะต้นธารและผู้สืบสานงานทางด้านวัฒนธรรมยังคงปรากฏในสังคมอย่างเด่นชัด ทั้งยังได้รับการเคารพนับถือจากผู้คนในฐานะผู้สืบสกุลมาจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ดังเช่นการที่เหล่าข้าราชการและผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่จัดพิธีสืบชะตาเมื่อถึงวาระวันคล้ายวันเกิด^๒ พิธี

^๑ มณฑา เทียวสอาด, “สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่กับเจ้านายฝ่ายเหนือ,” ใน สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, เจ้านายฝ่ายเหนือกับงานวัฒนธรรม (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๘ - ๑๗๑.

^๒ ญัญญ์ สิ้นันตา, “๘๗ วัสสา สืบชะตาเจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่” [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐, จาก: <http://www.prdnorth.in.th/ct/news/viewnews.php?ID=160522123426>

รดน้ำดำหัวในพิธีปีใหม่เมือง^๑ การได้รับเชิญร่วมเป็นประธานในวาระสำคัญต่าง ๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ อาทิ พิธีทำบุญสืบชะตาเมือง^๒

แนวความคิดในเรื่องสถานะทางสังคมของเจ้านายฝ่ายเหนือสะท้อนให้เห็นได้จากคำกล่าวของเจ้าระวีพันธุ์ ณ เชียงใหม่ ความตอนหนึ่งว่า

“... การปรับตัวของเจ้ามีลักษณะแตกต่างกันไป...
อย่างตัวบำไม่ได้คิดอะไรมาก ...งานที่ทำอยู่ในตอนนี้ก็ไม่ได้รับ
รายได้ซักกิด เพียงแต่ตระกูลเราเคยทำงานเพื่อสังคมมานาน
จนกลายเป็นกิจวัตร เราก็เลยต้องดำเนินการต่อไปแม้จะอายุ
มากแล้ว เพราะนี่คือ ตระกูล ณ เชียงใหม่...”^๓

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่นับแต่การปฏิรูปประเทศเป็นรัฐสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ส่งผลกระทบต่อบทบาทและสถานภาพของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะราชสำนักเชียงใหม่ซึ่งดำรงสถานะชนชั้นนำมาแต่โบราณ เกิดการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทที่มีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางสำคัญ ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ การใช้ชีวิตตามวิถีสมัยใหม่ อย่างไรก็ดี การปรับตัวโดยอิงอยู่กับภาวะความเป็นสมัยใหม่ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาบางประการ

^๑ “จัดพิธีรดน้ำดำหัว ดร.เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ ในวันปีใหม่เมือง” [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐, จาก: <http://www.ryt9.com/s/prg/887132>

^๒ ASTV ผู้จัดการออนไลน์, “เชียงใหม่จัดพิธีทำบุญ “สืบชะตาเมือง” เสริมมงคล บัดเป่าสิ่งชั่วร้าย” [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐, จาก: <http://www.manager.co.th/Local/viewnews.aspx?NewsID=9570000062893>

^๓ คุณหญิงเจ้าระวีพันธุ์ ณ เชียงใหม่ (ณ เชียงใหม่), สัมภาษณ์ ๑๙ มกราคม ๒๕๔๙ อ้างจาก เบญจวรรณ บุญโทแสง. “พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการผนวกดินแดนของสยาม (พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๕๔๗): กรณีศึกษา ตระกูล ณ เชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๖.

แก่เจ้านายฝ่ายเหนือ เนื่องจากท้ายที่สุดแล้วเจ้านายเหล่านี้ได้กลายเป็นราษฎร ส่วนหนึ่งของประเทศสยาม/ไทยซึ่งต้องประสบกับภาวะปัญหาในการดำเนินชีวิต เช่นเดียวกับพลเมืองทั่วไป ดังกรณีเรื่องเศรษฐกิจที่เจ้านายฝ่ายเหนือไม่สามารถ มีบทบาทโดดเด่นเท่ากับกลุ่มพ่อค้าชาวจีน

ในระยะเวลาดังกล่าวได้เกิดการอนุรักษ์ สร้างสรรค์ และจัดระเบียบ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีรูปแบบที่ชัดเจนมีมาตรฐาน โดยพระราชชายา เจ้าดารารัศมีทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงาน ทำให้ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นมาแต่เดิมกลับมีความ สำคัญขึ้น การบำเพ็ญพระกรณียกิจของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทางด้าน ศิลปวัฒนธรรมนั้นได้รับการสืบสานจากเจ้านายฝ่ายเหนือมาอย่างต่อเนื่อง นับแต่การสิ้นพระชนม์ของพระราชชายาฯ ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ และภายใต้บริบท การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเมืองเชียงใหม่ตามนโยบายรัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยสถานะการเป็น “ผู้นำ” ทางวัฒนธรรมของเจ้านายฝ่ายเหนืออาจจำแนกเป็น ๒ กรณี ได้แก่

๑. การเป็นครูและผู้สร้างอาชีพแก่คนในท้องถิ่นซึ่งได้ดำเนินในลักษณะ ดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง

๒. การเป็นผู้ผลักดันและผู้นำหน่วยงานทางด้านวัฒนธรรม กล่าวคือ เมื่อได้เกิดการก่อตั้งมูลนิธินิตยราชดำริอนุรักษฝ่ายเหนือตามพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รวมถึงการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ เจ้านายฝ่ายเหนือ ได้เข้ามามีบทบาทนำในพื้นที่ดังกล่าวผ่านการจัดตั้งหน่วยงานที่มีพันธกิจ ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์ของ คนในสังคมเชียงใหม่ที่มีต่อเจ้านายฝ่ายเหนือในฐานะผู้สืบสานอัตลักษณ์และ ความรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่ที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน

ในขณะเดียวกัน พบว่ากิจกรรมทางวัฒนธรรมหลายอย่างล้วนเกี่ยวเนื่อง กับราชสำนักซึ่งมีนัยสำคัญที่เชื่อมเอากลุ่ม “เชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ” เข้ากับ ชนชั้นสูงในปัจจุบันหลังจากที่ขาดช่วงไปในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร

ความโดดเด่นทางวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ซึ่งได้รับการตอกย้ำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือได้เข้ามามีบทบาทสำคัญตั้งแต่เริ่มแรกที่เกิดการปรับปรุงพัฒนา แม้ส่วนหนึ่งการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของเจ้านายฝ่ายเหนือจะมองได้ว่าเกิดขึ้นเนื่องจากแนวความคิดในเรื่องการอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่งย่อมแสดงให้เห็นว่าบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือในงานด้านวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมวัฒนธรรม “เมือง” ในห้วงเวลาที่วัฒนธรรมสมัยใหม่กำลังเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้นเจ้านายฝ่ายเหนือจึงได้อาศัยต้นทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งที่ยึดโยงอยู่กับวิถีชีวิตของผู้คนตลอดจนเป็นอัตลักษณ์ของเชียงใหม่ในการดำรงสถานภาพการเป็นบุคคลสำคัญในสังคมเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งเป็นภาพลักษณ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือที่ปรากฏในโน้ตทัศน์ของผู้คนมาจนถึงปัจจุบัน

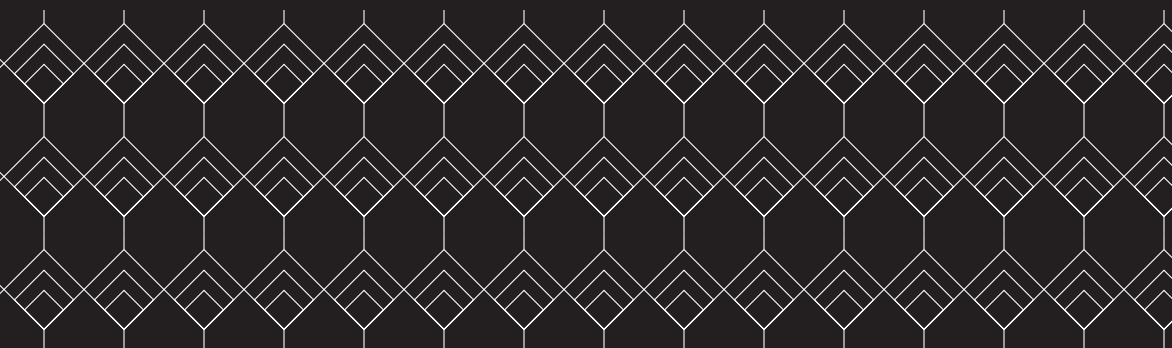
ผลการศึกษาในครั้งนี้จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมไม่ได้มีคุณค่าเฉพาะในแง่ของการเป็นเครื่องบ่งชี้ความเจริญของสังคมหรือเครื่องแสดงภูมิปัญญาเท่านั้น แต่ประเด็นที่ผู้สนใจศึกษางานทางวัฒนธรรมมีอาจมองข้ามได้คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ ๓ ประการ ได้แก่ บริบททางประวัติศาสตร์ การดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม และกลุ่มบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้อง อันจะช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึง “นัย” ของปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวและสามารถมองปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างลุ่มลึกและมีมิติมากยิ่งขึ้น

M

“พื้นที่” ในห้องถื่น กับรัฐสมัยใหม่ :

กรณีศึกษาำเนิดและพัฒนาการพื้นที่
“วัดพระงาม” เมืองนครปฐม

“พื้นที่” ในห้องถื่นกับรัฐสมัยใหม่ : กรณีศึกษากำเนิดและพัฒนาการพื้นที่ “วัดพระงาม” เมืองนครปฐม

กำเนิดและพัฒนาการของวัดพระงามเมืองนครปฐมไม่อาจกำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะแต่เมื่อได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเท่านั้น แม้ว่าการได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาจะส่งผลให้วัดพระงามมีสถานะเป็นวัดในพระพุทธศาสนาต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หากแต่ต้องมุ่งเน้นไปยังกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่อันเป็นอาณาบริเวณที่ตั้งของวัดในปัจจุบัน ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความสืบเนื่องคลี่คลายของพระอารามแห่งนี้อย่างมีพลวัต นับตั้งแต่เริ่มปรากฏการก่อสร้าง “ศาสนสถาน” ในวัฒนธรรมทวารวดี สืบเนื่องสถานะการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จนมีการก่อสร้าง “พุทธสถาน” ซ้อนทับในพื้นที่นี้ตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์

ครั้นสยามก้าวสู่การสถาปนาขึ้นเป็นรัฐสมัยใหม่ ภาวะดังกล่าวส่งผลต่อการขยายตัวของประชากรมาในบริเวณด้านตะวันออกเฉียงเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ อันเป็นพื้นที่ที่ไม่ปรากฏความสำคัญโดดเด่นมาตั้งแต่สิ้นสุดวัฒนธรรมทวารวดี กระทั่งเกิดการก่อสร้างพระอารามเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชนตามคตินิยมอย่างน้อยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเดียวกันกับที่ซากศาสนสถานครั้งทวารวดีภายในบริเวณวัดพระงามได้ถูกนิยามความหมายเป็น “โบราณสถาน” หนึ่งในหลักฐานยืนยันการมีอยู่ของ “ทวารวดี” อันมีนัยสัมพันธ์กับการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณคดีของชาติ ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ยึดโยงอยู่กับการก่อรูปของรัฐสมัยใหม่ด้วย

“ศาสนสถาน” ภายใต้บริบทสังคม และวัฒนธรรมทวารวดี

การแพร่กระจายของศิลปวัฒนธรรมสมัยทวารวดีในดินแดนประเทศไทย ปรากฏทั่วทุกภูมิภาค ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคใต้ และภาคกลาง โดยเมืองนครปฐมโบราณนับเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของกลุ่มเมืองทวารวดีด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ภาพลักษณ์สำคัญของเมืองนครปฐมโบราณคือการเป็นศูนย์กลางการค้าของภูมิภาคในลุ่มแม่น้ำท่าจีน - แม่กลอง ที่ก่อตัวขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เพื่อรองรับการขยายตัวทางการค้าที่เกิดขึ้นทั้งภายในและนอกภูมิภาค^๑ ทั้งยังอาจเป็น “เมืองท่าค้าขาย” ของรัฐทวารวดีในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖^๒ เนื่องจากได้พบโบราณวัตถุที่แสดงถึงการติดต่อค้าขายกับต่างถิ่นหลายประเภท เช่น ตราดินเผารูปเรือสำเภา^๓ แผ่นดินเผารูปคช - ลักษมีและท้าวฤๅษที่อาจใช้เป็นเครื่องรางของพ้อคำ^๔ สอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพของเมืองที่น่าจะเคยตั้งอยู่ติดกับแนวชายฝั่งทะเลเดิม ตลอดจนการบริหารจัดการระบบคูคลองที่มีประสิทธิภาพ^๕ จึงเอื้อประโยชน์ต่อการติดต่อค้าขายและส่งเสริมให้เมืองนครปฐมเป็นเมืองท่าสำคัญในสมัยโบราณ

๑ อธิดา สาระยา, “การก่อตัวของรัฐในลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม ศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดี,” ใน รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗๕ - ๒๙๕.

๒ ผาสุข อินทราวุธ, ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๐.

๓ กรมศิลปากร, ศิลปะทวารวดี : ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

๔ ผาสุข อินทราวุธ, “ตราดินเผารูปคช - ลักษมีและท้าวฤๅษจากเมืองนครปฐมโบราณ,” เมืองโบราณ ๙, ๓ (สิงหาคม - พฤศจิกายน ๒๕๒๖): ๙๒ - ๑๐๐.

๕ ทิวา ศุภจรรยา, ฤๅษณ์พล วิษณุพันธุ์ และชวลิต ขาวเขียว, “เมืองคูคลอง (ชุมชนขนานน้ำ): ภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเมืองจากอดีตถึงรัตนโกสินทร์,” ใน ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๑.

จากฐานะการเป็นเมืองท่าดังกล่าวน่าจะส่งผลให้เกิดการรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาปรับใช้ในบ้านเมือง ดังกรณีคติความเชื่อทางศาสนาซึ่งพบว่าพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมจากภายนอกที่มีบทบาทต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการรับและปรับรูปแบบพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นนั้น นำไปสู่การสั่งสมพุทธศาสนาระดับประชาชนทั่วไป จนอาจกล่าวได้ว่าเมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองที่เจริญขึ้นภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมพุทธศาสนาเช่นเดียวกับเมืองโบราณในสมัยเดียวกันในกลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแม่กลอง^๑ อย่างไรก็ตาม ควรตระหนักว่าพุทธศาสนาสมัยทวารวดีเป็นพุทธศาสนาที่ถูกแปลความหมายและแปรรูปแบบจากต้นเค้าเดิมให้หลอมรวมเข้าถึงคนระดับล่าง เพื่อความสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

แม้ว่าพุทธศาสนาจะมีภาพลักษณ์เป็นคติความเชื่อหลักสมัยทวารวดี แต่ในขณะเดียวกันคติอื่น ๆ ยังคงปรากฏบทบาทขนานไปกับวัตรปฏิบัติทางพุทธศาสนา ทั้งคติจากภายนอกและคติภายในท้องถิ่นเอง เช่น การค้นพบวัตถุศิลาฤกษ์ที่เจดีย์จุลประโทน ซึ่งนักวิชาการบางกลุ่มอธิบายว่าเป็นประเพณีทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับการกวนเกษียรสมุทรซึ่งแพร่หลายอยู่ในจามปา อินโดนีเซีย แหลมมลายู^๒ หรือการค้นพบประติมากรรมรูปคนจุลึง บ้างว่าเป็นเครื่องรางของขลัง บ้างว่าใช้สำหรับป้องกันภัยให้กับเด็กเป็นเคล็ดทางไสยศาสตร์^๓

การบุญ หรือ กิริยาบุญ นับเป็นพฤติกรรมหนึ่งของผู้คนในสังคมสมัยทวารวดีที่ทำให้เกิดการสื่อสารทางภาษาเพื่อทำความเข้าใจพุทธศาสนา แนวทางการปฏิบัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเข้าถึงประชาชน อันจะนำไปสู่การรับรู้ การคิด และปฏิบัติกิจทางพุทธศาสนาต่อไป^๔ โดยกิริยาบุญที่สำคัญ

^๑ จิตา สาระยา, “การก่อตัวของรัฐในกลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม,” เมืองโบราณ ๑๔, ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๓๑): ๘๙.

^๒ จิตา สาระยา, (ศรี) ทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๙.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดิม.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๐.

ตราดินเผารูปเรือสำเภา หนึ่งในหลักฐานสะท้อนภาพลักษณะการเป็น “เมืองท่าค้าขาย”
ของรัฐทวารวดี ที่ส่งผลให้เกิดการรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาปรับใช้ในบ้านเมือง
ที่มา : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

อย่างหนึ่งในสมัยทวารวดีคือการบูชาพระธาตุ ดังปรากฏว่าเมืองสำคัญในสมัยทวารวดีมีสถูปเจดีย์ใหญ่น้อยบ่งชี้ความเจริญและความซับซ้อนของเมืองอยู่ทั้งสิ้น ในกรณีของเมืองนครปฐมโบราณมีการสร้างสถูปเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุ กระทั่งได้กลายเป็นเหมือนแหล่งศักดิ์สิทธิ์และแหล่งพิธีกรรมปรากฏอยู่ทั่วไป เช่น พระประโทณเจดีย์ จุลประโทณเจดีย์ สถูปที่วัดพระเมรุ เป็นต้น

การสร้างศาสนสถานไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะการเคารพบูชาเท่านั้น หากแต่ยังเกี่ยวเนื่องกับการกลั่นนาอุทิศที่ดิน แร่งงาน และสิ่งของให้แก่ศาสนสถานหรืออาณาบริเวณอันศักดิ์สิทธิ์นั้น ๆ ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการตั้งหลักแหล่งใหม่และการนำไปสู่การขยายตัวของชุมชน กล่าวคือ เมื่อมีศาสนสถานหลักอันเป็นที่นับถืออย่างสูงของประชาชนมักจะมีการอุทิศผู้คนเป็นข้าพระโยกย้ายที่อยู่เข้าไปดูแลศาสนสถานนั้น ๆ บุคคลเหล่านี้จะอาศัยอยู่บริเวณศาสนสถานสืบลูกหลานกันต่อมากลายเป็นชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่ขึ้น^๑ ดังนั้น การพบร่องรอยของศาสนสถานโดยรอบตัวเมืองนครปฐมโบราณทั้งด้านตะวันออกคือ วัดธรรมศาลา ด้านตะวันตกคือ วัดพระปฐมเจดีย์ วัดพระงาม และวัดพระเมรุ และด้านใต้คือ เนินพระและวัดดอนยายหอม จึงสะท้อนให้เห็นถึงการกระจายตัวของชุมชนรอบตัวเมืองโดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางความศรัทธาของผู้คน

ศาสนสถานที่ปรากฏในพื้นที่วัดพระงามในปัจจุบัน เชื่อว่ามีพัฒนาการภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรมทวารวดีดังกล่าว สันนิษฐานว่าศาสนสถานแห่งนี้น่าจะมีอายุในช่วงระยะเวลาเดียวกับพระประโทณเจดีย์และโบราณสถานเนินพระ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕^๒ โดยอาจเป็นศาสนสถานศูนย์กลางชุมชนในบริเวณนี้ อย่างไรก็ดี ยังไม่อาจจะระบุได้ว่าเป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาหรือคติความเชื่อใด เพราะแม้ว่าศาสนสถานตลอดจนศิลปารักษ์ส่วนใหญ่ที่พบ

^๑ ธิดา สารยา, “เมืองก่อนรัฐ (Proto - State) สมัยทวารวดี,” ใน การสัมมนาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมนครปฐม (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐.

^๒ กรมศิลปากร, “เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ข้อมูลใหม่จากโบราณสถานวัดพระงาม จังหวัดนครปฐม” (ณ ห้องประชุมใหญ่ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓).

ในแหล่งวัฒนธรรมทวารวดีทั้งที่เมืองนครปฐมโบราณ หรือในอาณาบริเวณที่วัฒนธรรมทวารวดีแพร่ไปถึงจะชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมทวารวดีกับพุทธศาสนาเป็นสำคัญ หากแต่จารึกที่พบที่ศาสนสถานแห่งนี้มีรายละเอียดหลายประการที่แสดงให้เห็นอิทธิพลในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู^๑ สอดคล้องกับความหลากหลายทางด้านคติความเชื่อในสังคมทวารวดีที่ปรากฏทั้งพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ฮินดูต่างคติ และความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ลงมาบริเวณเมืองนครปฐมโบราณ น่าจะมีความสำคัญน้อยลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์มีผลให้เส้นทางน้ำสำคัญต้นเขินยากแก่การคมนาคมเข้าออก ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนบริเวณนี้ต้องอพยพไปสู่พื้นที่ที่เหมาะสมกว่า และอาจส่งผลให้ศาสนสถานต่าง ๆ ในเมืองนครปฐมดังเช่นสถูปที่วัดพระงามทรุดโทรมพังทลายไปตามกาลเวลา กระนั้นเชื่อว่ายังอาจมีผู้คนอาศัยอยู่บ้างตามลำน้ำเล็ก ๆ แต่เบาบางกว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ โดยพื้นที่สำคัญที่พบว่ายังคงมีบทบาทในฐานะศาสนสถานอันเป็นที่เคารพบูชาและจารึกแสวงบุญมาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ พระปฐมเจดีย์ (องค์เดิม) และพระประโทนเจดีย์

จารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ หรือจารึกวัดศรีชุม ได้กล่าวถึงประวัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ซึ่งได้ออกผนวชแล้วเดินทางจาริกไปยังสถานที่ต่าง ๆ มีความตอนหนึ่ง กล่าวว่า

“...พระศรีราชจุฬามณีเป็นเจ้าพยายามให้แผ้วแล้วจึงก่อ
อิฐขึ้นเจ็ดวาสทายปูน แล้วบริวารณพระธาตุหลวงก่อใหม่ด้วย
สูงได้ร้อยสองวา ขอมเรียกพระธมนันแล สถิตครึ่งกลางนคร
พระกฤษณ์...”^๒ (คำในจารึกคือ นครพระกสิ)

^๑ จิราพร แซ่เตียว, “แฉดวงโบราณคดี : ข้อมูลใหม่จากโบราณสถานวัดพระงาม,” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓, จาก <http://www.muangboranjournal.com/post/Wat-Phra-Ngam-seminar-2020>

^๒ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช ๒๕๒๓ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๗, กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ปลายสือไทย พุทธศักราช ๒๕๒๗), หน้า ๒๔.

“พระธาตุหลวง” ในจารึกข้างต้นสันนิษฐานว่าอาจหมายถึงพระปฐมเจดีย์ (องค์เดิม) เพราะก่อนหน้ารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราษฎรในท้องถิ่นที่เรียกกันว่า “พระปทุม”^๑ คำว่า “ธม” ในจารึกเป็นภาษาเขมร แปลว่า “ใหญ่”^๒ นอกจากนี้ นักวิชาการบางกลุ่มเสนอว่านครพระกฤษณ์ที่ขุนศรีศรัทธาราชจุฬามณีในขณะที่ยังทรงผนวชแฉะนมัสการพระธาตุใหญ่และทำการบูรณปฏิสังขรณ์นั้นอาจเป็นเมืองพระประโทณ เพราะเมื่อเปรียบเทียบตำแหน่งที่ตั้งและระยะทางตามที่ปรากฏในศิลาจารึก คือ ทรงแฉะที่เมืองเพชรบุรี ราชบุรี ก่อนที่จะถึงเมืองพระกฤษณ์นี้ และเมืองที่แฉะต่อไปคือโยธยา ซึ่งใกล้เคียงกับตำแหน่งที่ตั้งของเมืองพระประโทณมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าหากพระธมในจารึกคือพระปฐมเจดีย์แล้ว “นครพระกฤษณ์” ก็คงหมายถึงเมืองนครไชยศรี หรือเมืองนครปฐมโบราณนั่นเอง” ดังนั้น การที่เชื้อพระวงศ์ชั้นสูงของกรุงสุโขทัย ทรงผนวชนมัสการพระปฐมเจดีย์ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนสถานแห่งนี้ และน่าที่จะเป็นที่รู้จักเคารพสักการบูชามาช้านาน

ครั้นถึงสมัยอยุธยา พระราชพงศาวดารหลายฉบับกล่าวไปในทางเดียวกัน ถึงเหตุการณ์ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่มีความเกี่ยวข้องกับเมืองนครไชยศรี ระบุความถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีรับสั่งว่าในการทำสงครามแต่ละครั้งมีไพร่พลหนีหายเข้าป่าเป็นจำนวนมาก จึงโปรดฯ ให้ตั้งหัวเมืองต่าง ๆ ขึ้นเพื่อรวบรวมไพร่พลสำหรับเป็นกำลังของบ้านเมือง โดยให้ตั้งบ้านท่าจีนเป็นเมืองสาครบุรี บ้านตลาดขวัญตั้งเป็นเมืองนนทบุรี ส่วนแขวงเมืองราชบุรี และแขวงเมืองสุพรรณบุรีให้แบ่งมาตั้งเป็น “เมืองนครไชยศรี” (บางแห่ง

^๑ กรมศิลปากร, **เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: ยุติติโพธิ์เกรส, ๒๕๒๘, โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมสิริชัย (จิต จิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๘), หน้า ๘๒.

^๒ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๐๖.

^๓ สฤตดิพงษ์ ขุนทรง, “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมโบราณในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔.

เขียนว่า “นครชัยศรี”)^๑ สันนิษฐานว่าเมืองนครชัยศรีสมัยอยุธยาไม่ได้ตั้งอยู่ที่พระประโทณเจดีย์ หากแต่ย้ายมาอยู่ที่บ้านท่านาในเขตอำเภอนครชัยศรีปัจจุบัน

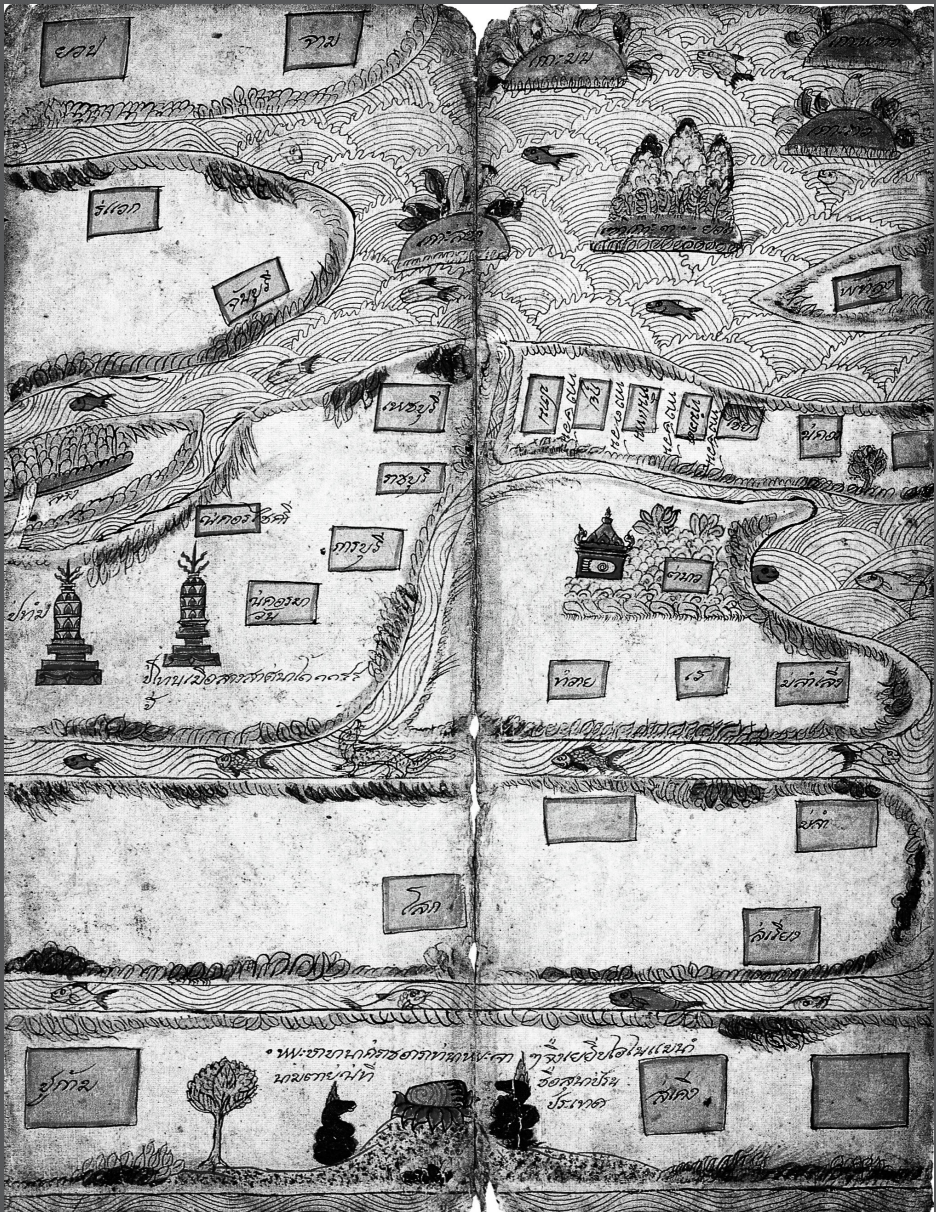
ภายใต้บริบทการย้ายศูนย์กลางการปกครองเมืองนครไชยศรีไปยังบ้านท่านาริมแม่น้ำนครชัยศรีนั้น น่าจะส่งผลให้เมืองนครชัยศรีเดิมที่อยู่ลึกเข้าไปทางตะวันตกยิ่งหมดความสำคัญมากขึ้นโดยเฉพาะทางการเมืองและการค้า เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานกล่าวถึงเหตุการณ์อื่น ๆ ในบริเวณนี้อีกเลย พบเพียงจิตรกรรมในสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา เลขที่ ๖ และ ๘ ซึ่งเขียนเป็นภาพพระปฐม (ปทม) และพระประโทณ (บิโตน) ตั้งอยู่เคียงคู่กันบริเวณเมือง “นครไชยศรี” หรือ “นครไชย” โดยเขียนเป็นเจดีย์ทรงปราสาททั้งคู่ มีตัวอักษรกำกับไว้ที่ด้านล่างว่า “...บิโตนเมื่อสาธนาได้ ๑๑๙๙ ปี...”^๒ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมืองนครชัยศรีและสถาปัตยกรรมของเมืองยังเป็นที่รู้จักกันอยู่ในสมัยอยุธยา โดยอาจมีการเดินทางเพื่อไปนมัสการศาสนสถานแห่งนี้อยู่เสมอจึงปรากฏการก่อสร้างเจดีย์ทรงปราสาทซ้อนทับอยู่บนพระเจดีย์องค์เดิม

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ยอดปราสาทซ้อนทับบนซากสุปองค์เดิมสมัยทวารวดี ความว่า

“...พระปราสาทข้างบนและบันไดกับทั้งกำแพงแก้วรอบ
ชั้นที่ว่าเป็นชั้นทักษิณ นั้นเป็นของทำในภายหลังชะรอยว่าเมื่อ
ยอดพระมหาสุปทำลายกระจายพังยับเยินไปแล้ว ผู้ลัทธิลัทธิ
ใหม่ไม่รู้จักพระสุปเจดีย์ของโบราณแรกตั้งพระพุทธศาสนา

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๖๐ - ๖๑.; พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๖๐ - ๖๑.; พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไผ่สีต, ๒๕๔๙), หน้า ๕๖.; พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๘๑.

^๒ สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒, หน้า ๙๔ และ ๒๐๐.

จิตรกรรมในสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยาเขียนเป็นภาพพระปฐม (ปฐม)
และพระประโทน (ปโทน) ตั้งอยู่เคียงคู่กันบริเวณเมือง “นครไชศรี” หรือ “นครไชยศรี”
โดยเขียนเป็นเจดีย์ทรงปราสาททั้งคู่ มีตัวอักษรกำกับไว้ที่ด้านล่างว่า “...ปโทนเมื่อสร้างสาครนาได้ ๑๑๙๙ ปี...”

ว่ามีบังคับให้ทำเป็นจอมเหมือนลอมข้าวแลกงข้าวเปลือก
นับถือไปแต่ข้างของประดิษประดอยอุตรียุตรอยต่าง ๆ อย่าง
พระปรารค์และเจดีย์ใหม่ ๆ ขึ้นหลัง ๆ ลงมานั้น แลจะใครให้คนที่
ไปนมัสการสนุกสนานด้วยได้ขึ้นกระไดป็นปายตั้งขึ้นเขา จึงคิด
ก่อนได้ขึ้นไปบนองค์พระสถูปแล้วจึงก่อประจายอดพระสถูป
เป็นพระปรารค์เสีย...”^๑

อาจกล่าวได้ว่าภาพจำของเมืองนครปฐมโบราณในมโนทัศน์ของผู้คน
นับตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่ำน้อยมีนัยของการเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่
ประดิษฐานพระสถูปสำคัญในพุทธศาสนาที่ควรแก่การเดินทางไปสักการบูชา
โดยความคิดเช่นนี้ได้สืบทอดต่อมาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏหลักฐาน
ชัดเจนในวรรณกรรมนิราศกล่าวถึงการเดินทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์

โคลงนิราศพระประธม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท
ครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นวงษาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๗๗ พรรณนาถึงนางอันเป็นที่รักตามขนบวรรณกรรมนิราศ และกล่าวถึง
การเดินทางไปนมัสการพระประธมหรือพระปฐมเจดีย์ (องค์เดิม) ความ
ตอนหนึ่งว่า

เห็นวิหคนกไม้	ไปเพลิน
ขับขย่ำบาทสเทิน	เร่งเร็ว
ถึงพนัสพนมเทิน	สถูประ ประธมแม่
ประทับข้างต่างเข้า	สู่เบื้องบันไดฯ ๒

นิราศพระแท่นดงรัง ผู้แต่งคือนายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร) แต่งขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๗๙ คราวเดินทางไปนมัสการพระประธมและพระแท่นดงรัง นายมีได้
บรรยายถึงพระประธมไว้ว่า

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เรื่องพระปฐมเจดีย์,” ใน **เรื่องพระปฐมเจดีย์** (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพ คุณแม่วร สาทรพันธุ์ ๑๖ เมษายน ๒๕๐๖), หน้า ๖๕. อ้างถึงใน อารยะหญิง ศรีณพลดิ, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องเมืองนครปฐม,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๔๖.

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท, **นิราศพระประธม** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๒๐๖.

บรรลู่ถึงพระประธมประทับหยุด ลับปบุรุษซึ่งแซ่แลสลอน
 แวะขึ้นพระประธมประนมกร สโมสรโสมนัสสนมัสการ
 ต่างระรื่นชื่นจิตพิศวง เทียวเวียนวนไหว้รอบขอบสถาน
 พระปรางค์ใหญ่มีอยู่แต่โบราณ สูงตระหง่านยอดเยี่ยมเทียมอัมพร^๑
 นิราศพระประธม สุนทรภู์แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ เมื่อครั้งเดินทางไป

นมัสการพระประธม เป็นนิราศที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทางไปเมือง
 นครชัยศรี ซึ่งในนิราศดังกล่าวสุนทรภู์ได้บรรยายสภาพพระประธมไว้ดังนี้

ถึงวัดพระประธมบรมธาตุ สูงทลายทออยู่สันโดษบนโขดเขิน
 แลทมิฬทึบเท่งดั่งเชิงเทิน เป็นโขดเขินสูงเสริมเขาเพิ่มพูน
 ประกอบก่ออยู่มมมีซุ้มมุข บุติบุกบรรจบถึงนาคูล
 เป็นพืดแผ่นแน่นสนิททั้งอิฐปูน จงเพิ่มพูนพิศดารอยู่นานครัน^๒

แม้ว่าเอกสารลายลักษณ์ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการเดินทางมานมัสการ
 องค์พระปฐมเจดีย์และพระประโทณเจดีย์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าว
 ไว้แล้วข้างต้นว่าในอาณาบริเวณเมืองนครปฐมโบราณได้มีการสร้างศาสนสถาน
 กระจายอยู่โดยรอบตั้งแต่สมัยทวารวดี ทำให้เชื่อว่าศาสนสถานเหล่านั้นแม้จะ
 พังทลายไปตามกาลเวลา หากแต่ยังคงมีความสำคัญในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
 โดยน่าจะได้รับการปฏิบัติในทำนองเดียวกับองค์พระปฐมเจดีย์และพระประโทณ
 เจดีย์หากแต่อาจจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มคนในท้องถิ่นเท่านั้น ดังกรณีศาสนสถาน
 สมัยทวารวดีที่วัดพระงามพบที่มีการสร้างอาคารอันเนื่องด้วยพระพุทธรูป
 ซ้อนทับบนซากศาสนสถานเก่าที่พังทลายในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายถึงต้น
 รัตนโกสินทร์ ได้แก่ เจดีย์ใหญ่ฐานสี่เหลี่ยม วิหารน้อยลักษณะฐานเป็นเส้นโค้ง
 คล้ายท้องสำเภา และมณฑป ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ไม่ต่างจากการสร้าง
 เจดีย์ทรงปรางค์ซ้อนทับบนพระปรม - พระประโทณ สมัยอยุธยา

^๑ นายมี (หมื่นพรหมสมพัตร), นิราศพระแท่นดงรัง (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๐๔), หน้า ๕๘.

^๒ สุนทรภู์ (นามแฝง), นิราศสุนทรภู์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๘๔.

พระเจดีย์จำลองสร้างตามรูปแบบของพระปฐุมเจดีย์องค์เดิมก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จะโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์ทรงระฆังครอบทับดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

“พุทธสถาน” ภายใต้บริบทการก่อตัว ของรัฐสมัยใหม่

เมื่อนครปฐมโบราณยังคงมีบทบาทในฐานะพื้นที่สำหรับเดินทางมาจาริกแสวงบุญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่องค์พระปฐมเจดีย์พบว่าการสร้างอาคารต่าง ๆ เพิ่มเติมมาหลายสมัยกระทั่งก่อตั้งเป็นวัดในช่วงเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังทรงผนวชเป็นพระวชิรญาณภิกขุได้เสด็จจุดธูปมาทรงนมัสการพระปฐมเจดีย์ มีพระราชดำริว่าพระเจดีย์องค์นี้น่าจะมีความสำคัญ ไม่ควรที่จะทิ้งให้กร้างอยู่กลางป่า^๑ ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระสถูปแห่งนี้ โดยสร้างพระเจดีย์ครอบทับสถูปองค์เดิมอันเป็นที่เคารพสักการะมาแต่โบราณ เรียกพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่นี้ว่า “พระปฐมเจดีย์” ด้วยด้วยพระราชดำริว่าเป็นพระเจดีย์แห่งแรกของสยาม

เหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นปัจจัยที่ทำให้พื้นที่บริเวณเมืองนครปฐมโบราณเริ่มกลับมามีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากงานก่อสร้างพระปฐมเจดีย์ส่งผลให้เกิดการขุดคลองเจดีย์บูชาเชื่อมต่อกับแม่น้ำนครชัยศรีเข้ามายังบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์และเลยออกไปทางด้านตะวันตก เพื่อเป็นเส้นทางสัญจรขนส่งอุปกรณ์ในการก่อสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานั้นผู้คนอาจยังไม่อพยพเคลื่อนย้ายมาบริเวณพระปฐมเจดีย์มากนัก แต่กล่าวได้ว่าการขุดคลองเจดีย์บูชาเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ส่งผลให้ความเจริญเริ่มขยายตัวมาสู่พื้นที่ด้านตะวันตกของเมืองนครชัยศรีหรือบริเวณเมืองนครปฐมโบราณมากยิ่งขึ้น

ต่อมาเมื่อเกิดการปฏิรูปประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายใต้บริบทการสร้างรัฐสมัยใหม่ (modern state) ด้วยการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย มีความเป็นสากลและเจริญก้าวหน้า

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘, คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗), หน้า ๓๐๑.

ทัดเทียมกับอารยประเทศในด้านต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในทุกปริมณฑลของราชอาณาจักรสยามอันหมายรวมถึงพื้นที่เมืองนครปฐมโบราณด้วย เนื่องจากการจัดตั้งมณฑลนครชัยศรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองนครชัยศรีและที่ว่าการมณฑลมาตั้งที่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ตลอดจนมีการวางผังเมือง อาคารสถานที่ ระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ รวมทั้งการก่อสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ตัดผ่านด้านทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ ทำให้มีราษฎรอพยพมาอยู่บริเวณนี้หนาแน่นขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งหมายรวมถึงพื้นที่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ด้วย เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีเส้นทางคมนาคมสำคัญตัดผ่านถึง ๒ เส้นทาง ได้แก่ คลองเจดีย์บูชาและทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เพชรบุรี

การก่อตัวของชุมชนในพื้นที่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ดังกล่าวน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเลือกพื้นที่เพื่อเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนตามคตินิยมอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา โดยสันนิษฐานว่าบริเวณที่มีการสร้างพุทธสถานบนซากสถูปสมัยทวารวดีนี้ น่าจะถูกใช้ประโยชน์ในวัตถุประสงค์ดังกล่าวมากขึ้นโดยลำดับ ครั้นเมื่อชุมชนใหญ่ขึ้นจึงอาจช่วยกันบูรณะตลอดจนสร้างถาวรวัตถุเพิ่มเติม กระทั่งก่อตั้งขึ้นเป็นวัดในพระพุทธศาสนา รู้จักต่อมาในชื่อ “วัดพระงาม”

“เรื่องพระปฐมเจดีย์” งานนิพนธ์ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ซึ่งเรียบเรียงขึ้นเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘^๑ เป็นเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ

^๑ เรื่องพระปฐมเจดีย์ทำนเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เรียบเรียงไว้แต่ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘ (พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่, ๒๔๘๓, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาทรงพิมพ์แจกในการกฐินพระราชทาน ณ วัดพระปฐมเจดีย์ พ.ศ. ๒๔๘๓), หน้าปก.

อนึ่ง แม้งานนิพนธ์ “เรื่องเมืองนครปฐม” จะเรียบเรียงขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๐๘ แต่เอกสารดังกล่าวพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ซึ่งในขั้นนี้ยังไม่อาจตรวจสอบได้ว่าเนื้อหาในฉบับพิมพ์ครั้งแรกมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาจากเดิมหรือไม่ อย่างไรก็ตามในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ ได้นำข้อความที่กล่าวถึงวัดพระงามและการขุดคลองเจดีย์บูชามารวมไว้ในพระราชพงศาวดารดังกล่าวด้วย จึงอาจยืนยันในระดับหนึ่งได้ว่าชื่อวัดพระงามปรากฏอย่างน้อยตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๕ แล้ว

เส้นทางคมนาคมสำคัญ ๒ เส้นทาง ได้แก่ คลองเจดีย์บูชา (ภาพบน) และทางรถไฟ
สายกรุงเทพฯ - เพชรบุรี (ภาพล่าง) เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัว
ของชุมชนบริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์และพื้นที่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
อันเป็นผลสืบเนื่องให้เกิดการก่อตั้งวัดพระงามในระยะเวลาต่อมา

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ความหนาแน่นของผู้คนบริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ เริ่มก่อตัวขึ้นโดยลำดับ
นับตั้งแต่การพัฒนาเมืองนครปฐมภายใต้บริบทการสร้างรัฐสมัยใหม่
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

พระปฐมเจดีย์ตั้งแต่แรกสร้าง ตลอดจนการดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยปรากฏชื่อ “วัดพระงาม” ในเนื้อความตอนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองเจดีย์บูชา ความว่า

“...แลคลองซึ่งขุดตั้งแต่ท่าน้ำเขาไปถึงที่วัง เลยไปจนถึง
วัดพระงามกว้างห้าวาบ้าง กว้างหกวาบ้าง เจ็ดวาแปดวาบ้าง
แยกเปนสายขึ้นสองสาย ยาวสี่ร้อยสี่สิบแปดเส้น ลึกห้าศอกบ้าง
หกศอกบ้าง เจ็ดศอกบ้าง แปดศอกบ้าง เปนแห่งๆ ตามที่สูงแล
ที่ต่ำ คิดค่าขุดคลอง เงินหกร้อยเจ็ดชั่ง สิบเอ็ดตำลึง สองบาท
สองสลึงเพื่อง ค่าขุดต่อไม้เงินร้อยสิบสามชั่ง สามตำลึง สองบาท
สลึงเพื่อง ค่าเกวียนดิน เงินสิบชั่ง สี่ตำลึง ค่าแก้คลองคดให้ตรง
ห้าสิบสามชั่ง ตำลึง สองบาทสลึงเพื่อง รวมเปนเงินแปดร้อยสี่
ชั่ง สิบตำลึง สามบาท สองสลึง ประทานชื่อคลองเจดีย์บูชา...”^๑

จากช่วงเวลาในการเรียบเรียงเอกสารข้างต้นแสดงให้เห็นว่ามีการเรียกชื่อวัดพระงามมาอย่างน้อยตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) อย่างไรก็ตาม ยังไม่อาจจะระบุได้ว่าสถานะการเป็นวัดจะเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลานั้นหรือไม่ เนื่องจากการเรียกชื่อว่าวัดพระงามอาจเป็นเพียงการนำคำว่า “วัด” มาใช้เรียกแทนพุทธสถานเก่าแก่ที่ก่อสร้างอยู่บนเนินดินขนาดใหญ่เท่านั้น

ส่วนที่มาของการเรียกชื่อสถานที่แห่งนี้ว่าวัดพระงามน่าจะเป็นความนิยมในการนำจุดเด่นที่พบในบริเวณนั้นมาใช้เรียกแทนเพื่อสร้างการรับรู้ร่วมกัน ดังกรณีพบการเรียกชื่อพระพุทธรูปไสยาสน์ครั้งทวารวดีที่วัดเสมาธรรมจักร อำเภอสองเนิน จังหวัดนครราชสีมาว่า “พระงาม” เป็นเหตุที่ทำให้ในพระราช

^๑ เรื่องพระปฐมเจดีย์ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย, ร.ศ. ๑๒๘, หอพระสมุดวชิรญาณพิมพ์ครั้งแรกสำหรับจำหน่ายที่พระปฐมเจดีย์), หน้า ๒๙.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ผู้เรียบเรียง “เรื่องพระปฐมเจดีย์”
เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘ ซึ่งเป็นเอกสารชิ้นแรก ๆ ที่กล่าวถึง “วัดพระงาม” เมืองนครปฐม
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกมีการเรียกชื่อเมืองแห่งนี้ว่า “เมืองพระงาม”^๑ ด้วยลักษณะดังกล่าวข้างต้นจึงปรากฏคำอธิบายถึงที่มาของชื่อวัดพระงามเมืองนครปฐมว่า “...เหตุที่เรียกว่าวัดพระงามนั้น สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ...ได้ทรงอธิบายไว้ว่าเพราะที่วัดมีพระพุทธรูปดินเผาที่ขุดได้จากบริเวณนี้งามเป็นเลิศนั่นเอง”^๒ นอกจากนี้ เอกสารบางชิ้นระบุด้วยว่า “วัดพระงาม” เป็นชื่อที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพครั้งเสด็จตรวจราชการมณฑลนครชัยศรีทรงเรียกและเป็นเหตุให้เรียกมาจนถึงปัจจุบัน^๓

เอกสารส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงประวัติวัดพระงามระบุไว้ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ พระอาจารย์ฮะ สังกัดวัดพระปฐมเจดีย์ซึ่งมาจำพรรษาที่วัดพระงามได้ร่วมกับพระวินัยธรจ้อยเจ้าอาวาสในขณะนั้นแผ้วถางที่รกร้างบริเวณนี้ และเริ่มปรับสถานที่ให้เตียนสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย มีการสร้างกุฏิเป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุ ๔ - ๕ รูป ต่อมาเมื่อได้สร้างเสนาสนะมั่นคงดีแล้ว พระอาจารย์ฮะ จึงได้ชักชวนชาวบ้านร่วมกันสร้างอุโบสถ^๔

๑ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔ ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ,” ใน สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, *ประวัติศาสตร์อยุธยาจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกและฉบับความย่อ* (นนทบุรี: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๖๒), หน้า ๓๑.

๒ กรมการศาสนา, *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๑๕* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕.

๓ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๖. อนึ่ง หากข้อมูลดังกล่าวว่า “วัดพระงาม” เป็นชื่อที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียกครั้งเสด็จตรวจราชการมณฑลนครชัยศรี ย่อมหมายความว่าความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ที่กล่าวถึงวัดพระงามมีการชำระเนื้อความในช่วงกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา อันเป็นช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งระบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้น อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานว่าการพิมพ์พระราชพงศาวดารฉบับนี้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาไปจากฉบับที่เรียบเรียงและตรวจแก้ในต้นรัชกาลที่ ๕ อีกทั้งฉบับที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ ซึ่งตรวจสอบชำระกับต้นฉบับสมุดไทยหลายฉบับไม่ได้อธิบายว่าชื่อวัดพระงามถูกเพิ่มเติมขึ้นแต่อย่างใด

๔ กรมการศาสนา, *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๑๕*, หน้า ๑๕.

นอกจากข้อมูลข้างต้นแล้ว ยังไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับวัดพระงามที่ชัดเจนพอที่จะอธิบายถึงสภาพของวัดพระงามในช่วงเวลาดังกล่าวได้ แต่หากนับว่า พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นปีที่เริ่มก่อตั้งวัดพระงามแล้ว จึงน่าจะอนุมานความเป็นไปของวัดพระงามได้จากภาพรวมของการพระศาสนาในมณฑลนครชัยศรีช่วง พ.ศ. ๒๔๔๗ ดังรายละเอียดที่ปรากฏใน “รายงานตรวจจัดการคณะกรรมการพระศาสนาและการศึกษา ในมณฑลนครชัยศรี จำนวนศก ๑๒๓” ของพระธรรมโกษาจารย์ เจ้าคณะมณฑลนครชัยศรี ความว่า

“...ในหัวเมืองนครชัยศรี วัดที่พระสงฆ์ได้ทำอุโบสถเสมอทุกกิ่งเดือนมี ๑๗ วัด ที่ทำอุโบสถแต่ภายในพรรษามีแทบทุกวัด แม้วัดที่ไม่ได้มีสีกาหรือสงฆ์ไม่ครบคณะก็ไปรวมกันทำตามวัดที่มีสีกานั้น การเล่าเรียนคัมภีร์ธรรมมีน้อยที่สุด การเล่าเรียนวิปัสณาธรรมมีมาก การประชุมสวดมนต์เย็น ๆ มีมากวัดแทบทั่วไป แต่อ่านลัทธิศาสนาอื่นหรือการไหว้พระเข้าเฝ้าและตั้งธรรมสวณะทำวิสาขบูชามาฆบูชาขึ้น...พระสงฆ์วัดต่าง ๆ ในหัวเมืองนครชัยศรีได้ประชุมกันทำวิสาขบูชา มีเทศนาสวดมนต์สัปดาห์สงฆ์พระสงฆ์ ด้วยอาหารบิณฑบาต...

...เมื่ออาตมภาพได้เที่ยวตรวจในแขวงหัวเมืองมณฑลนี้สังเกตดูเห็นว่าเรื่องการปฏิสังขรณ์เจริญมาก ดูเป็นที่นิยมของพระสงฆ์และประชุมชนทั่วไป...แต่ความประพฤติของพระสงฆ์ยังไม่เป็นไปตามข้อบังคับที่ได้ตั้งไว้โดยเรียบร้อยได้ ส่วนการประพฤติอนาจารอย่างแรงร้ายเบาบางลงมาก แต่ได้ทราบตามรายงานที่เจ้าคณะแขวงได้ส่งมานั้นว่าในเวลาทีนัดประชุมการไหว้พระตามเจดีย์สถานต่าง ๆ ...พระสงฆ์ที่ไปยังที่ประชุมนั้นมีความประพฤติและมารยาตรากายการนุ่งห่มไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสยังเปนอยู่โดยมาก อนึ่งกิจวัดที่พระสงฆ์ประพฤติอยู่นั้น เห็นว่ากิจที่เกี่ยวกับพระศาสนา นอกจากการปฏิสังขรณ์ยังเป็นที่เลื่อมทราวมมาก อาตมภาพได้ให้เจ้าคณะแขวงหาตัวพระสงฆ์ที่เปนอุปัชฌาย์และกรรมวาจาทั้งเจ้าอาวาสมาประชุม

ที่วัดเจ้าคณะแขวง แล้วได้ซ้อมวิธีอุปสมบทและการกระทำ
สังกรรมทั้งซ้อมสวดมนต์ด้วย ที่ยังเคลื่อนคลาอยู่ก็ได้แก้ไข
แนะนำให้ถูกต้องตามแบบและข้อบัญญัติ แล้วได้แนะนำเจ้า
คณะแขวงให้มีการนัดประชุม ซ้อมสวดมนต์ที่วัดเจ้าคณะแขวง
หรือที่วัดรองแขวงกำหนดเดือนละครึ่ง และให้รองแขวงตรวจวัด
ตามหมวดที่ปกครองนั้น ๆ เพื่อได้แนะนำเจ้าอาวาสประพฤติกให้
ถูกต้อง ตามพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
คณะสงฆ์ต่างๆ แขวง แต่ยังไม่เป็นการเรียบร้อยทั่วไปได้แล้ว
ได้แจกหนังสือธรรมวินัย ซึ่งเป็นเครื่องปฏิบัติต่าง ๆ กับเจ้าอาวาส
ทั่วทุกวัด วัดใดที่ได้ทำวิสาขบูชาหรือเริ่มจะกระทำขึ้นใหม่ ก็ได้
แจกหนังสือเรื่องปฐมสมโพธิของพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย...”^๑

การนิยามความหมายของวัดตามธรรมเนียมเดิมในหมู่บ้านชนบท
ถ้าชุมชนใดยังไม่มีวัดประจำของตนเอง เมื่อต้องการจะทำบุญต้องไปที่วัด
ของหมู่บ้านอื่นตำบลอื่นเกิดความไม่สะดวก และโดยหน้าที่ของวัดที่ใช้เป็น
ศูนย์กลางของการชุมนุมของคนในชุมชน เป็นที่พักแรมของคนเดินทางโดยเฉพาะ
พระเณร ชาวบ้านจึงอยากมีวัดไว้ในชุมชนของตน วัดของชาวบ้านไม่ใช่วัดแบบที่มี
ทุกอย่างพร้อมบริบูรณ์ อาจมีเพียงโบสถ์หรือวิหารอย่างใดอย่างหนึ่งขนาดย่อม ๆ
ปลูกศาลาการเปรียญเป็นศาลาโรงโถงให้ชาวบ้านมาชุมนุมฟังเทศน์และทำบุญ
กัน พระสงฆ์ที่อยู่ประจำวัดอาจมีไม่กี่รูป^๒ จากคำอธิบายถึงภาพลักษณ์ของวัด
ในท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าวัดพระงามในช่วงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖
มีภาพลักษณ์การเป็นวัดตามความเข้าใจของผู้คนในท้องถิ่นแล้ว

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัย
รัชกาลที่ ๕ ดังกล่าวข้างต้น ได้ส่งผลให้เกิดแนวทางในการจัดการปกครอง
ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรผ่านการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง

^๑ “แจ้งความกระทรวงธรรมการ แพนกรมมณฑล,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๓
(ร.ศ. ๑๒๕): ๑๖ - ๑๗.

^๒ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย,
พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๔๖๒ - ๔๗๒.

ท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ และพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ตามลำดับ สาระสำคัญในพระราชบัญญัติฉบับหลังทำให้เกิดการนิยามวัดตามแบบทางราชการ ดังปรากฏในมาตรา ๕ “ว่าด้วยวัด” กล่าวคือ วัดที่จะเรียกว่า “วัดแท้” จะต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ถ้าเป็นวัดที่ไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เรียกว่า สำนักสงฆ์^๑

ในรายงานการประชุมผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) แสดงให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องกำหนดความเป็น “วัดแท้” เมื่อจะมีการปฏิรูปการพระศาสนาต่อไป ความว่า

“ข้อ ๑ จะจัดวัดเปนสองแผนก, ตำบลที่เป็นวิสุงคามสีมา นับเปนวัดแท้ แล้ววัดชนิดนี้ต่อไปภายนอก ที่สร้างขึ้นในทำเลดี แลมีหลักฐาน, จึงจะได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตยกเปนวิสุงคามสีมา ตำบลที่มีแต่กุฏิพอพักอาศัยอยู่น้อย ๆ รูป ซึ่งตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้านเพื่อเป็นที่บำเพ็ญบุญเฉพาะของคนบ้านนั้น ไม่ทั่วไป ไม่นับว่าเป็นวัดพำนัก”^๒

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นต้นมา สันนิษฐานวัดพระงามได้เจริญขึ้นโดยลำดับ ซึ่งนอกจากการสร้างเสนาสนะต่าง ๆ แล้ว ที่สำคัญได้มีการกำหนดอาณาเขตพื้นที่ของวัดที่ชัดเจนซึ่งเป็นหลักเกณฑ์สำคัญประการหนึ่งในการพระราชทานวิสุงคามสีมา ดังปรากฏรายละเอียดใน “แผนที่ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรีห้ามไม่ให้ราษฎรจับจอง” แสดงอาณาเขตของวัดพระงามในช่วง พ.ศ. ๒๔๔๙ ว่ามีเนื้อที่ ๑๘ ไร่ ๑ งาน ๓๖ ตารางวา^๓

^๑ “พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑,” ใน โชติ ทองประยูร, **กฎหมายคณะสงฆ์** (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๖), หน้า ๔๖ - ๔๗.

^๒ หจข. ร.๕. ศ ๑๕/๔ รายงานการประชุมผู้อำนวยการศึกษา วันที่ ๓๐ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘. อ้างถึงใน นภนาท อนุพงศ์พัฒน์, “ผลกระทบของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ต่อการปกครองคณะสงฆ์ไทย,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๓.

^๓ สจข. ผกส/๑๑๒๔ แผนที่ที่ดินตำบลนครปฐมที่ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรีห้ามไม่ให้ราษฎรจับจองจะเอาไว้เป็นที่ของรัฐบาล (๒๕ ก.ย. ๒๔๔๙)

ครั้นถึงวันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๐ - นับตามปฏิทินปัจจุบัน) จึงได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ต้องตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ดังประกาศในราชกิจจานุเบกษา ความว่า

“วัดโสภณพุทธาราม ตำบลสนามจันทร์ ท้องที่อำเภอมะนัง
พระปฐมเจดีย์ แขวงเมืองนครไชยศรี โดยยาว ๙ วา กว้าง ๖ วา
๒ ศอก พระสงฆ์ กับนายข้าทาส และราษฎร ขอพระบรม
ราชานุญาต”^๑

เป็นที่น่าสังเกตว่าในประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมาชื่อ “วัดพระงาม” อันเป็นชื่อที่ปรากฏการเรียกขานมาอย่างน้อยตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๕ ไม่ได้ถูกใช้ในการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา หากแต่ใช้ชื่อว่า “วัดโสภณพุทธาราม” ซึ่งเมื่อแปลความแล้วจะมีความหมายอย่างเดียวกับชื่อ “วัดพระงาม”^๒ อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานว่าชื่อดังกล่าวเป็นชื่อที่ถูกกำหนดโดยรัฐส่วนกลาง ซึ่งมีบทบาทโดยตรงในการพระราชทานวิสุงคามสีมา หรือเป็นชื่อที่ต้องถือนตั้งขึ้นเพื่อใช้ในการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาเป็นการเฉพาะ แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการแปลงชื่อสถานที่ที่มีมาแต่เดิมซึ่งโดยมากเป็นศัพท์สามัญให้เป็นชื่อที่ผูกขึ้นด้วยศัพท์บาลี - สันสกฤต เช่นกรณีการแปลงชื่อวัดดอกไม้ วัดเงิน และวัดทอง เป็นวัดบุปผาราม วัดรัชฎาธิฐาน และวัดกาญจนสิงหาสน์ ตามลำดับ^๓

นอกจากประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมาในราชกิจจานุเบกษาแล้วยังไม่พบการใช้ชื่อ “วัดโสภณพุทธาราม” ในเอกสารเรื่องใดอีก จึงไม่อาจจะระบุได้แน่ชัดว่าชื่อดังกล่าวได้ถูกใช้ในเอกสารราชการหลังจากนั้นหรือไม่อย่างไรก็ตาม

^๑ “พระราชทานวิสุงคามสีมาสามัญ,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๔ (๔ สิงหาคม ๑๒๖): ๔๗๘.

^๒ โสภ -, โสภ มาจากคำว่า สุก ในภาษาบาลี หรือ สุข ในภาษาสันสกฤต แปลว่า งาม, ดี; พุทธ, พุทธ - ใช้เฉพาะเป็นพระนามของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา เรียกเป็นสามัญว่า พระพุทธเจ้า ในที่นี้อนุมานความหมายคือ พระ; อาราม มาจากภาษาบาลี - สันสกฤต แปลว่า วัด

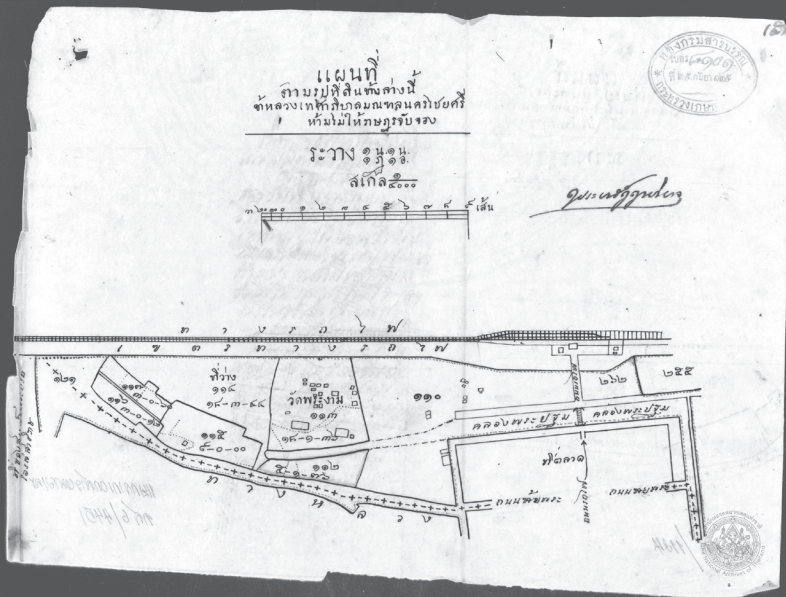
^๓ “ทรงตั้งและแปลงนามวัดต่าง ๆ,” ใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, หน้า ๒๘๓.

อุโบสถหลังแรกของวัดพระงามที่ก่อสร้างแล้วเสร็จ เมื่อปีมะแม ร.ศ. ๑๒๖

ที่มา : พระมหาชุติพัฒน์ โชติวฑฒโน วัดพระงาม พระอารามหลวง

ต.พระปฐมเจดีย์ อ.เมืองนครปฐม จ.นครปฐม

“แผนที่ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรีห้ามไม่ให้ราษฎรจับจอง” แสดงอาณาเขต
วัดพระงามเมื่อแรกก่อตั้งอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

หลังจากการพระราชทานวิสุงคามสีมาเป็นเวลา ๖ ปี ในแผนที่ภูมิประเทศระวางเมืองนครปฐม ซึ่งกรมแผนที่ทหารบกสำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ และ พ.ศ. ๒๔๗๐ พบว่าผู้สำรวจจัดทำได้ใช้ชื่อ “วัดพระงาม” เพื่อระบุตำแหน่งที่ตั้งพระอารามแห่งนี้^๑

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าชื่อ “วัดพระงาม” น่าจะเป็นที่นิยมเรียกแพร่หลายในท้องถิ่นมากกว่าชื่อ “โสภานุพุทธาราม” เป็นเหตุให้ในที่สุดแล้วหน่วยงานราชการเลือกใช้ชื่อเดิมของวัดเพื่อระบุตำแหน่งที่ตั้งวัด แทนการใช้นามที่ปรากฏในประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมา ทั้งนี้ น่าจะเพื่อประโยชน์ในการสื่อความให้เป็นที่เข้าใจโดยทั่วไป สอดคล้องกับประวัติวัดพระงามที่ระบุว่าชื่อวัดโสภานุพุทธารามที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมานั้น ไม่มีผู้นิยมเรียกกันจึงเลือนหายไป^๒

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่านับตั้งแต่มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ส่งผลให้การพระศาสนาทั่วราชอาณาจักรเกิดการรวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลางผ่านการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยเหตุนี้ วัดพระงามในฐานะวัดในพระพุทธศาสนาของรัฐบาลสยาม/ไทย จึงมีพัฒนาการภายใต้บริบทดังกล่าว โดยกฎหมายสำคัญที่มีบทบาทต่อสถานะของวัดพระงามในช่วงเวลาหลังจากนั้น คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔^๓ และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๘^๔

^๑ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), “แผนที่ภูมิประเทศระวางเมืองนครปฐม กรมแผนที่ทหารบกสำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ พิมพ์ที่กรมแผนที่ พ.ศ. ๒๔๖๗,” เข้าถึงเมื่อ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓, จาก https://db.sac.or.th/samutsakhon/ethno-map/sub_map1.php#frame7

^๒ กรมการศาสนา, **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๑๕**, หน้า ๑๖.

^๓ “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔,” **ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘** (๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๔): ๑๓๙๑ - ๑๔๑๐.

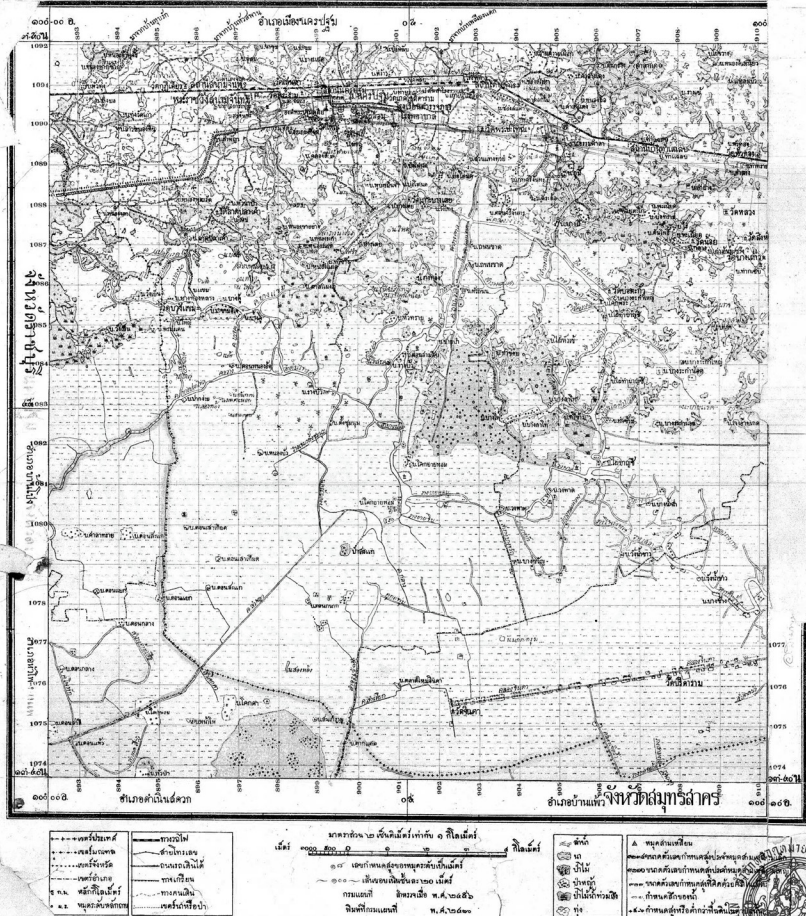
^๔ “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๘,” เข้าถึงเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๓, จาก <https://www.watmoli.com/wittaya-one/1463/>

นครไชยศรี

มาตรา ๑๕๐.๐๐๐

นครปฐม

វេតីកាប៊ីត - ១១១

แผนที่ภูมิประเทศระหว่างเมืองนครปฐมซึ่งกรมแผนที่ทหารบกสำรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖
จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ และ พ.ศ. ๒๔๗๐ พบว่าผู้สำรวจจัดทำได้กลับไปใช้ชื่อ “วัดพระงาม”

แทนชื่อ “วัดโสภณพธาราม” ที่ใช้ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เกิดขึ้นภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยรัฐบาลขณะนั้นต้องการจะอนุรักษ์การปกครองคณะสงฆ์ จากเดิมที่ดำเนินไปตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ให้สอดคล้องกับการปกครองฝ่ายบ้านเมือง ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ดำเนินการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นใหม่

ด้วยอำนาจตามความในมาตรา ๓๙ แห่ง “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔” นี้ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่าวัดที่สมควรจะได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เพื่อสงฆ์ที่สำนักอยู่จะได้มีอุโบสถสังฆกรรม จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ “วัดพระงาม” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา กำหนดเขตวิสุงคามสีมา กว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕^๑

นอกจากการพระราชทานวิสุงคามสีมาซึ่งทำให้พุทธสถานแห่งนั้นมีสถานะเป็นวัดในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องตามกฎหมายแล้ว หากวัดใดมีคุณสมบัติตาม “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๘” สามารถเลื่อนลำดับความสำคัญของวัดจากวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงได้ โดยมีหลักเกณฑ์พิจารณาต่าง ๆ เช่น เป็นวัดที่มีเสนาสนะถาวรหรือมีปูชนียวัตถุที่เป็นโบราณสถานหรือโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ เป็นวัดที่มีความปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อย มีการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นหลักฐาน เป็นวัดสำคัญของท้องถิ่นหรือเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาของทางราชการเป็นประจำ หรือเป็นวัดสำคัญทางประวัติศาสตร์^๒

๑ “ประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมา,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๙ ตอนที่ ๑๔ (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕): ๑๔๗ - ๑๔๘ และ ๑๕๐.

๒ “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๘,” เข้าถึงเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๓, จาก <https://www.watmoli.com/wittaya-one/1463/>

ด้วยคุณสมบัติดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดพระงาม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙^๑ เป็นต้นมา

นับตั้งแต่วัดพระงามได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ และ พ.ศ. ๒๕๐๕ กระทั่งได้ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ ปรากฏกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพระอารามแห่งนี้ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ กิจกรรมของวัดในสังคมสงฆ์ กิจกรรมของวัดที่สัมพันธ์กับชาวบ้านหรือชุมชน และกิจกรรมของวัดที่สัมพันธ์กับนโยบายรัฐ

กิจกรรมของวัดในสังคมสงฆ์

วัดเป็นที่ตั้งของสังคมสงฆ์ เป็นที่พำนักอาศัยของพระสงฆ์และเป็นที่ทำกิจกรรมร่วมกันตามพระวินัยบัญญัติ เริ่มตั้งแต่การรับกุลบุตรผู้มีความศรัทธาเข้าบวชในพระพุทธศาสนา ตลอดถึงสังฆกรรมอื่น ๆ เช่น การลงอุโบสถ เพื่อฟังพระปาฏิโมกข์ การบวราณา การกรานกฐิน เป็นต้น ดังนั้น การทำกิจกรรมของวัดภายในสังคมสงฆ์จึงเป็นพื้นฐานรองรับไว้ซึ่งระบบสังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนา อำนาจให้โอกาสปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนาดำเนินไปด้วยดี ช่วยให้สังคมสงฆ์ภายในวัดเป็นแหล่งที่พัฒนาบุคคลผู้เป็นสมาชิกให้มีความเจริญก้าวหน้า มีความรับผิดชอบตลอดจนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมอื่น ๆ ทั่วไป

กิจกรรมของวัดที่สัมพันธ์กับชาวบ้านหรือชุมชน

วัดกับชาวบ้านหรือชุมชนย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากวัดเกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวบ้าน และได้รับร่วมแรงร่วมใจกันสร้างวัดขึ้นมา เพื่อให้เป็นที่พำนักของพระสงฆ์และบำรุงพระสงฆ์ด้วย

^๑ “ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๔๔ ง (๓๐ พฤษภาคม ๒๕๓๙): ๑๔.

ปัจจัยทั้ง ๔ ส่วนชาวบ้านได้อาศัยวัดเป็นสถานที่อบรมและพัฒนาจิตใจผ่านการประกอบศาสนพิธีในวาระต่าง ๆ โดยพระภิกษุเป็นผู้มีบทบาทอันสำคัญยิ่ง ในฐานะผู้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตอันดีงามและผู้บำเพ็ญประโยชน์ สงเคราะห์มวลชน อันเป็นบทบาทที่สืบเนื่องจากการดำเนินรอยตามพุทธจริยา ซึ่งได้ทรงปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่างและเป็นการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ซึ่งกำหนดให้พระภิกษุสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคมอย่างใกล้ชิด และให้เกื้อกูลในกิจ อันเป็นประโยชน์สุขแก่ชาวโลก

จากการจัดกิจกรรมของวัดทั้งที่สัมพันธ์กับพระธรรมวินัยและที่สัมพันธ์กับชาวบ้านหรือชุมชนดังกล่าว ส่งผลให้นับตั้งแต่เจ้าอาวาสวัดพระงามรูปแรก คือ พระวินัยธรจุ้ย กระทั่งถึงพระอุดมธรรมเมธี (สมศักดิ์ รตนปญโญ ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๓) ดำเนินการสร้างเสนาสนะต่าง ๆ มาตามลำดับ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมข้างต้น^๑

กิจกรรมของวัดที่สัมพันธ์กับนโยบายรัฐ

จากการที่วัดมีสถานะยึดโยงอยู่กับการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นเหตุให้วัดมีบทบาทเพื่อสนองนโยบายอันเนื่องด้วยการพระพุทธรูปศาสนาของรัฐ ด้วย ดังเช่นกรณี “การสอบสวนหลวง” ที่มีการแก้ไขปรับปรุงรูปแบบในช่วงการปฏิรูปการพระศาสนานับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อสร้างมาตรฐานองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาให้แก่คณะสงฆ์ไทย^๒ โดยแบ่งการสอบดังกล่าวออกเป็น การสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี หรือการสอบบาลีสนามหลวง และการสอบพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือการสอบธรรมสนามหลวง ซึ่งในส่วนของคณะสงฆ์วัดพระงามได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติศาสนกิจ

^๑ กรมการศาสนา, **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๑๕**, หน้า ๑๗ - ๑๘.

^๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อุษา ชัยโชณชัย, “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ในระยะปี พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๙๐,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖)

ในฐานะกรรมการแผนกวิชาการ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง^๑

นอกจากนี้ ในกรณีงานพระธรรมทูตซึ่งได้รับการฟื้นฟูขึ้นตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อป้องกันความเสื่อมทางด้านจิตใจของประชาชนพลเมืองที่มีต่อพระศาสนา และป้องกันการนำเอาลัทธิซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อความมั่นคงของชาติและศาสนา มิให้แพร่ชุกจูงจิตใจของชาวไทยได้เป็นผลสำเร็จ^๒ จะเห็นได้ว่าโครงการดังกล่าวนอกเหนือจากจุดมุ่งหมายในทางศาสนาแล้ว รัฐบาลยังได้มีนโยบายที่จะอาศัยสถาบันสงฆ์เป็นเครื่องต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในทางอ้อมอีกด้วย และในเวลาต่อมารัฐบาลยังได้เพิ่มเติมวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานพระธรรมทูตให้ขยายกว้างขวางออกไปอีก โดยส่งเสริมให้พระธรรมทูตทำหน้าที่เป็นสื่อประสานความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน รวมทั้งการให้ความร่วมมือช่วยเหลือแก่รัฐในการพัฒนาชาติบ้านเมืองโดยตรงอีกด้วย^๓ ทั้งนี้ พระภิกษุของวัดพระงามได้ปฏิบัติศาสนกิจในฐานะพระธรรมทูตมาอย่างต่อเนื่อง^๔

ส่วนในกรณีเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ถือเป็นปัญหาความมั่นคงของชาติที่สำคัญยิ่งปัญหาหนึ่ง ดังนั้นทุกภาคส่วนจึงพยายามดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยมุ่งหวังให้สถานการณ์ความไม่สงบ

^๑ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๔๕ มติที่ ๒๑๘/๒๕๔๕ เรื่อง ขออนุมัติเดินทางไปเปิดสอบธรรมสนามหลวงในประเทศสหรัฐอเมริกา.; มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑/๒๕๔๙ มติที่ ๗/๒๕๔๙ เรื่อง ขออนุมัติให้คณะผู้แทนแม่กองธรรมสนามหลวงเดินทางไปเปิดสอบธรรมสนามหลวง ครั้งที่ ๓/๒๕๔๘ ณ วัดจตุรพักตรพิมาน กรุงเทพมหานคร.

^๒ ปิ่น มุทุกันต์, **ขอแนะนำธรรมทูตพุทธศาสนา** (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๗, กรมการศาสนาจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการปฐมนิเทศน์คณะธรรมทูต ปี ๒๕๐๗), หน้า ๕ - ๖.

^๓ กระทรวงศึกษาธิการ, **สรุปผลงานของพระธรรมทูตในประเทศ พ.ศ. ๒๕๒๐** (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๖๒.

^๔ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๐/๒๕๔๗ มติที่ ๓๓๓/๒๕๔๗ เรื่อง เสนอขอแต่งตั้งผู้ช่วยพระธรรมทูตสายประเทศอังกฤษ.; มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ มติที่ ๑๕/๒๕๕๖ เรื่อง พระธรรมทูตในสหราชอาณาจักรประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ถึงมรณภาพ.

มีทิศทางที่ดีขึ้น เพื่อนำความสงบสุขกลับมาสู่จังหวัดชายแดนภาคใต้อีกครั้ง “มหาเถรสมาคม” ในฐานะหน่วยงานสำคัญทางพระพุทธศาสนาของไทยได้ดำเนินการส่งผู้แทนเดินทางไปในพื้นที่ดังกล่าว เพื่อตรวจเยี่ยมและให้ความช่วยเหลือคณะสงฆ์ตลอดจนพุทธศาสนิกชน โดยพระสงฆ์วัดพระงามได้เป็นหนึ่งในคณะผู้แทนมหาเถรสมาคมเดินทางไปเยี่ยมอาการของภิกษุที่ถูกลอบทำร้าย พร้อมทั้งได้เยี่ยมประชาชนชาวพุทธในพื้นที่ด้วย^๑

“โบราณสถาน” ภายใต้บริบท

การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ

พัฒนาการของวัดพระงามดังที่กล่าวมาในทั้งสองหัวข้อข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถานที่แห่งนี้ในฐานะ “ศาสนสถาน” ตั้งแต่ครั้งทวารวดีและสืบเนื่องภาพลักษณ์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สู่การเป็น “พุทธสถาน” ศูนย์กลางศรัทธาของผู้คนและชุมชนมาตราบถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม พื้นที่แห่งนี้ไม่ได้มีสถานะเฉพาะการเป็นพื้นที่สำคัญทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ส่วนหนึ่งได้ถูกนิยามความหมายเป็น “โบราณสถาน” เมื่อเกิดกระแสการสืบค้นประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติสยาม/ไทยพร้อมกับบริบทการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่

แนวความคิดในการเก็บรักษาของโบราณเพื่อใช้เป็น “หลักฐาน” ในการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณคดีเพื่อยืนยันความเป็นมาของชาตินั้นไม่ปรากฏเด่นชัดในสังคมสยามก่อนหน้านั้นนัก แม้จะพบกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการเก็บรวบรวมวัตถุโบราณต่าง ๆ อย่างน้อยมาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ ดังกรณีการรวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือในช่วงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ หากแต่กิจกรรมดังกล่าวมีจุดประสงค์สำคัญเพื่อประดิษฐานความศักดิ์สิทธิ์ตามจารีตพระพุทธศาสนาให้อยู่ในพระนครที่สร้างขึ้นใหม่ ทั้งยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอันเป็นอุดมคติอย่างหนึ่งของชนชั้นนำ

^๑ มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๔๘ มติที่ ๒๖๐/๒๕๔๘ เรื่อง การตรวจเยี่ยมวัดและพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้.

ที่ได้รับสืบทอดต่อกันมา^๑ ซึ่งแตกต่างกับวัตถุประสงค์ในการรวบรวมพระพุทธรูปโบราณมาประดิษฐานไว้ที่พระระเบียงคด วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในสมัยรัชกาลที่ ๕^๒

กิจกรรมอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าความคิดในการอนุรักษ์สิ่งของโบราณเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดในสังคมสยาม คือ การรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างที่มีมาแต่โบราณเพื่อใช้ประโยชน์ในงานด้านต่าง ๆ มากกว่าจะเก็บรักษาเพื่อหาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์จากวัตถุสถานนั้น ๆ เช่น การรื้ออิฐป้อมปราการกำแพงเมืองตลอดจนปราสาทราชฐานตำหนักน้อยใหญ่และอาคารราชการจากกรุงเก่ามาสร้างพระนครและพระบรมมหาราชวังกรุงเทพฯ^๓ แม้กระทั่งเมื่อสังคมสยามเริ่มปรากฏความคิดในการสืบค้นและรักษาของโบราณเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ของชาติสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว ยังปรากฏการรื้อถอนซากสถูปโบราณในพื้นที่รอบพระปฐมเจดีย์เพื่อนำอิฐมาถมสร้างทางรถไฟสายใต้^๔

การแพร่ขยายของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกส่งผลให้ชนชั้นนำสยามนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสนใจที่จะศึกษาอดีตเพื่อค้นหาตัวตนบนพื้นที่ประวัติศาสตร์^๕ โดยเน้นความรุ่งเรืองมาเป็นเวลายาวนานของชาติ ที่มีหมุดหมายในการสืบค้นเรื่องราวอดีตของราชอาณาจักรเก่าแก่

^๑ ดูรายละเอียดการวิเคราะห์พลวัตทางความคิดในการรวบรวมพระพุทธรูปโบราณจากที่ต่าง ๆ ในราชอาณาจักรสยามสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๕ ใน วิราวรรณ นฤปิต, “แนวคิดการรวบรวมพระพุทธรูปช่วงสร้างกรุงเทพฯ ถึงรัชกาลที่ ๕,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗)

^๒ ดูประเด็นการนำเสนอ ใน ชาทรี ประกิตนันทการ. **พระพุทธรูปในประวัติศาสตร์ สมบูรณาญาสิทธิราชย์**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑. และข้อถกเถียงใน ดร. รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. “คติ ความเปลี่ยนแปลง นัยยะแฝง : พระพุทธรูปในระเบียงคด วัดเบญจมบพิตร.” **ดำรงวิชาการ ฉบับพิเศษ** (ธันวาคม ๒๕๕๕): ๗๑ - ๑๐๕.

^๓ วรณศิริ เดชะคุปต์ และปรีดี พิศภูมิวิธิ, **กรุงเก่าเล่าเรื่อง** (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕.

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ** (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓), หน้า ๑๓.

^๕ นิธิ เอียวศรีวงศ์, **กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย** (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๗), หน้า ๑๐ - ๑๓.

ไปกว่าสมัยอยุธยา โดยพยายามสืบค้นต้นธารอดีตของสยามที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง *Brief History of Siam* หรือ *พงศาวดารสยามอย่างย่อ* ที่พระราชทานแก่เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ได้กล่าวถึงความเป็นมาของชาวสยามและประวัติศาสตร์ก่อนการตั้งกรุงศรีอยุธยา^๑

ความสนพระราชหฤทัยเรื่องพระปฐมเจดีย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นความพยายามในการสืบค้นต้นกำเนิดแห่งอดีตของสยามโดยการศึกษาและสืบค้นจาก “โบราณสถาน” ดังปรากฏหลักฐานในคำสันนิษฐานของพระองค์ที่มีต่อพระปฐมเจดีย์ว่าเป็นมหาเจดีย์ใหญ่กว่าเจดีย์ใด ๆ ในสยามคงจะเป็นของเก่ามาช้านานจึงได้ถูกเรียกว่าเป็นพระปฐมเจดีย์^๒ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว เมืองนครปฐมโบราณก็น่าจะเป็นบ้านเมืองใหญ่โตของคนโบราณด้วย^๓ อีกทั้งพระปฐมเจดีย์นี้น่าจะ “...มีกษัตริย์แต่โบราณตั้งเป็นเมืองหลวงอยู่ที่นั่นสร้างขึ้นก่อนพระเจดีย์ทั้งปวงในสยามประเทศ”^๔

จากบรรยากาศการสืบค้นเรื่องราวในอดีตนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่วัตถุสถานโบราณในฐานะหลักฐานประกอบการศึกษาค้นคว้าอดีตของสยามที่สามารถพิสูจน์และรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ มิใช่เพียงการศึกษาจากตำรับตำราและ

^๑ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “ภาคผนวก ก. พงศาวดารสยามอย่างย่อ,” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม (บรรณาธิการ), *ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม เล่ม ๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘๐ - ๒๘๙.

^๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๐.

^๓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ ๖๔ เรื่องพระปฐมเจดีย์ อ้างถึงใน สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, “พระปฐมเจดีย์กับเมืองนครปฐม,” *ศิลปวัฒนธรรม* ๑๒, ๑ (พฤศจิกายน ๒๕๓๓): ๑๕๗.

^๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์*, หน้า ๔๐๖ - ๔๐๗.

จินตนาการเท่านั้น^๑ ส่งผลให้เกิดแนวความคิดในการสงวนรักษาสิ่งโบราณ
 ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออก “หมายประกาศเขตรางวัด
 ผู้ร้ายขุดวัด” เมื่อวันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ ปีชาลนศก จ.ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ.
 ๒๓๙๗) กำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ศาสนสถานในระยะ ๔ เส้น
 โดยรอบ มีหน้าที่สอดส่องดูแลมิให้ผู้ร้ายทำการลักลอบขุดหาทรัพย์สิน และได้
 กำหนดพินัยปรับแก้ราษฎรผู้เพิกเฉยต้องเสียค่าบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนสถาน
 เนื่องจากทรงเห็นว่ามิผู้ขุดทำลายวัด เจดีย พระพุทธรูปต่าง ๆ เป็นอันมาก
 โดยเหตุที่มีพระราชบัญญัติมานี้ “...เพื่อจะให้ชาวบ้านเอาใจใส่วัดวาอารามใกล้
 บ้านของตน ไม่ปล่อยให้ผู้ร้ายขุดเสียทำลายเสีย เพราะของที่เป็นของท่านทำไว้
 แต่ก่อนด้วยอิฐปูนศิลาใด ๆ ใหญ่ก็ดี เล็กก็ดี ถึงจะคร่ำคร่าชำรุดทรุดโทรมไป
 แล้ว ก็ยังเป็นเครื่องประดับพระนครอยู่...”^๒ หมายประกาศดังกล่าวนับเป็น
 ร่องรอยกำเนิดการตรากฎระเบียบว่าด้วยการดูแลรักษาโบราณสถานวัตถุของชาติ
 ในเวลาต่อมา เช่น ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ พระราชบัญญัติว่า
 ด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และการ
 กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าภายใต้บริบทการสืบค้นประวัติความเป็นมาของชาติ
 ซึ่งส่งผลให้วัตถุสถานต่าง ๆ ที่ก่อสร้างมาแต่โบราณถูกนิยามความสำคัญว่า
 เป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของชาติ เป็นเหตุให้
 วัตถุสถานเหล่านั้นถูกคลี่คลายภาพลักษณ์ทั้งจากการเป็นเครื่องประดับ สิ่งของ
 ในการเช่นสรวงบูชา ที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน สู่การเป็น “โบราณวัตถุ” และ
 “โบราณสถาน” ซึ่งควรอนุรักษ์ไว้เป็นเครื่องตรวจหาความรู้ทางโบราณคดีต่าง ๆ
 อันเจริญประโยชน์และเกียรติยศของบ้านเมืองตามแบบอย่างอารยประเทศ^๓

^๑ วริศรา ตั้งคำวานิช, “‘รุ่งอรุณแห่งความสุข’ : การสร้างประวัติศาสตร์ ‘สุโขทัย’
 พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๕๓๔,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
 ประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ๒๕๕๕), หน้า ๘๕.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔
 - ๒๔๐๐ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๓), หน้า ๑๐๔ - ๑๐๖.

^๓ “ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๐ (๒๐
 มกราคม ๒๔๖๖): ๒๔๔.

การเรียบเรียงประวัติความเป็นมาของชาติยิ่งถูกขบขันให้ปรากฏเด่นชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายใต้บริบทการเกิดรัฐสมัยใหม่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนไทย ผ่านการปฏิรูปประเทศเพื่อรวมอำนาจมาไว้ที่ศูนย์กลาง โดยสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะหล่อหลอมให้ผู้คนในดินแดนสยามประเทศมีความคิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคือการสร้างสำนึกหรือความทรงจำร่วมของชาติ (Collective Memory) ดังนั้น การสร้างประวัติศาสตร์ชาติจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยรัฐชาติสมัยใหม่นั้นมักต้องการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะอย่างน้อย ๓ ประการ คือ มีเอกภาพ มีความต่อเนื่อง และมีความยาวนาน^๑

พระราชดำรัสเปิดโบราณคดีสโมสรหรือสมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศสยามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สะท้อนให้เห็นการสืบทอดแนวคิดในการสืบค้นประวัติศาสตร์ที่ไกลออกไปกว่าสมัยอยุธยา ความว่า

“...ความหลงพระราชพงษาวดารนี้ทำให้ทอดธุระเสียว่าเรื่องราวของชาติแลประเทศเรา อยู่เพียงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สร้างกรุงทวารวดีศรีอยุธยา เรื่องราวที่เก่ากว่านั้นน่าพิจารณา ก็ได้ละเลยทิ้งเสียทั้งสิ้น...จึงขอชักชวนท่านทั้งหลายแต่ในสโมสรประชุมกันครั้งนี้ ให้กระทำในใจไว้ว่า เราจะค้นหาข้อความเรื่องราวของประเทศสยาม ไม่ว่าเมืองใดชาติใด วงศ์ใดสมัยใด รวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยาม จับเดิมตั้งแต่ ๑,๐๐๐ ปีลงมา เรื่องราวเหล่านี้คงจะจับต้องตั้งแต่เมืองหลวง ไนยหนึ่งเรียกว่า หาง ห้าง ถาข้าง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชาติไทยแต่ต้นเดิม ลงมาจนถึงเมืองเชียงแสน เชียงราย เชียงใหม่ สวรรคโลก โคกโขทัย อยุธยาเก่า อยุธยาใหม่ แล

^๑ สมเกียรติ วันทะนะ, “เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก,” ใน อยู่เมืองไทย: รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๑.

เมืองลโว้ลพบุรี นครไชยศรี นครศรีธรรมราช กาเมืองซึ่งเปนเจ้า
ครองเมือง เช่น กำแพงเพชร ไชยนาท พิษณุโลกย์ เมืองสรรค์
สุพรรณ กาญจนบุรี เพชรบุรี เหล่านี้เปนต้น บรรดาซึ่งเปนใหญ่
ในกาลครั้งใดครั้งหนึ่ง แล้วรวบรวมมาเปนประเทศสยาม
อันหนึ่งอันเดียวนี้”^๑

จากข้อความที่ยกมาจะเห็นรายชื่อเมืองต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่าเป็นอาณาบริเวณที่สมควรแก่การศึกษาเรื่องราวความเป็นมาในฐานะที่ช่วงเวลาหนึ่งเมืองเหล่านี้เคยมีบทบาทเป็นเมืองโบราณสำคัญในอดีต ซึ่งต่อมาถูกรวบรวมเป็นหนึ่งเดียวภายใต้ปริมณฑลอำนาจการปกครองของสยาม โดยหนึ่งในเมืองสำคัญที่อยู่ภายใต้กรอบความคิดในการศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาคือ “เมืองนครไชยศรี”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีบทบาทสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองนครไชยศรีหรือเมืองนครปฐม เนื่องจากสนพระทัยในโบราณวัตถุสถานที่พระปฐมเจดีย์และบริเวณใกล้เคียงตั้งแต่ครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้เสด็จตรวจราชการเมืองนครชัยศรี เช่น พระพิมพ์ ศิลาจารึก เทวรูป เหรียญเงินโบราณ เป็นต้น ที่สำคัญเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ พระองค์ทรงพระนิพนธ์คำอธิบายประกอบเพิ่มเติมพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวถึงข้อสรุปเกี่ยวกับเมืองนครปฐมซึ่งถูกใช้เป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักวิชาการในเวลาต่อมา^๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการผนวกเรื่องราวเมืองนครปฐมเข้ากับ “ทวารวดี” และ “สุวรรณภูมิ” นับเป็นหมุดหมายสำคัญที่ทำให้นักวิชาการไทยและต่างประเทศสนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองนครปฐมอย่างกว้างขวาง

^๑ “สมาคมสืบสวนของโบราณในสยาม,” ศิลปากร ๑๒, ๒ (กรกฎาคม ๒๕๑๑): ๔๓ - ๔๕.

^๒ อารยะหญิง ศรีณพฤติ, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องเมืองนครปฐม,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๗๑.

ช่วงเวลานับแต่นั้นจึงปรากฏงานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองนครปฐมจำนวนมาก ทั้งงานเขียนกระแสหลักที่ยึดโยงอยู่กับแนวคิดแบบรัฐชาติและเชื้อชาตินิยมที่พยายามอธิบายถึงฐานะการเป็นศูนย์กลาง หรือความเป็นราชธานีที่มีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์กับประวัติศาสตร์ของชาติสยาม ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นกระแสความคิดหลักที่มีอิทธิพลในการนำเสนอภาพลักษณ์ความเป็นไปของเมืองนครปฐมโบราณและได้รับการยอมรับมาเป็นเวลานาน เนื่องจากสอดคล้องกับกระแสความคิดในการสร้างประวัติศาสตร์ชาติเพื่อความเป็นเอกภาพของประชากร นอกจากนี้ยังพบงานเขียนกระแสรองที่มุ่งเน้นศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี การตีความทางประวัติศาสตร์ศิลปะ การอ่านจารึก และการสำรวจในท้องถิ่นซึ่งให้ภาพประวัติศาสตร์เมืองนครปฐมในแง่มุมที่หลากหลาย

ด้วยความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่จังหวัดนครปฐมดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้วัดกุสุมาโนธานีโบราณต่าง ๆ ที่พบเป็นจำนวนมาก ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานโบราณวัตถุตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ดังในการจัดทำบัญชีโบราณสถานที่มีอยู่ในประเทศไทยโดยกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ พบว่าจังหวัดนครปฐมมีโบราณสถานของชาติจำนวน ๘ แห่ง ได้แก่ พระปฐมเจดีย์ วัดพระงาม วัดพระประโทน สระน้ำจันทร์ วัดพระเมรุ วัดใหญ่ วัดธรรมศาลา และเมืองกำแพงแสน^๑ ส่งผลให้มีการสำรวจโบราณสถานเหล่านี้จากนักวิชาการชาวต่างประเทศในช่วงเวลาต่อมา

ดังกรณีการสำรวจทางโบราณคดีของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ ตามอนุสัญญาความร่วมมือทางโบราณคดีฝรั่งเศส - สยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ คณะสำรวจได้สำรวจโบราณสถานต่าง ๆ ข้างต้นโดยในส่วนของโบราณสถานที่วัดพระงามได้ค้นพบประติมากรรมขนาดเล็กจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูปสมาธิทำด้วยดินเผา พระพุทธรูปประทับยืนทำด้วยสำริด ที่สำคัญคือการค้นพบชิ้นส่วนตกแต่งปูนปั้น ๒ - ๓ ชิ้น เป็นรูปดอกบัว รูปใบปาล์ม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

^๑ “ประกาศกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ (๘ มีนาคม ๒๔๗๘): ๓๖๘๖ - ๓๖๘๗.

ขึ้นส่วนตบลูกทรงตกแต่งด้วยดอกบัวบานคล้ายประเพณีเก่าแก่ของอินเดีย
แห่งสาญจี ยืนยันถึงการดำรงอยู่ของสิ่งปลูกสร้างเก่าแก่แห่งนี้^๑

พ.ศ. ๒๕๖๒ กรมศิลปากร โดยสำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี
ได้ดำเนินโครงการศึกษาวิจัยความรู้ด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีโบราณสถาน
วัดพระงาม ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ ตลอดจนการ
อนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานแห่งนี้อย่างจริงจังเป็นครั้งแรก กิจกรรมหลัก
คือการขุดศึกษาทางโบราณคดี เพื่อศึกษาศาสนสถานในวัฒนธรรมทวารวดี
ของเมืองโบราณนครปฐม ทั้งในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมและคติความเชื่อ

ในการดำเนินงานนั้นได้พบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญหลายอย่างซึ่งช่วย
เติมเต็มองค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมทวารวดี เช่น พระพิมพ์ดินเผารูปพระพุทธเจ้า
ซึ่งมีรูปแบบเดียวกับที่พบจากโบราณสถานวัดพระเมรุ รวมทั้งศาสนสถานอีก
หลายแห่งในเมืองนครปฐมโบราณ รวมทั้งพบในเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีอื่น ๆ
เช่น เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์ดินเผา
ปางมหาปาฏิหาริย์ เหมือนกับที่พบจากโบราณสถานวัดพระเมรุ พระพิมพ์
ทั้งสองแบบนี้ได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔
ประติมากรรมดินเผาประดับสถาปัตยกรรม พบชิ้นส่วนประติมากรรมดินเผา
รูปยักษ์ขนาดใหญ่ โบราณวัตถุชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่พบจากการดำเนินงาน
ในครั้งนี้ซึ่งก่อให้เกิดประเด็นข้อถกเถียงทางวิชาการต่อมาคือ ศิลาคาริก พบใน
ตำแหน่งเดิมบริเวณฐานชั้นล่างสุดทางทิศเหนือของสถูป จารึกด้วยอักษรปัลลวะ
ภาษาสันสกฤต กำหนดอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒^๒ ปรากฏข้อความสำคัญ
ตอนหนึ่งระบุถึงคำว่า “ทวารวดีวิภูติ”

๑ “รายงานภารกิจทางด้านโบราณคดี (๑๘ มกราคม - ๒๕ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๓๙
(พ.ศ. ๒๔๘๒),” ใน ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส - ไทยศึกษา (CEDREFT),
นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส : รวมบทความแปล (นครปฐม: รุ่งศิลป์
การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๐.

๒ กรมศิลปากร, “เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ข้อมูลใหม่จาก
โบราณสถานวัดพระงาม จังหวัดนครปฐม” (ณ ห้องประชุมใหญ่ สำนักหอสมุดแห่งชาติ
กรุงเทพมหานคร, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓), หน้า ๑ - ๒.

โบราณวัตถุที่ค้นพบบริเวณโบราณสถานวัดพระงาม เช่น ศีรษะพระพุทธรูปศิลปะสมัยทวารวดี (ภาพบน)

และจารึกอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต (ภาพล่าง)

ล้วนแต่มีคุณูปการต่อการวิเคราะห์ตีความเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยทวารวดี

ยุคสมัยที่ได้รับการนิยามว่าเป็นประวัติศาสตร์แรกเริ่มของประเทศไทย

ที่มา : กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร

นอกจากนี้ กรมศิลปากรยังได้จัดงานสัมมนาทางวิชาการเพื่อเผยแพร่ข้อมูลหลักฐานและประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงความก้าวหน้าในการดำเนินงานทางโบราณคดีและการอนุรักษ์โบราณสถานวัดพระงาม ศาสนสถานขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของเมืองโบราณนครปฐม โดยในงานสัมมนาเชิงวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองนครปฐมและวัฒนธรรมทวารวดี ทั้งด้านจารึก โบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ มาร่วมแลกเปลี่ยนตลอดจนนำเสนอองค์ความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งมีผู้สนใจเข้าร่วมการสัมมนาเป็นจำนวนมาก ทั้งนักวิชาการ ครู อาจารย์ นักศึกษา สื่อมวลชน และประชาชน

บทสรุป

บริบทสังคมและวัฒนธรรมทวารวดีนับเป็นปัจจัยเริ่มแรกที่เกิดการให้ความสำคัญแก่พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของวัดพระงามในปัจจุบัน ด้วยการก่อสร้าง “ศาสนสถาน” ศูนย์กลางความศรัทธาของผู้คนทางด้านตะวันตกของเมืองนครปฐมโบราณ แม้ว่าต่อมาศาสนสถานแห่งนี้จะทรุดโทรมไปตามกาลเวลา หากแต่มีโน้ตชนในฐานะที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ยังคงดำรงอยู่ในท้องถิ่น สะท้อนผ่านการก่อสร้าง “พุทธสถาน” บนเนินศาสนสถานแห่งนี้ช่วงปลายสมัยอยุธยา ถึงต้นรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับแนวคิดในการสร้างเจดีย์ทรงปราสาทซ้อนทับบนพระปทุมและพระประทีปสมัยอยุธยา

การเติบโตของเมืองนครปฐมบริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ภายใต้บริบทการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่นับตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผนวกกับมีโน้ตชนเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน นับเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกพื้นที่บริเวณนี้ก่อตั้งเป็นวัดในพระพุทธศาสนาอย่างน้อยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสถานะและบทบาทหน้าที่ของวัดพระงามนับตั้งแต่ช่วงเวลานี้ มีพัฒนาการสัมพันธ์กับข้อกำหนดตลอดจนนโยบายจากรัฐส่วนกลางเป็นสำคัญ トラมาถึงปัจจุบัน

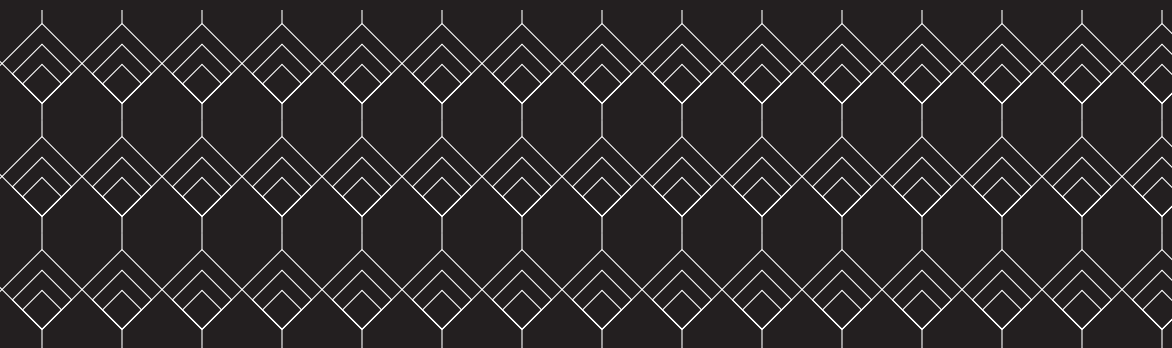
การก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ดังกล่าวยังส่งผลให้เกิดการศึกษาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการสร้างสำนึกหรือความทรงจำร่วมของชาติ โดยเมืองนครปฐมเป็นอาณาบริเวณหนึ่งที่มีความสนใจทั้งจากนักวิชาการชาวไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมทวารวดี ด้วยเหตุนี้ วัตถุสถานในวัฒนธรรมทวารวดีที่พบเป็นจำนวนมากในเมืองนี้จึงถูกคลี่คลายความหมายเป็น “โบราณวัตถุสถาน” ดังกรณีศาสนสถานสมัยทวารวดีที่วัดพระงามที่คลี่คลายความสำคัญเชิงศาสนาสู่การเป็นหลักฐานแห่งการดำรงอยู่ของทวารวดี ช่วงสมัยที่ได้รับการนิยามว่าเป็น “ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ”

“งานเขียน” ว่าด้วย ห้องต้นกับรัฐสมัยใหม่ :

กรณีศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์
จังหวัดลพบุรีและจังหวัดชัยภูมิ

“งานเขียน” ว่าด้วยห้องดิน กับรัฐสมัยใหม่ :

กรณีศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์ จังหวัดลพบุรีและจังหวัดชัยภูมิ

ประวัติศาสตร์ลพบุรี : การสำรวจเชิงวิพากษ์

“ลพบุรี” เป็นจังหวัดที่สำคัญจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย เป็นแหล่งอารยธรรมโบราณที่สืบทอดมาหลายยุคหลายสมัย ดังพบร่องรอยความเจริญของชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งพัฒนาการเป็นบ้านเมืองสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องในสมัยประวัติศาสตร์ตราถึงปัจจุบันสามารถกล่าวได้ว่า ดินแดนแห่งนี้ไม่เคยร้างผู้คน อันเป็นภาพลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ของ “ลพบุรี” ซึ่งอยู่ในความรับรู้ของนักวิชาการโดยทั่วไป ประการสำคัญดินแดนแห่งนี้ยังมีประวัติความเป็นมาเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ไทยอย่างแนบแน่น และหากจะกล่าวว่า “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” เป็นส่วนหนึ่งของ “ประวัติศาสตร์ไทย” หรือหาก “ประวัติศาสตร์ไทย” ละเลยไม่กล่าวถึง “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” เรื่องราวของประวัติศาสตร์ไทยก็จะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่เห็นถึงพัฒนาการของบ้านเมืองในบริเวณที่ราบภาคกลาง โดยเฉพาะอาณาจักรอยุธยา ราชธานีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย

เค้าโครงการนำเสนอประวัติศาสตร์ลพบุรี

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของลพบุรีมีเรื่องราวและเหตุการณ์ตามลำดับเวลา นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนกระทั่งพัฒนาการเป็นบ้านเมืองในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ดังที่รู้จักกันในชื่อสมัย “ทวารวดี” เจริญสืบเนื่องต่อไปในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ดังรู้จักกันในชื่อสมัย “ลพบุรี” ครั้นต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ หรือในสมัยสุโขทัย “ลพบุรี” ยังคงมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จนกระทั่งในสมัยอยุธยาช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๔ ลพบุรีเป็นดินแดนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับราชธานี ภายหลังเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้ล่มสลายลง แต่ลพบุรียังคงมีผู้คนอยู่อาศัยสืบเนื่องมาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตราบจนถึงปัจจุบัน รายละเอียดโดยสังเขปดังนี้^๑

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

บริเวณเมืองลพบุรีเมื่อประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ ปีมาแล้วมีสภาพเป็นท้องทะเล ซึ่งปัจจุบันพบว่าร่องรอยแนวชายฝั่งทะเลได้ร่นลงมาทางใต้เหลือให้สังเกตได้ถึง ๓ ระดับ โดยบริเวณที่ตั้งของเมืองลพบุรีอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลสองระดับสุดท้าย จัดเป็นบริเวณขอบลานตะพักทะเลเก่าแห่งหนึ่ง มีเทือกเขาสามยอดเป็นที่ดอนทางทิศตะวันตก พบการอยู่อาศัยของมนุษย์ยุคหินในบริเวณถ้ำเชิงเขาหินปูนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองลพบุรี มนุษย์กลุ่มนี้ใช้เครื่องมือหินกะเทาะแบบห้วยบิเนียน ดำรงชีวิตด้วยการหาของป่าล่าสัตว์ บางแห่งมีการทำภาชนะดินเผาและรู้จักการเพาะปลูก ต่อมาเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรของคนยุคสมัยปลายโลหะในบริเวณศูนย์การทหารปืนใหญ่ซึ่งอยู่ชายเขา

^๑ การนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ลพบุรีที่ดำเนินเรื่องตามโครงเรื่องดังกล่าว เช่น ในหนังสือ “จังหวัดลพบุรี” ของ ตรี อมาตยกุล หนังสือ “ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค” หนังสือ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม ๑๒” หนังสือ “ลพบุรี : อดีต - ปัจจุบัน” ของ ผศ. วัลลภา รุ่งสิริแสงรัตน์ และหนังสือ “วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี” รวมทั้งหัวข้อที่เกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองลพบุรีในงานวิจัยต่าง ๆ

พระงาม และเป็นชุมชนสมัยโลหะที่มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสูงกลุ่มหนึ่ง โดยได้พบเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำจากเหล็กและสำริด

สมัยประวัติศาสตร์

ลพบุรีช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ (สมัยทวารวดี)

เมืองละโว้ นับเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งในวัฒนธรรมทวารวดี เนื่องจากสภาพที่ตั้งอยู่ใกล้กับอ่าวไทย ประกอบกับมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์จึงส่งผลให้เรือสินค้าแวะเวียนเข้ามาค้าขาย ทำให้ละโว้เป็นเมืองท่าสำคัญในสมัยดังกล่าว และเป็นแหล่งศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนทางการค้า ความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรมต่าง ๆ จากชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอินเดียไปสู่เมืองต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อกับเมืองละโว้ เช่น เมืองทริภุญไชย ซึ่งผลของการพัฒนาเมืองละโว้ในฐานะเมืองท่าสำคัญสมัยทวารวดีจึงทำให้สภาพของเมืองมีความเด่นชัดในเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน ดังจะเห็นได้จากสภาพทางผังเมืองซึ่งมีคูเมืองกำแพงเมืองที่เป็นคูน้ำคันดินล้อมรอบ ภายในคูเมืองในสมัยนั้นเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญทั้งหมด เช่น พระราชวัง ศาสนสถานต่าง ๆ ซึ่งสันนิษฐานว่าศูนย์กลางของเมืองอยู่ในบริเวณวัดนครโกษา นอกจากนี้ยังมีการขุดค้นพบโบราณวัตถุที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของคนในสมัยทวารวดีที่บริเวณด้านนอกคูเมือง เช่น บริเวณทะเลชุบศร ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของสระแก้ว บ้านหินสอเก่า และบ้านท่ากระยาง

ลพบุรีช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ (สมัยลพบุรี)

ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ นับเป็นช่วงที่เมืองละโว้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากการถูกรวมเข้ากับอาณาจักรเขมรภายใต้การปกครองของพระเจ้าชัยวรมันและพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ดังปรากฏหลักฐานจารึกเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองของเขมรเหนือละโว้ ต่อมาในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ได้มีการสลักภาพปูนดำทหารละโว้บนผนังระเบียงปราสาทนครวัด แสดงถึงการยกทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ มีกองทัพสยามบุกเดินอยู่หน้าสุด

แต่งกายคล้ายคนป่าเดินทัพ ไม่ค่อยเป็นระเบียบ มีใบหน้าเป็นรูปไข่ ผิดกับกองทัพ ขอมซึ่งมีใบหน้าเป็นรูปสี่เหลี่ยม ละโว้พยายามที่จะเป็นอิสระทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ละโว้ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพล ของเขมรอีกครั้งหนึ่ง ดังปรากฏในจารึกหลายหลักผนวกกับโบราณสถานต่าง ๆ ที่ปรากฏในเมืองละโว้สามารถกำหนดอายุร่วมสมัยกับพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ การแผ่อำนาจของเขมรมาสู่เมืองละโว้และลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงเวลา ที่ยาวนานครั้งนี้ได้ส่งผลต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของเมืองละโว้ โดยสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน คือความเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปวัฒนธรรมโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนามหายาน ไม่ว่าจะเป็นเทวสถานปรารักษ์แขกที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ รวมถึง การสร้างศาลพระกาฬในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ด้วย

ลพบุรีช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ (สมัยสุโขทัย)

ละโว้ในช่วงสมัยสุโขทัยนั้นเป็นเพียงศูนย์กลางทางด้านวัฒนธรรมและ ศาสนาที่สืบทอดมาจากอดีตโดยในพงศาวดารได้กล่าวว่าราวปลายพุทธศตวรรษ ที่ ๑๘ พระยาลำเมืองแห่งเมืองพะเยา พระยามังรายแห่งเมืองเชียงใหม่ และ พระร่วงแห่งเมืองสุโขทัย เคยมาศึกษาศิลปะอยู่ที่เมืองละโว้ โดยจะพบว่าใน ช่วงนี้ละโว้มีการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาจากพุทธศาสนามหายานมาเป็น หินยานพร้อมกับรับเอาลัทธิลังกาวงศ์จากลังกาเข้ามา ดังปรากฏโบราณสถาน โบราณวัตถุอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาตามแบบหินยาน เช่น เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม และแปดเหลี่ยม มืองค์ระฆังอยู่ส่วนบน ที่วัดนครโกษา รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลง ศาสนสถานด้วยการสร้างปรารักษ์แบบไทย เช่น ปรารักษ์ทรงมะเฟือง และปรารักษ์ ทรงฝักข้าวโพดแทนรูปปรารักษ์แบบเขมร

ลพบุรีช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๔ (สมัยอยุธยา)

เมืองลพบุรีในสมัยอยุธยาตอนต้นมีบทบาทในด้านการเป็นเมือง หน้าด่านทางด้านทิศเหนือให้แก่เมืองอยุธยา จนกระทั่งช่วงสมัยสมเด็จพระเอกา- ทศรถและสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลพบุรีก็กลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่ง

ในสมัยอยุธยาและบรรดาพ่อค้าต่างเมืองต่างเดินทางเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก โดยสภาพของเมืองลพบุรีเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากทรงให้ความสำคัญพระทัยในการสร้างเมืองลพบุรีเพื่อให้เป็นราชธานีแห่งที่ ๒ ทั้งด้วยเหตุผลทางการเมืองและใช้เป็นทีสำหรับพระราชอิริยาบถ นอกจากนี้ยังพบว่ามีกรขยายเมืองออกไปทางทิศตะวันออก พร้อมกับบูรณะซ่อมแซมคูเมือง กำแพงเมือง สร้างป้อม ประตุมือง และประตูน้ำ ในการขยายเมืองครั้งนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงดำริคิดหาทางนำน้ำจากทะเลชุบศรเข้ามาใช้ในการพัฒนาเมืองด้วย เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างเมืองขนาดใหญ่ โดยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชรับสั่งให้วิศวกรชาวฝรั่งเศสสร้างที่เก็บน้ำอ่างซับเหล็ก เรียกว่า ทะเลชุบศร และเมื่อักน้ำใสสะอาดแล้วก็ให้น้ำไหลไปทางปากจั่น ชักน้ำมารวมในสระแก้วและปล่อยน้ำไปเก็บไว้ที่ถึงประปาขนาดใหญ่แล้วแจกจ่ายไปทั่วเขตพระราชฐาน

หลังจากสิ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองลพบุรีได้หมดความสำคัญและถูกทอดทิ้งจนมีสภาพเกือบเป็นเมืองร้างอีกครั้ง ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์ได้เสด็จมาประพาสเมืองลพบุรี และทรงคล้องช้างที่ริมทะเลชุบศรถึง ๒ ครั้ง โดยหลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้เมืองลพบุรีก็ไม่ได้มีบทบาทแต่อย่างใดจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐

ลพบุรีช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (สมัยธนบุรี)

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ลพบุรียังคงมีสภาพเกือบเป็นเมืองร้าง ความสำคัญของเมืองลพบุรีสมัยนี้จึงเป็นเพียงสถานที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของเชลยศึกที่ถูกกวาดต้อนมาเมื่อสมัยทำศึกสงครามกับอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต เมืองเวียงจันทน์ และเมืองหลวงพระบาง โดยกลุ่มบรรดาเชลยศึกครั้งนี้ได้ถูกส่งให้มาตั้งถิ่นฐานตามเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสานและเมืองขึ้นในอีกหลายแห่ง หนึ่งในนั้นคือเมืองลพบุรีด้วย ซึ่งส่งผลต่อสภาพสังคมวัฒนธรรมเมืองลพบุรีให้มีความแตกต่างกันไปตามวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ลพบุรีมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันเกิดจากกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ลพบุรีในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ ๑ - ๓

หลังจากสิ้นสมัยธนบุรี เมืองลพบุรีมิได้มีบทบาทสำคัญต่อประเทศเหมือนเช่นอดีต หากแต่บทบาทสำคัญของเมืองลพบุรีในช่วงเวลาดังกล่าวคือ ความสำคัญในฐานะของการเป็นเมืองการค้าทางการเกษตร นอกจากทำหน้าที่ผลิตเพื่อค้าขายในเมืองลพบุรีเองแล้ว ยังได้ส่งไปขายยังกรุงเทพมหานครด้วย

ลพบุรีในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ - ๖

สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เมืองลพบุรีมีฐานะเป็นเมืองสำรองเช่นเดียวกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยปรากฏหลักฐานว่าพระองค์สนพระราชหฤทัยเมืองลพบุรีตั้งแต่ระยะแรกของการครองราชย์ ที่สำคัญคือโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระราชวังเดิมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพร้อมกับพระราชทานนามพระราชนิเวศน์แห่งนี้ว่า “พระราชนิเวศน์ราชนิเวศน์” ซึ่งจากการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบมีความสำคัญมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการเข้ามาอยู่อาศัยพร้อมกับการสร้างสิ่งสาธารณูปโภคเพิ่มเติม

โดยพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระราชนิเวศน์แห่งนี้ เนื่องจาก

๑. เพื่อจะได้เป็นพระเกียรติยศของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสืบต่อไป
๒. เพื่อจะไว้เป็นที่ประทับแรม
๓. เพื่อใช้เป็นเมืองหลวงสำรองของพระราชอาณาจักร

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ อันเป็นช่วงเวลาที่มีการปฏิรูประบบการปกครองของประเทศ เมืองลพบุรีได้รับการจัดตั้งให้เป็นมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. ๒๔๓๘ และได้พระราชทานหมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฏตลอดจนอาคารต่างๆ ในพระราชนิเวศน์เป็นที่ทำการของมณฑล ด้วยเหตุดังกล่าวจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมือง เช่น มีการสร้างเส้นทางรถไฟในการเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ - เชียงใหม่ ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายข้าราชการและประชากรเข้ามาที่เมืองลพบุรีมากขึ้น และทำให้เกิดพื้นที่เศรษฐกิจในเมืองลพบุรี

คือ บริเวณย่านตลาดบนหรือตลาดท่าขุนนาง และบริเวณตลาดล่าง ต่อมา เมืองลพบุรีได้กลายเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาโดยให้เป็นเมืองทหาร ได้มีการจัดตั้งหน่วยทหารปืนใหญ่ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ทำให้เมืองลพบุรี เริ่มมีบทบาทและมีฐานะของการเป็นเมืองทหารนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ลพบุรีในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๗ - ๘

นับจากสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมาไม่มีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เกิด ภาวการณ์เปลี่ยนแปลงของเมืองลพบุรีมากนัก จนกระทั่งช่วงปลายรัชกาลที่ ๗ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองอย่างเด่นชัด พร้อมกับการ เกิดนโยบายการพัฒนาเมืองลพบุรีให้เป็นเมืองทหารและการพัฒนาเมืองลพบุรี ให้มีความก้าวหน้า โดยการนำแนวคิดการวางผังเมืองตะวันตกเข้ามาใช้ ดำเนินงานพร้อมทั้งสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจน ในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยผู้นำประเทศ คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

การพัฒนาเมืองลพบุรีดังกล่าวมีลักษณะแตกต่างกันเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๔๘๓ มีการพัฒนาหน่วยทหารที่มีอยู่เดิมใน เมืองลพบุรีเพื่อให้เป็นศูนย์ส่งกำลังบำรุงไปยังกรุงเทพฯ ระยะที่ ๒ คือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘ ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมืองลพบุรีถูกเลือก ให้เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และใช้เป็นฐานที่มั่นแทนกรุงเทพฯ คู่กับเมืองเพชรบูรณ์ สำหรับในระยะสุดท้าย คือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๕๐๐ เมืองลพบุรีได้รับการพัฒนาให้เป็นเมืองทหารอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับการพัฒนา เมืองในด้านต่าง ๆ ให้มีความเจริญก้าวหน้าด้วยเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์ลพบุรีมาสิ้นสุดลง ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่วนช่วงสมัยหลังจากนั้นหรือที่อาจเรียก ได้ว่า “ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย” อันเกี่ยวเนื่องกับผู้คนและสังคมซึ่งมีความ สำคัญต่อการดำรงอยู่ของลพบุรีในปัจจุบันแทบไม่ปรากฏอยู่ในนิยามคำว่า “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” ที่เด่นชัดนัก

อย่างไรก็ตามยังมีเรื่องราวของผู้คนและสังคมระดับชุมชนหรือหมู่บ้านในปัจจุบัน ในลักษณะที่อาจเรียกว่า “ประวัติศาสตร์ชุมชน” หรือ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”^๑ “ประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยด้านมานุษยวิทยา หรือภาษาศาสตร์ หรือวัฒนธรรมศึกษา

หากพิจารณาอย่างผิวเผินปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้อาจมองได้ว่าเป็นสภาวะปกติที่นักวิชาการทางประวัติศาสตร์ต่างมุ่งความสำคัญไปที่เฉพาะเอกสารทางประวัติศาสตร์ รวมถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอย่างโดดเด่นของลพบุรี อันสัมพันธ์สอดคล้องกับการลำดับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาติ แต่หากมองให้ลึกซึ้งพบว่างานเขียนประวัติศาสตร์ลพบุรีและเรื่องเกี่ยวเนื่องซึ่งมีการผลิตซ้ำนั้นกลับทำให้ไม่เห็นความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีพลวัต แต่กลับยังขบเน้นเฉพาะภาพลพบุรีในฐานะเมืองโบราณที่มีสายธารทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานโดยตัดขาดจากบริบทปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของเมืองลพบุรีที่ค่อนข้างหยุดนิ่ง อันมีลักษณะปฏิพจน์กับภาพลักษณ์เมืองลพบุรีที่ได้ชื่อว่า “ไม่เคยร้างผู้คน”

การได้วิเคราะห์ถึงที่มาของกรอบแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรี ซึ่งเป็นเสมือนพรมแดนแห่งความรู้ และทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ว่าด้วยงานเขียนประวัติศาสตร์ลพบุรีว่ามีกำเนิดพัฒนาการและมีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรีหรือไม่อย่างไร อาจจะนำไปสู่การพิจารณาทบทวนแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ลพบุรีให้ครอบคลุม “ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย”

^๑ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) คือกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นมวลชนของคนในท้องถิ่น อาจเรียกได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ภายใน (History from the Inside) อันเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งปรากฏในรูปแบบของตำนาน นิทานพื้นบ้าน เรื่องปรัมปราที่มีมาแล้วแต่ในอดีตและโดยการสัมภาษณ์สืบสวนในปัจจุบัน โดยช่วงระยะแรก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๒๐ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังอยู่ในกรอบของประวัติศาสตร์ชาติไทย โดยยกย่องเชิดชูท้องถิ่นของตนว่าเคยมีบทบาทอยู่ในโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ชาติ ต่อมาในระยะที่สอง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๐ ถึงทศวรรษ ๒๕๔๐ มีการเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาหลายด้านเพื่อแสดงความเป็นตัวตนในท้องถิ่นมากกว่าการให้ความสำคัญกับเรื่องราวในส่วนกลางเพื่อสร้างท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับและยกระดับสังคมในชนบท

ที่มีความหลากหลายในลักษณะของ “ประวัติศาสตร์โดยรวม” (Total History)^๑ ซึ่งเชื่อว่างานเขียนในลักษณะดังกล่าวจะทำให้เห็นพัฒนาการความเป็นเมืองของลพบุรีสมกับภาพลักษณ์ “เมืองที่ไม่เคยร้างผู้คน” ได้อย่างแท้จริง

ประวัติศาสตร์ลพบุรี – ประวัติศาสตร์ชาติ : พรมแดนแห่งความรู้

การที่กรอบแนวคิดประวัติศาสตร์ลพบุรียึดโยงกับประวัติศาสตร์ชาติ ปรากฏอย่างชัดเจนในงานนิพนธ์ “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” ข้างต้นแล้ว ยังมีประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรมบางประการ เป็นปัจจัยสำคัญในการเน้นย้ำภาพลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ลพบุรีในลักษณะดังกล่าว จนอาจกล่าวได้ว่า “ประวัติศาสตร์ลพบุรีคือประวัติศาสตร์ชาติ” หรือ “ประวัติศาสตร์ชาติคือประวัติศาสตร์ลพบุรี” ดังปรากฏชัดเจนใน “ตราประจำจังหวัด” “ระบาลพบุรี” ในชุดระบำโบราณคดี และ “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์”

“ตราประจำจังหวัด” มีความสำคัญในฐานะภาพแทนของจังหวัดนั้น ๆ และเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน โดยตราประจำจังหวัดลพบุรีที่ผู้กลายเป็นภาพพระนารายณ์ประทับบนแท่น ด้านหน้าพระปราสาทสามยอดเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้สร้างเมืองลพบุรีเป็นราชธานีแห่งที่สองรองจากกรุงศรีอยุธยา ส่วนภาพพระปราสาทสามยอดคือโบราณสถานสำคัญของเมืองลพบุรี ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของจังหวัด ตราประจำจังหวัดลพบุรีดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงมนต์เสน่ห์ที่มีต่อประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีที่สัมพันธ์อยู่กับภาพจำซึ่งถูกเน้นย้ำมาอย่างต่อเนื่องในกระแสด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรี

^๑ ประวัติศาสตร์โดยรวม (Total History) คือแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ ที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจการคลี่คลายของโครงสร้างสังคมที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นรากฐานให้เข้าใจสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างกว้างขวาง ลุ่มลึก และรอบด้าน ไม่ใช่การเน้นกิจกรรมด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ประวัติศาสตร์การเมืองที่เน้นบทบาทของผู้นำทางการเมืองเท่านั้น

ส่วน “ระบาลพบุรี” มีส่วนสัมพันธ์ต่อการสร้างการรับรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองลพบุรีในฐานะยุคสมัยหนึ่งทางประวัติศาสตร์ของไทย โดยการประดิษฐ์เครื่องแต่งกายและท่ารำซึ่งได้อาศัยหลักฐานทางโบราณคดีในช่วงวัฒนธรรมเขมรที่ถูกกำหนดให้เรียกว่า ศิลปะลพบุรี รวมถึงการประพันธ์เพลงที่มีสำเนียงเขมรมาประกอบสร้างการแสดง การเกิดขึ้นของประติษฐกรรมทางวัฒนธรรมประเภทนี้มีนัยของการสร้างภาพแทนวัฒนธรรมการแสดงของยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ไทยเช่นเดียวกันกับระบอบาโบราณคดีชุดอื่น ๆ เช่น ระบอบาทวารวดี ระบาศรีวิชัย ระบาสุโขทัย เป็นต้น ในขณะเดียวกันยังได้เผยแพร่รูปแบบทางศิลปกรรมที่ผู้ประดิษฐ์การแสดงใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงให้เผยแพร่กว้างขวางขึ้นด้วย

นอกจากนี้ “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์” นับเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งในการสร้างภาพจำทางประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีในลักษณะของการไล่เรียงเหตุการณ์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์มาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ผ่านการจัดแสดงนิทรรศการบนพระที่นั่งพิมานมงกุฎ ส่วนที่พระที่นั่งจันทรพิศาล จัดแสดงนิทรรศการเน้นเรื่องประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อันเป็นช่วงสมัยที่ได้รับการศึกษาอย่างโดดเด่น โดยจัดแสดงภาพประวัติศาสตร์ที่สำคัญในรัชสมัยของพระองค์ที่ชาวต่างประเทศได้วาดไว้ และโบราณวัตถุที่มีอายุในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช รวมไปถึงการติดต่อกับชาติตะวันตก ในขณะที่องค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนเมืองลพบุรีถูกแยกจัดแสดงไว้ที่หมู่ตึกพระประเทียบด้านหลังพระราชวังเวสตัน รูปแบบการจัดแสดงดังกล่าวมองได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ภาพประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีแยกเป็นเอกเทศจากสภาพสังคมเมืองลพบุรีปัจจุบัน^๑

ประวัติศาสตร์ลพบุรีในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ ยังคงเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาสืบมาจนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในบทนำของหนังสือเรื่อง *มรดกความทรงจำแห่งนพบุรีศรีนครวัดปุระ : ว่าด้วย*

^๑ โปรดดูการวิเคราะห์บทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของมรดกความทรงจำ (Site of Memory) ในการสร้างประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์กลุ่ม ใน Zuzan A. Crane. *Museum and Memory*. USA: Stanford University Press, 2000.

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ และจารึกโบราณแห่งเมืองละโว้^๑ ได้สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์หรือความคาดหวังที่มีต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรี ที่เห็นควรให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีย้อนหลังขึ้นไป นับแต่ช่วงปลายสมัยอยุธยาซึ่งมีภาพแห่งความรุ่งเรืองและมีความรุ่มรวยของข้อมูลหลักฐาน โดยชี้ให้เห็นว่าการที่ให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์ทางสังคมลพบุรีในปัจจุบัน (ในกรณีนี้คือ การเลี้ยงโตะจีนลิง) เป็นการให้ความสำคัญที่ผิดพลาด ดังข้อความที่ว่า

“...เมืองลพบุรีอาจไม่ใช่เป็นเมืองขนาดใหญ่มาก และทางจังหวัดกลับส่งเสริมจุดเด่นของเมืองนี้ไปในทางที่ผิดเพื่อสนองธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น เลี้ยงโตะจีนลิง! แต่ย้อนกลับไปในอดีต ลพบุรีกลับมีประวัติศาสตร์ที่รุ่งโรจน์ โดยมีหลักฐานทั้งด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์สนับสนุนมากมาย เช่น โบราณสถานและโบราณวัตถุที่ยืนยงอยู่จนทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นวัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่มีขนาดใหญ่และอลังการที่สุดของประเทศไทย ตลอดจน “วัดนครโกษา” ซึ่งมีอายุย้อนหลังไปครั้งทวารวดี และที่สำคัญเหนืออื่นใดคือ พระราชวังโบราณที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ โปรดให้สร้างขึ้นอยู่กลางเมืองดิตริมแม่น้ำ อันเป็นพระราชวังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่และพระราชทานนามว่า “พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศ...”^๒

^๑ วินัย พงศ์ศรีเพียร และตรงใจ หุตากร, บรรณาธิการ, **มรดกความทรงจำแห่งนพบุรีศรีลโวทัยปุระ : ว่าด้วยโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ และจารึกโบราณแห่งเมืองละโว้** (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๘)

^๒ “เมืองลพบุรี: นพบุรีศรีลโวทัยปุระในบริบทประวัติศาสตร์” ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร และตรงใจ หุตากร, บรรณาธิการ, **มรดกความทรงจำแห่งนพบุรีศรีลโวทัยปุระ : ว่าด้วยโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ และจารึกโบราณแห่งเมืองละโว้**, หน้า ๑๓ - ๑๔.

นอกจากนี้ยังระบุต่อไปด้วยว่า “...น่าเสียดายที่คนไทยไม่ค่อยตระหนักถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองลพบุรีแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่สมัยทวารวดีถึงสมัยอยุธยาตอนปลายกันเท่าใดนัก เพราะถูกบดบังด้วยเรื่องราวของสุโขทัยและอยุธยา...”^๑

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนกลับเห็นว่าหนังสือดังกล่าวข้างต้นยังเน้นย้ำให้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรียังคงสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับประวัติศาสตร์ชาติ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับช่วงสมัยการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์นับแต่สมัยทวารวดีถึงสมัยอยุธยาอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีนัยแสดงถึงความเก่าแก่และรุ่งเรืองของดินแดนลพบุรี และถือเป็นยุคทองในประวัติศาสตร์อยุธยา พร้อมกันนั้นยังมิ้นแสดงถึงความรุ่งเรืองของประเทศไทยด้วย สังเกตได้จากเมื่อคนทั่วไปในสังคมนึกถึงลพบุรีก็จะนึกถึงลพบุรีในฐานะแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กระทั่งทำให้ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของเมืองลพบุรีที่เป็นเรื่องของผู้คนและวัฒนธรรมชาวบ้านซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการบ้านเมืองค่อนข้างพร่าเลือนไปจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ลพบุรีในสังคมไทย

อาจกล่าวได้ว่า พรหมแดนแห่งความรู้ประวัติศาสตร์ลพบุรี ส่งผลให้การศึกษาศาสตร์ลพบุรีที่ผ่านมามีประเด็นสำคัญ อันเป็นข้อสังเกตเบื้องต้นดังนี้

๑. การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีไม่ได้ให้น้ำหนักกับปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบันมากเท่าที่ควร ทั้งที่ปรากฏการณ์เหล่านั้นแสดงให้เห็นพลวัตความเป็นสังคมเมืองที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน
๒. การศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรีมุ่งเน้นเฉพาะเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่องกับโครงเรื่องประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ไล่เรียงตามการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ อันแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของไทย จนกระทั่งกลายเป็นรูปแบบของการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ลพบุรีในปัจจุบัน

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

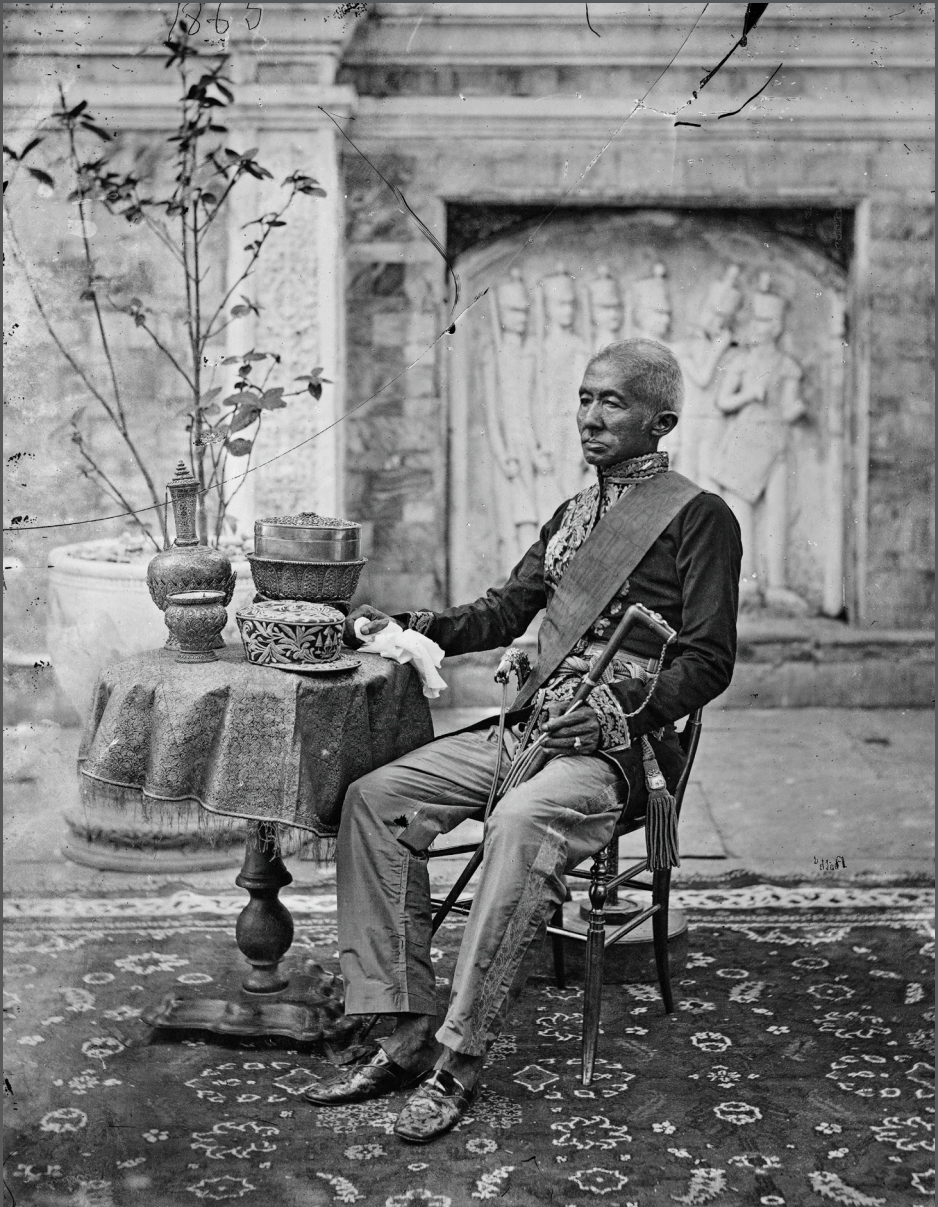
๓. งานศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเกี่ยวกับเมืองลพบุรี
ส่วนใหญ่ล้วนมีกรอบเค้าโครงของประวัติศาสตร์ลพบุรีเป็น
บรรทัดฐาน ซึ่งยิ่งขับเน้นให้รูปแบบการเรียบเรียงประวัติศาสตร์
ดังกล่าวยังคงมีอิทธิพลในวงวิชาการ

ประวัติศาสตร์ลพบุรี : กำเนิดและความสืบเนื่องของพรหมแดนแห่งความรู้

หลักฐานทางประวัติศาสตร์อันเกี่ยวเนื่องด้วยเมืองลพบุรีส่วนมากปรากฏ
ในรูปแบบเอกสารลายลักษณ์ เช่น พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกรความ
ทรงจำ ซึ่งแสดงให้เห็นภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีในช่วงสมัยที่เอกสาร
กล่าวถึง หากแต่ข้อจำกัดของหลักฐานเหล่านี้คือ การให้ภาพซึ่งเป็นเอกเทศ
จากกัน ต่อมาเมื่อเริ่มมีกระแสการตีความในการเขียนประวัติศาสตร์ช่วงรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ข้อมูลที่อยู่ในหลักฐานเหล่านั้น
ได้รับการพิจารณาโดยทรงใช้โบราณคดีเข้าประกอบและมีพระบรมราชวินิจฉัย
ว่าข้อความเหล่านั้นสมเหตุสมผลมากน้อยเพียงไร^๑ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการ
เรียบเรียงงานเขียนทางประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี

ประเด็นศึกษาแรก ๆ ที่เกี่ยวกับเมืองลพบุรีปรากฏในพระบรมราชาธิบาย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงเน้นช่วงรัชสมัยสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราชเป็นสำคัญ ตามข้อจำกัดของหลักฐานที่มีอยู่ในช่วงเวลานั้น
และมักเป็นเรื่องของสถานที่อันเกี่ยวเนื่องกับรัชกาลที่ ๔ ได้แก่ ตำนานเมือง
ลพบุรี นามเมืองลพบุรี ชื่อพระที่นั่งในเมืองลพบุรี และพระราชทานเปลี่ยนที่
วิสุงคามสีมาเมืองลพบุรี

^๑ โปรดดูรายละเอียดการวิเคราะห์แนวพระราชดำริในรัชกาลที่ ๔ กับกระแสการ
สืบค้นความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ในสังคมสยาม ใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, “บทที่
๒ การก่อตัวของสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่,” การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของ
ชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ถึงพุทธศักราช ๒๔๓๕ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

พระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวเนื่องกับเมืองลพบุรี
นับเป็นงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ลพบุรียุคเริ่มแรกที่ได้พยายามบรรยายลำดับพัฒนาการ
เมืองลพบุรีนับจากอดีตจนถึงปัจจุบันโดยอาศัยหลักฐานประเภทตำนานและพงศาวดาร
เป็นชุดข้อมูลสำคัญในการเรียบเรียง
ที่มา : Welcome collection

พระบรมราชาธิบายเรื่อง ตำนานเมืองลพบุรี นับเป็นงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ลพบุรีชิ้นแรก ๆ ที่ได้บรรยายลำดับพัฒนาการเมืองลพบุรีนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยทรงอาศัยหลักฐานประเภทตำนาน พงศาวดาร เป็นชุดข้อมูลสำคัญในการเรียบเรียง แต่ก็ยังคงเน้นเรื่องราวสมัยอยุธยาเป็นสำคัญ ส่วนช่วงเวลาก่อนหน้านั้นยังผูกอยู่กับเรื่องราวปรัมปราคติแบบตำนานโดยทรงใช้ข้อความ “เป็นพระมหานครโบราณราชธานีใหญ่ของเก่าสืบมา” เพื่อยืนยันการดำรงอยู่ของเมืองลพบุรีที่มีความสำคัญมาแต่โบราณ

“ตำนานเมืองลพบุรี

เมืองลพบุรีนี้เป็นพระมหานครโบราณราชธานีใหญ่ของเก่าสืบมา ด้วยเรื่องความมียูในพงศาวดารรามัญอ้างชื่อว่าเมืองละโว้ และว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ที่ยอดเขานางประจันต์ แล้วเสด็จพระพุทธดำเนียรไปทรงทำภักตริก ฌ ฝัณลาธารหลวงใกล้เมืองลพบุรี อนึ่งในพงศาวดารเหนือและพงศาวดารเมืองลาว ชื่อชินกาลมาลีและรัตนพิมวงค์ สิหิงคปฏิมาวงค์ และพงศาวดารเขมรก็มีความอ้างออกชื่อว่าเมืองละโว้ต้องกัน กับดุณฐานก็เห็นเป็นไชยภูมิดีและสิ่งของต่าง ๆ เป็นของโบราณซึ่งยังมีเหลืออยู่ในพระนครและในถ้ำที่ภูเขาในเขตต์เมืองเป็นพุทธรูปเทวรูปทำด้วยศิลามียุหลายตำบล จึงเห็นว่าเมืองลพบุรีนี้ชะรอยจะได้เป็นพระมหานครโบราณราชธานีใหญ่ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินมีบุญฤทธิเดชานุภาพพระองค์หนึ่ง หรือหลายพระองค์สืบกันได้ทรงอุตสาหะสถาปนาไว้และมีความในพระราชพงศาวดารว่า เมื่อศักราช ๗๑๒ ปีขาลโทศก สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีที่ ๑ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาแต่กรุงเทพเหนือ แล้วสถาปนากรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว โปรดให้พระบรมราชโอรสทรงพระนามพระราเมศวรเสด็จขึ้นมาเป็นเจ้าครองเมืองลพบุรีอยู่ ครั้นเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีทรงพระประชวรใกล้เสด็จสวรรคต จึงพระราเมศวรเสด็จลงไปรักษาพระราชวังไว้ ครั้นสมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จสวรรคตแล้ว เมื่อศักราช ๗๓๒ พระบรม

ราชาธิราช ซึ่งเป็นเจ้าอยู่ครองเมืองสุพรรณบุรีเสด็จมา
กรุงศรีอยุธยา แล้วพระราเมศวรได้ถวายศิริราชสมบัติแด่
พระบรมราชาธิราชแล้วก็เสด็จกลับขึ้นมาอยู่ครองเมืองลพบุรี
ตั้งเก่า จนสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช จึงได้เสด็จลงไป
ครองราชสมบัติในกรุงเก่า ตั้งแต่นั้นเมืองลพบุรีไม่ได้ทราบว่าเป็น
เจ้านายพระองค์ใดครอบครองเลย ครั้นเมื่อศักราช ๙๐๐ เศษ
ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช มีกองทัพพราหมณ์
เนื่อง ๆ มาฝ่ายตะวันตก กองทัพเขมรมาบางครั้งฝ่ายตะวันออก
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชทรงพระราชดำริว่า เมือง
ลพบุรี เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครนายก ทั้ง ๓ เมืองนี้จะ
เป็นที่ข้าศึกเข้าอาศัยได้เป็นที่พักมีกำลัง จึงดำรัสสั่งให้เรือ
กำแพงเมืองทั้ง ๓ เมืองเสีย เพราะฉะนั้นเมืองลพบุรีจึงได้เป็น
เมืองร้างมาช้านาน จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ศักราช ๑๐๑๘ ปีวอกอัฐศก เสด็จเสวยราชสมบัติอยู่ ณ
กรุงศรีอยุธยาได้ ๑๑ ปีแล้ว จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า
เมืองลพบุรีนี้ เป็นไชยภูมิอันดีมีท้องทุ่งและป่าติดต่อกัน
สมควรจะเป็นราชธานีมีพระราชนิเวศน์อีกแห่งหนึ่งจึงได้ทรง
สถาปนาเป็นพระนครขึ้นใหม่ ประดับไปด้วยพระมหาปราสาท
ราชมณเฑียรแลภณทาคารสถานและมีที่อื่น ๆ ทุกตำแหน่ง
โดยสมควร ได้เสด็จพระราชดำเนินดำรงศิริราชสมบัติรักษา
พระราชวรณาจักร ประพฤติให้ประชาชนในพระราชอาณาจักร
ทั้งปวงได้อยู่เย็นเป็นสุข เสด็จประทับอยู่ ณ เมืองลพบุรีนี้ได้
๑๕ ปี ก็เสด็จสวรรคตในกรุงลพบุรีนี้ และพระเกียรติยศ
พระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าก็ปรากฏไดยินเล้าลือ
พระนามตลอดถึงนานาประเทศจนทุกวันนี้”^๑

^๑ “ตำนานเมืองลพบุรี,” ใน ชุมชุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๔ หมวดโบราณสถานและโบราณวัตถุ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๕. สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอตุลญาเจ้า โปรดให้พิมพ์เป็นมิตรพลขึ้นปีใหม่ ปีวอก พ.ศ. ๒๔๗๕), หน้า ๑ - ๓.

ส่วนพระบรมราชาธิบายเรื่อง นามเมืองลพบุรี^๑ เป็นความพยายามที่จะทรงชี้ให้เห็นแหล่งที่มาของชื่อเมืองลพบุรีว่าสัมพันธ์กับคำว่า ละโว้ ไม่ใช่ นพบุรีดังที่เข้าใจกันทั่วไป^๒ ส่วนพระบรมราชาธิบายอีกสองเรื่องคือ ชื่อพระที่นั่งในเมืองลพบุรี^๓ และ พระราชทานเปลี่ยนที่วิสุงคามสีมาเมืองลพบุรี^๔ เป็นส่วนเพิ่มเติมให้เห็นลำดับพัฒนาการของลพบุรีช่วงหลังสมัยสมเด็จพระนารายณ์ คือ นับแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้บูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังเมืองลพบุรีเป็นที่ประทับและพระราชทานชื่อพระราชวังแห่งนี้ว่า พระนารายณ์ราชนิเวศน์

การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ว่าด้วยเมืองลพบุรีที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ หลังจากพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าส่วนใหญ่ยังคงเน้นเรื่องราวตามความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ดังใน พงษาวดารสยาม บริเฉทที่ ๑ ซึ่งใช้เป็นหนังสือแบบเรียนหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงเมืองโบราณต่าง ๆ ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เช่น สุพรรณบุรี เพชรบุรี ลพบุรี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม “...เรื่องราวที่มีปรากฏอยู่ไม่มีใครติดต่อกัน ได้แต่พอเป็นเค้าความ ต่อถึงตั้งแต่เมื่อสร้างกรุงทวารวดีแล้วมา เรื่องราวจึงค่อยติดต่อกันแน่นอน...”^๕

จากนั้นจึงเป็นเรื่องราวเมืองลพบุรีที่เกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองลูกหลวง ดังปรากฏในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ โปรดให้พระราชโอรส

๑ “นามเมืองลพบุรี,” เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๒ ปัจจุบันมีความคิดเห็นว่า การที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงรื้อฟื้นเมืองลพบุรีขึ้นมาและเสด็จไปประทับที่นั่น ลพบุรีจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่ง คือ นพบุรี หรือ “เมืองใหม่” (เอกสารวรรณกรรมร่วมสมัยกล่าวชื่อตรงกับที่ซิมง เดอ ลา ลูแบร์ ระบุไว้) ดูรายละเอียดใน วินัย พงศ์ศรีเพียร และตรงใจ หุตางกูร, บรรณาธิการ, มรดกความทรงจำแห่งนพบุรีศรีลโวทัยปุระ : ว่าด้วยโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ และจารึกโบราณแห่งเมืองละโว้, หน้า ๖๕.

๓ “ชื่อพระที่นั่งในเมืองลพบุรี,” เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

๔ “พระราชทานเปลี่ยนที่วิสุงคามสีมาเมืองลพบุรี,” เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๑๘.

๕ กรมศึกษาธิการ, หนังสือแบบเรียนหลวง พงษาวดารสยาม บริเฉทที่ ๑ ตั้งแต่จุลศักราช ๗๑๒ จนถึง ๑๑๒๙ (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสมบัติราษฎร์, ๑๑๓), หน้า ๑.

คือ พระรามเสด็จออกไปครองเมืองลพบุรี^๑ ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปรากฏเนื้อความบรรยายโดยละเอียดเกี่ยวกับเมืองลพบุรี ดังนี้

“...ทรงพระดำริห์จะสร้างพระราชวังขึ้นที่เมืองลพบุรี
เป็นที่เสด็จประพาศ ก็โปรดให้พระยาวิชาเยนทร์ไปแม่กอง
พระยาวิชาเยนทร์คิดอ่านก่อสร้างวางแผนทิวโดยพระราชดำริห์
มีปราสาทพระราชทานชื่อว่าพระที่นั่งสุทธาราวรีย์องค์ ๑ พระที่นั่ง
หิรัญมหาปราสาททองคำ ๑ และมีตึกน้อยใหญ่สำหรับเป็นที่
ว่าราชการแลเป็นพระราชวังนั้นเป็นอันมาก ที่เมืองลพบุรีนั้น
เป็นแผ่นดินดอน ถ้าถึงฤดูแล้งขาดสนน้ำที่จะใช้พระยาวิชาเยนทร์
ก็คิดอ่านโดยวิชาช่างก่อทำนบเป็นคันกันน้ำที่ทะเลสาบ ผังพ่อน้ำ
เข้ามาตลอดถึงพื่อใช้ในพระราชวัง แลไขท่อเป็นน้ำพุอ่างแก้ว
ต่าง ๆ แลที่เมืองลพบุรีนั้นโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุขึ้นที่ริม
พระราชวัง สร้างเทวสถาน เพนียดคล้องช้าง แลสร้างที่ประพาศ
ต่าง ๆ ตามแบบวิชาช่างอย่างยุโรปเป็นที่บริบูรณ์สนุกสนานยิ่งนัก
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปประพาศเมืองลพบุรีเนื่อง ๆ จน
ภายหลังเสด็จไปประทับอยู่ที่นั่น ตลอดฤดูหนาวแลฤดูร้อน
ต่อฤดูฝนจึงเสด็จมาประทับที่กรุงเทพมหานครนี้เปนนิตย์ พระยา
วิชาเยนทร์แลข้าราชการต่างก็สร้างบ้านเรือนของตนขึ้นที่เมือง
ลพบุรีเป็นที่อยู่เวลาตามเสด็จนั้นเป็นอันมาก...”^๒

งานนิพนธ์ว่าด้วยประวัติศาสตร์ลพบุรีในช่วงต่อมาพบว่าได้ขยาย
ขอบเขตเนื้อหาโดยพยายามอธิบายคำว่า “เป็นพระมหากษัตริย์โบราณราชธานี
ใหญ่ของเกาสีบมา” เพื่อทำให้ “เรื่องราวที่มีปรากฏอยู่ไม่มีใครติดต่อกัน ได้แต่
พอเป็นเค้าความ” นั้นมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งการอธิบายช่วงสมัยดังกล่าว
เกิดขึ้นพร้อมกับการแสวงหาการศึกษาประวัติศาสตร์ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เริ่ม
ให้ความสนใจกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทยย้อนหลัง
ขึ้นไปก่อนสมัยอยุธยา ซึ่งมีนัยสะท้อนความเก่าแก่ของประวัติศาสตร์ชาติ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗ - ๗๘.

ตั้งพระราชดำรัสสร้างทรงก่อตั้งโบราณคดีสโมสร หรือ สมาคมสืบสวนของโบราณ
ในประเทศไทย ความตอนหนึ่งว่า

“...ความหลงพระราชพงษาวดารนี้ทำให้ทอดธุระเสียว่า
เรื่องราวของชาติและประเทศเรา อยู่เพียงสมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ ๑ สร้างกรุงทวารวดีศรีอยุธยา เรื่องราวที่เก่ากว่านั้นน่าจะ
พิจารณา ก็ได้ละเลยทิ้งเสียทั้งสิ้น เพราะเห็นว่าปีกี่ล่วงถึง ๔๐๐,
๕๐๐ ปี พอแก่ความปรารถนาที่จะรู้อยู่เพียงนั้นแล้ว...จึงขอ
ชักชวนท่านทั้งหลายแต่ในสโมสรประชุมกันครั้งแรกนี้ให้กระทำ
ในใจไว้ ว่าเราจะค้นหาข้อความเรื่องราวของประเทศสยาม
ไม่ว่าเมืองใดชาติใดวงศ์ใดสมัยใด รวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็น
เรื่องราวของประเทศสยาม จับเดิมตั้งแต่ ๑๐๐๐ ปีลงมา เรื่องราว
เหล่านี้คงจะต้องจับตั้งแต่เมืองหลวง...ลงมาถึงเมืองเชียงใหม่
เชียงราย เชียงใหม่ สวรรคโลก โคกโขทัย อุทุมพรเทวี่เก่า อุทุมพร
ใหม่ แลเมืองลัวะ ลพบุรี...”^๑

อาจกล่าวได้ว่ากระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่
๕ มีอิทธิพลทำให้งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลพบุรีเริ่มมีการขยายขอบเขต
เนื้อหาเพิ่มเติม โดยเฉพาะการเน้นช่วงที่ลพบุรีหรือละโว้มีปฏิสัมพันธ์และได้รับ
อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรเรื่อยมาจนถึงก่อนการสถาปนาแคว้นสุโขทัย ดังปรากฏใน
พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง แถลงเรื่องพระร่วง
ตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี^๒ มีเนื้อหาว่าด้วยประเด็นต่าง ๆ คือ

^๑ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ร.๕ บ.๑๕/๕ เรื่อง สมาคม
สืบสวนของโบราณในประเทศไทย [๒๙ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๗] อ้างใน วุฒิชัย มูลศิลป์,
“สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทย พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สำรวจลำน้าเก่า,”
วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ๓๐ (๒๕๖๑): ๑๐ - ๑๘. (เน้นโดยผู้เขียนบทความ)

^๒ ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๔๙๖.
พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก พระยาบริหารนครินทร์
ณ เมรุวัดแก้วฟ้า ถนนสี่พระยา วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๖), หน้า ๑ - ๘.

พระราชลัญจกรมังกรคาบแก้ว ตราประจำโบราณคดีสโมสร สโมสรที่เกิดขึ้นพร้อมกับกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่เริ่มให้ความสนใจกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์

ในดินแดนประเทศไทยย้อนหลังขึ้นไปก่อนสมัยอยุธยา ซึ่งมีนัยสะท้อนความเก่าแก่ของประวัติศาสตร์ชาติเป็นบริบทที่มีอิทธิพลทำให้งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลพบุรีเริ่มมีการขยายขอบเขตเนื้อหาเพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นช่วงที่ลพบุรีหรือละโว้มีปฏิสัมพันธ์และได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรเรื่อยมาจนถึงก่อนการสถาปนาแว่นสุโขทัย

๑. แผ่นดินซึ่งเป็นประเทศสยามเดิมนี่ ตอนใต้เป็นอาณาเขตของขอม อยู่มาก เมืองละโว้ (คือเมืองลพบุรีทุกวันนี้) ก็เป็นเมืองส่วนขึ้นประเทศขอม และในละโว้นั้นมีทะเลสาบอันหนึ่งซึ่งน้ำจืดใสบริสุทธิ์ พวกพราหมณาจารย์ ขนานนามว่า ทะเลชุบศร ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินขอมจึงได้ตั้งพระราชกำหนดให้ พ่อเมืองละโว้ตักน้ำทะเลชุบศรส่งไปยังพระนครหลวง

๒. ชื่อเรียกเมืองละโว้นี้ถ่ายมาจากเมืองละโว้ปุระในมัธยมประเทศ (อินเดีย) ชื่อ ละโว้นี้ ชาวอินเดียแผลงเป็นละพะก่อน เพราะเหตุนี้จึงเป็น “ลพ” ในภาษาไทย เลยเป็นชื่อเมืองลพบุรี

๓. ตำนานพระร่วงว่าด้วยประเด็นเรื่องพ่อขุนศรีอินทราทิตย์พ่อเมือง ละโว้ได้ขึ้นปกครองสุโขทัย โดยรัชกาลที่ ๖ มีพระบรมราชวินิจฉัยข้อความใน ตำนานที่ค่อนข้างเป็นเรื่องปาฏิหาริย์ว่ามีนัยสื่อความอย่างไร เช่น เรื่องพระร่วง เป็นผู้มีความวิเศษนั้นทรงอธิบายว่า พระร่วงเป็นผู้นิยมนับถือมาก เมื่อมีบัญชาอะไรก็เป็นไปตามบัญชาทุกประการ

เช่นเดียวกับที่ปรากฏใน *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม* ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงจัดลำดับความเป็นมา ของสยามโดยเริ่มต้นที่ “ตอนที่ ๑ สยามประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ ปกครอง” ซึ่งมีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงเมืองลพบุรีว่า เคยเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้ อิทธิพลของขอม กระทั่งต่อมาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า ครั้นเมื่ออำนาจ พม่าอ่อนลงเป็นเหตุให้ไทยได้ปกครองต่อมา^๑ การศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรี ในยุคอิทธิพลเขมรยังดำเนินต่อไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการอ่านจารึกที่ ค้นพบบริเวณเมืองลพบุรีตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ๒๔๔๐ ที่ทำให้รายละเอียดในช่วง

๑ “กัณฑ์ที่ ๑ ตอนที่ ๑ เรื่องสยามประเทศเมื่อก่อนชนชาติไทยได้ปกครอง,” ใน *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบรรยายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๙๒), หน้า ๑ - ๑๒.

เวลานั้นมีความชัดเจนและมีน้ำหนักยิ่งขึ้น^๑

จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีกล่าวย้อนไปถึงตั้งแต่สมัยทวารวดี ต่อเนื่องมาในสมัยที่วัฒนธรรมเขมรแพร่เข้ามาซึ่งมีข้อมูลประเภทจารึกเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งเข้าสู่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตามลำดับเวลา โดยพบว่าช่วงสมัยที่ได้รับความสนใจมากที่สุดคือ รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชครั้งที่มาบูรณะเมืองลพบุรีและสร้างพระราชวังเป็นที่ประทับ^๒ ภาพรวมทางประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีดังกล่าวถือเป็นชุดข้อมูลสำคัญในการกำหนดทิศทางการนิพนธ์ในรูปของ “ประวัติศาสตร์ลพบุรี”

หนังสือขนาดเล็กเรื่อง *ลพบุรี* ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานพระนิพนธ์ชิ้นแรก ๆ ที่นำเสนอภาพประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีเรียงตามลำดับยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ โดยเนื้อหาประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีในช่วงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ยังคงอาศัยพงศาวดารเหนือเป็นชุดข้อมูลสำคัญในการเรียบเรียง จากนั้นจึงลำดับเนื้อเรื่องลงมาถึงสมัยที่เมืองลพบุรีมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง เป็นเมืองที่สมเด็จพระนารายณ์มาสร้างพระราชฐานที่ประทับ และเป็นเมืองที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะพระราชวัง

^๑ ดูรายละเอียดข้อสันนิษฐานที่ได้จากการอ่านจารึกที่พบที่เมืองลพบุรี ใน ประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒ จารึกกรุงทวารวดี เมืองละโว้ แลเมืองประเทศราชขึ้นแก่กรุงศรีวิชัย, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พรหมเมธี) ปรินิพพาน, ๒๕๓๒, หน้า ๑๕ - ๓๑.

^๒ ความสนใจในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเนื่องจากในประวัติศาสตร์กระแสหลักนำเสนอภาพรัชสมัยว่ามีความเจริญอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม นิธิ เอียวศรีวงศ์ แสดงให้เห็นว่าการยกย่องดังกล่าวเป็นผลผลิตจากวาทกรรมของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ถูกชำระขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ โปรดดูการวิเคราะห์ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๓), หน้า ๔๒ - ๔๓.

สมัยสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นใหม่^๑ เช่นเดียวกับงานเขียนเรื่อง *Lopburi Past and Present* ของ R. W. Giblin ที่มุ่งเน้นเฉพาะภาพความเป็นเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์โดยผ่านการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างประเทศเป็นสำคัญ^๒

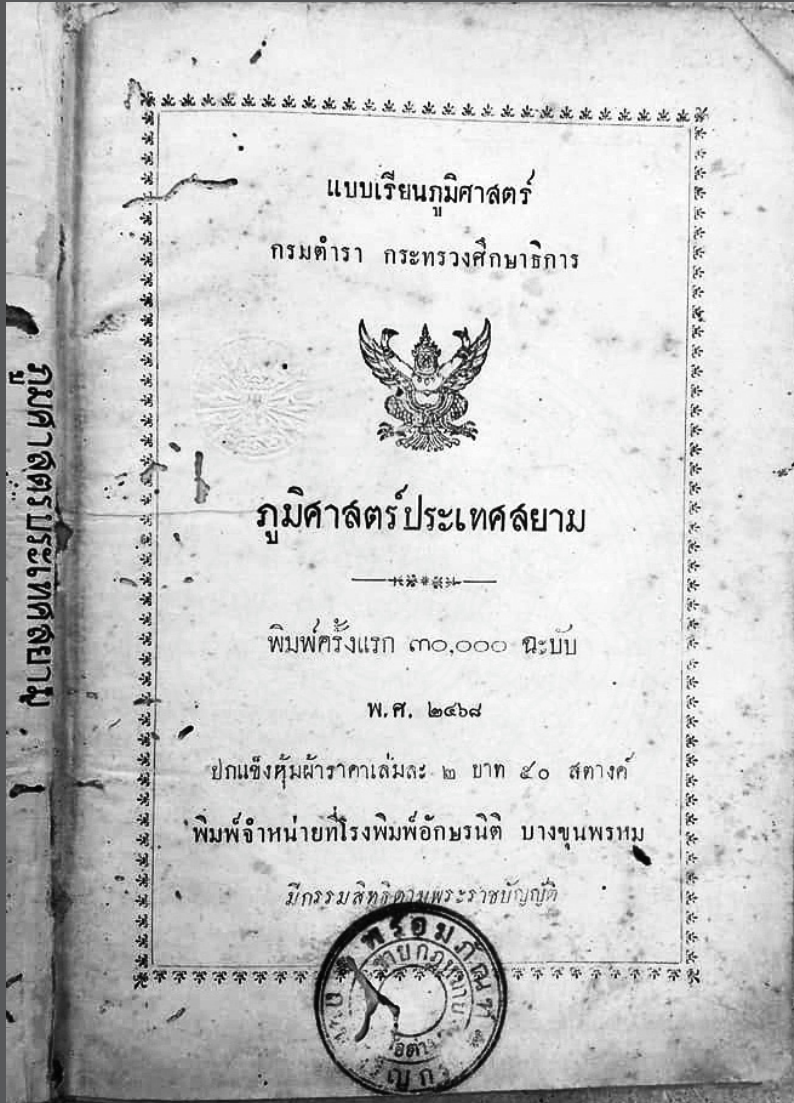
งานนิพนธ์อีกลักษณะหนึ่งคือหนังสือแบบเรียนซึ่งนับว่าค่อนข้างมีอิทธิพลต่อการกำหนดการรับรู้ประวัติศาสตร์ลพบุรีในระดับมวลชน เนื่องจากทำให้องค์ความรู้ที่บรรจุอยู่ในแบบเรียนซึ่งผ่านการคัดกรองจากรัฐเผยแพร่ไปในวงกว้าง ดังตัวอย่างแบบเรียนภูมิศาสตร์ของกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง *ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม* โดยผู้เรียบเรียงได้เรียบเรียงข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ลพบุรีไว้ว่า

“...เมืองลพบุรีเคยเป็นเมืองสำคัญและเก่าแก่กว่าเมืองอื่น ๆ ในประเทศนี้ เว้นแต่เมืองนครปฐมเมืองเดียว ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองลพบุรีมีชื่อว่า เมืองละโว้ ในครั้งเดิมเมืองละโว้เป็นเมืองหลวงของละโว้ทางตอนตะวันออก ครั้นต่อมาราว พ.ศ. ๑๔๐๐ เมื่อพวกขอม (เดิมนี่เรียกว่า เขมร) มาเป็นใหญ่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ขอมจึงตั้งเมืองละโว้เป็นราชธานีสำหรับปกครองทางเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ครั้นไทยขยายเขตต์ลงมาทางใต้มาได้ณฑลสยามของขอม ไทยจึงตั้งอาณาจักรขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พระเจ้าศรีอินทราทิตย์หรืออู่ทองหนึ่งว่า พระร่วงเป็นปฐมกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย ขณะเมื่อพระร่วงได้เป็นใหญ่นั้นเมืองละโว้ ยังเป็นของขอมอยู่จนรัชกาลที่ ๓ พระเจ้ารามคำแหงจึงได้เมืองละโว้และได้อาณาเขตต์ตลอดลงมาข้างใต้ ตั้งแต่นั้นมาเมืองละโว้จึงเป็นของไทยจนทุกวันนี้...”^๓

^๑ Damrong, Prince, “Historical Sketch of Lophburi,” *Journal of Siam Society* 5, 3 (1908): pp. 5 - 6.

^๒ R. W. Giblin, “Lopburi Past and Present,” *Journal of Siam Society* 5, 3 (1908): pp. 7 - 24.

^๓ กรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ, *ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม* (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๖๘), หน้า ๙๕.

แบบเรียนภูมิศาสตร์ของกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ภูมิศาสตร์ประเทศไทย
งานนิพนธ์อีกลักษณะหนึ่งซึ่งนับว่าค่อนข้างมีอิทธิพลต่อการกำหนดการรับรู้ประวัติศาสตร์ลพบุรี
ในระดับมวลชน เนื่องจากทำให้องค์ความรู้ที่บรรจุอยู่ในแบบเรียน
ซึ่งผ่านการคัดกรองจากรัฐเผยแพร่ไปในวงกว้าง

ที่น่าสนใจคือ หนังสือดังกล่าวยังระบุถึงรายละเอียดโบราณสถานและโบราณวัตถุในเมืองลพบุรีโดยจัดแบ่งตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ออกเป็น ๔ ยุค ได้แก่ สมัยเมื่อละว้าเป็นใหญ่ ก่อน พ.ศ. ๑๔๐๐ สมัยเมื่อขอมเป็นใหญ่ราว พ.ศ. ๑๔๐๐ สมัยเมื่อไทยกรุงศรีอยุธยาเป็นใหญ่ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓ ลงมา และสมัยเมื่อไทยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นใหญ่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ลงมา^๑ แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่างานเขียนชิ้นนี้มีความพิเศษในฐานะของความพยายามที่จะให้ภาพของโบราณวัตถุสถานที่สำคัญ (ในสายตาของราชสำนักกรุงเทพฯ) อย่างครบถ้วนทั่วราชอาณาจักรสยามเป็นครั้งแรก ซึ่งไม่เคยมีงานชิ้นใดให้ภาพในลักษณะเช่นนี้ได้มาก่อน และสิ่งนี้จะกลายมาเป็นฐานข้อมูลชุดสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างงานเขียนประวัติศาสตร์ศิลปะตามรูปแบบที่รับรู้และเข้าใจในปัจจุบัน (การแบ่งยุคสมัย, รูปแบบ, ลวดลาย ฯลฯ) ในเวลาต่อมา^๒

ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม งานนิพนธ์ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีได้มีการเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาจังหวัดลพบุรีให้เป็นเมืองทหาร และเมืองที่มีการวางผังเมืองแบบใหม่ ดังปรากฏในหนังสือ *อักษรานุกรมภูมิศาสตร์จังหวัดลพบุรี* ความเป็นว่า “...ถึงสมัยปัจจุบันรัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญ ได้เห็นความสำคัญของพระนครโบราณนี้จึงได้ลงมือสร้างให้เป็นนครทหารขึ้น มีทางคมนาคมติดต่อเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรสยาม นับว่าเป็นการฟื้นฟูความสำคัญของเมืองนี้ทั้งในทางยุทธศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ให้คงความสำคัญอยู่ในปัจจุบันนี้อีก...”^๓

ภายหลังเมื่อการศึกษาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์พัฒนาขึ้น เรื่องราวของประวัติศาสตร์ลพบุรีจึงเริ่มด้วยเรื่องเกี่ยวกับผู้คนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสืบเนื่องมาในสมัยประวัติศาสตร์โดยลำดับดังที่กล่าวในข้างต้น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖ - ๙๗.

^๒ ชาตรี ประกิตนทการ, “งานเขียนประวัติศาสตร์ศิลปะยุคแรก กับการก่อร่างสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม,” หน้าจั่ว ๑๔ (๒๕๖๐): ๘๗ - ๑๒๑.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, ผู้รวบรวม, *อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ จังหวัดลพบุรี* (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๑. คณะข้าราชการฝ่ายพลเรือนจังหวัดลพบุรี พิมพ์ดูแลทั่วทุกกระหม่อมถวายเนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงพยาบาลอานันทมหิดล จังหวัดลพบุรี วันที่ ๖ มกราคม ๒๔๘๑)

ลพบุรีศึกษา : ขยายพรมแดนแห่งความรู้

ภายหลังเมื่อการศึกษาเรื่องราวว่าด้วยเมืองลพบุรีมีความก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ ทำให้เกิดงานศึกษาวิจัยในหลากหลายแขนงวิชาที่เรียกว่า “ลพบุรีศึกษา” ซึ่งแบ่งการศึกษาวิจัยได้เป็น ๒ แนวทาง คือ แนวทางที่ ๑ “ลพบุรีศึกษา” ที่อิงอยู่กับกรอบประวัติศาสตร์กระแสหลัก และแนวทางที่ ๒ “ลพบุรีศึกษา” ที่อิงอยู่กับกรอบประวัติศาสตร์กระแสรอง^๑

แนวทางที่ ๑

“ลพบุรีศึกษา” ที่อิงอยู่กับกรอบประวัติศาสตร์กระแสหลัก

โครงเรื่องงานนิพนธ์ “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” ที่มุ่งให้ภาพประวัติศาสตร์ลพบุรีผ่านช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ นอกจากจะถูกทำให้โดดเด่นด้วยการผลิตซ้ำในรูปของหนังสือ งานเขียน รวมถึงประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ แล้ว แวดวงวิชาการทางประวัติศาสตร์ในปัจจุบันต่างให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจยุคสมัยทางประวัติศาสตร์เหล่านั้นและถือเป็นกระแสการศึกษาซึ่งได้รับความนิยมในปัจจุบัน โดยปรากฏการผลิตบทความวิจัยต่าง ๆ ออกมาเป็นจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในแง่หนึ่งนับเป็นคุณูปการต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรีในช่วงสมัยโบราณให้มีความเด่นชัดและสมบูรณ์ แต่ในอีกทางหนึ่งก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าความก้าวหน้าของการศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรีช่วงสมัยโบราณนั้นยังเน้นย้ำภาพจำทางประวัติศาสตร์ของเมืองลพบุรีในลักษณะนี้มากขึ้น และขณะเดียวกันได้บั่นทอนหรืออำพรางพื้นที่ของประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเมืองลพบุรีไม่ให้ปรากฏในมโนทัศน์ของผู้คนทั่วไป

จากการสำรวจงาน “ลพบุรีศึกษา” ในลักษณะของบทความหรืองานวิจัยต่าง ๆ ภายใต้กรอบของประวัติศาสตร์กระแสหลักโดยสังเขป เพื่อชี้ให้เห็นการให้ความสนใจต่อประเด็นต่าง ๆ ในวงวิชาการประวัติศาสตร์โบราณคดีในปัจจุบันพบว่าสามารถจำแนกประเด็นที่นิยมศึกษาได้ ๓ กลุ่มหลัก ดังนี้

^๑ โปรดดูพรมแดนความรู้ของประวัติศาสตร์ลพบุรีใน “ตารางสังเขปสถานภาพงานศึกษาวิจัยว่าด้วยลพบุรีศึกษา” ท้ายเรื่อง

กลุ่มที่ ๑ ประวัติศาสตร์บ้านเมือง

กลุ่มงานศึกษาวิจัยนี้ มุ่งเน้นสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับลำดับพัฒนาการ การก่อร่างสร้างเมืองลพบุรีในช่วงเวลาต่าง ๆ นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งก่อเกิดเป็นรัฐสำคัญ ทั้งในวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมร เป็นกลุ่มงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของเมืองลพบุรีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ดังตัวอย่างงานเขียนของสุพจน์พรหมมาโนช เรื่อง “โนนหมากกลา : แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์บริเวณหุบเขาวงพระจันทร์”^๑ หนังสือเรื่อง “(Sri) Dvaravati : The Initial Phase of Siam's History” ของธิดา สารยา^๒ รวมถึงบทความเรื่อง “ทวารวดี เมืองที่ขมุนมพระธาตุ” ของพิเศษ เจียจันทร์พงษ์^๓ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ ประวัติศาสตร์ศิลปะสถาปัตยกรรม

กลุ่มศึกษาวิจัยนี้ เน้นประเด็นเรื่องสถาปัตยกรรม รูปแบบทางศิลปกรรม ซึ่งเมืองลพบุรีมีความโดดเด่นในเรื่องของโบราณสถานโบราณวัตถุในยุคสมัยต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังรวมไปถึงงานศึกษาวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงไปที่บริบทแวดล้อมอาคารหรือสิ่งก่อสร้างนั้น ๆ ทั้งด้านการเมืองการปกครอง สภาพสังคมวัฒนธรรม ดังตัวอย่างงานเขียนของ น. ณ ปากน้ำ เรื่อง “ศิลปะลวณครอมตะ”^๔ บทความของจุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมอินโด - เปอร์เซียกับรูปแบบสถาปัตยกรรมในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์เมืองลพบุรี”^๕ และบทความเรื่อง “การค้า

^๑ สุพจน์ พรหมมาโนช, “โนนหมากกลา : แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์บริเวณหุบเขาวงพระจันทร์,” *เมืองโบราณ* ๒๐, ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๓๗): ๖๓ - ๗๒.

^๒ Dhida Saraya, (Sri) Dvaravati: The Initial Phase of Siam's History (Bangkok: Muang Boran, 1999), pp. 120 - 129.

^๓ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “ทวารวดี เมืองที่ขมุนมพระธาตุ,” *ศิลปากร* ๖๑, ๑ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑): ๔๘ - ๕๕.

^๔ น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], “ศิลปะลวณครอมตะ,” *เมืองโบราณ* ๑, ๓ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๑๘): ๖๖ - ๗๖.

^๕ จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, “ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมอินโด - เปอร์เซียกับรูปแบบสถาปัตยกรรมในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์เมืองลพบุรี,” *หน้าจั่ว* ๘ (กันยายน ๒๕๕๔ - สิงหาคม ๒๕๕๕).

ในการเมืองกับมองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อมกำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์” ของพิพัฒน์ กระแจะจันทร์^๑

กลุ่มที่ ๓ ประวัติศาสตร์ความเป็นสมัยใหม่ของเมืองลพบุรี

กลุ่มงานศึกษาวิจัยนี้ มุ่งเน้นประเด็นเรื่องความเป็นสมัยใหม่ของเมืองลพบุรีผ่านการสร้างอาคารสถานที่และการวางผังเมืองตามแบบตะวันตก โดยแบ่งงานวิจัยศึกษาออกเป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ความเป็นสมัยใหม่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และความเป็นสมัยใหม่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังตัวอย่าง งานเขียนของบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ เรื่อง “ระบบชลประทาน ระบบการประปาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช”^๒ วิทยานิพนธ์เรื่อง “การออกแบบผังเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๗): ลพบุรี สระบุรี และเพชรบูรณ์” ของณัฐฐานิตย์ คะเชนทร์^๓

จากการสำรวจสถานภาพงาน “ลพบุรีศึกษา” ในแนวทางที่ ๑ พบว่างานเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์กับงานนิพนธ์ “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” กล่าวคือ “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” เป็นงานนิพนธ์ “เชิงกว้าง” ที่ให้ภาพลำดับพัฒนาการของเมืองลพบุรีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และดำเนินเรื่อยมากระทั่งมายุติที่ช่วงสมัยการสร้างเมืองใหม่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีภาพลักษณ์ของการพัฒนาให้กลายเป็นเมืองใหม่ที่มีความเจริญ งานเขียนลักษณะนี้นับได้ว่ามีลักษณะเป็นพาดานความคิดของวงการศึกษาทางประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีในปัจจุบัน อันส่งผลให้เกิดงานนิพนธ์อีกลักษณะหนึ่งซึ่งเป็นงานนิพนธ์ “เชิงลึก” หรือที่ในบทความนี้นิยามว่า “ลพบุรีศึกษา” ที่อิงอยู่กับกรอบประวัติศาสตร์

^๑ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, “การค้าในการเมืองกับมองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อมกำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์,” *วิจิตรศิลป์* ๘, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๐): ๑๘๕ - ๒๖๔.

^๒ บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ, “ระบบชลประทาน ระบบการประปาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,” *เมืองโบราณ* ๒๕, ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๔๒): ๕๙ - ๗๒.

^๓ ณัฐฐานิตย์ คะเชนทร์, “การออกแบบผังเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๗): ลพบุรี สระบุรี และเพชรบูรณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘).

กระแสหลัก กล่าวคือ เป็นงานที่มุ่งให้รายละเอียด ตั้งประเด็นถกเถียง รวมถึงพยายามสร้างความลึกซึ้งทางวิชาการให้แก่ประเด็นทางประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบเวลาทางประวัติศาสตร์ซึ่งถูกวางไว้ด้วยงานนิพนธ์ “เชิงกว้าง” ซึ่งมีส่วนช่วยให้พรมแดนความรู้หรือกรอบการนำเสนอประวัติศาสตร์ลพบุรีในลักษณะดังกล่าวยังคงได้รับความนิยมและมีอิทธิพลอยู่ถึงปัจจุบัน^๑

แนวทางที่ ๒

“ลพบุรีศึกษา” ที่อิงอยู่กับกรอบประวัติศาสตร์กระแสรอง

จากหัวข้อที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าปริมณฑลของการศึกษาวิจัยว่าด้วยประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีถูกกำหนดด้วยกรอบงานนิพนธ์ “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” อันมีพัฒนาการการเรียบเรียงมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมุ่งความสนใจไปยังลำดับพัฒนาการตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ (ซึ่งอิงอยู่กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาติ) นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

อย่างไรก็ดี แม้จะมีงานเขียนบางชิ้นที่พยายามเรียบเรียงประวัติศาสตร์ลพบุรีเรื่อยมาหลังสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่งานเขียนเหล่านั้นพบว่าเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในจังหวัดลพบุรีเท่านั้น เช่น การเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์มายังจังหวัดลพบุรี^๒ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้มีลักษณะแตกต่างกับการเขียนประวัติศาสตร์ลพบุรีก่อนหน้านี้ที่เน้นให้ภาพพัฒนาการบ้านเมืองลพบุรีผ่านยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งมีการปะทะสังสรรค์กับสิ่งต่าง ๆ มาโดยตลอดอันส่งผลต่อ

^๑ การรับรู้ที่มีต่อประวัติศาสตร์เมืองลพบุรีที่เน้นย้ำเฉพาะช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะช่วงลพบุรีและสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปรากฏแม้ในงานเขียนสากล ดังเช่นสารานุกรมบริเตนิกา คูรายละเอียดใน “Lavo” Encyclopaedia Britannica, accessed September 18, 2018, available from <https://www.britannica.com/place/Lopburi>

^๒ โปรดดูรายละเอียดใน หวน พินธุพันธุ์, ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙)

รูปแบบวัฒนธรรมเมืองลพบุรีในช่วงสมัยนั้น ทั้งนี้โดยกล่าวแต่เพียงรวบรัดว่า “...ลพบุรีจึงเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งที่อยู่ด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ชาติไทยและมีความเป็นอมตะนคร ไม่หายไปจากความทรงจำของทุกยุคทุกสมัย...”^๑ ส่งผลให้ความเข้าใจที่มีต่อคำว่า “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” สัมพันธ์อยู่เฉพาะกับสังคมวัฒนธรรมก่อนหน้าสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นไปเป็นสำคัญ

องค์ความรู้ “อื่น” ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ร่วมสมัย หรือ อีกนัยหนึ่งคือจุลประวัติศาสตร์ (Microhistory) ของเมืองลพบุรี ซึ่งทำให้มี โอกาสเข้าใจรากเหง้าทางวัฒนธรรม ด้วยตระหนักว่า รัฐ ชนชาติ รัฐชาติ ต่างมี องค์ประกอบอันเป็นอนุภาคย่อยที่ขัดแย้ง โต้ตอบ สันสรีรค์กัน ดังนั้นงานศึกษา ในลักษณะนี้จึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งที่จะเสริมภาพของสังคมทั้งหมดให้สมบูรณ์ ขึ้นได้^๒ ซึ่งถึงแม้ว่าองค์ความรู้ดังกล่าวจะทำให้เห็นพัฒนาการเมืองลพบุรีใน ปัจจุบันอย่างเด่นชัด และถือเป็นชุดข้อมูลชุดสำคัญที่จะช่วยเติมเต็มงานนิพนธ์ ประวัติศาสตร์ลพบุรีให้ครอบคลุมลำดับพัฒนาการของเมืองลพบุรีในปัจจุบัน โดยงานศึกษาวิจัยส่วนใหญ่แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมวัฒนธรรมของผู้คนเมือง ลพบุรีในปัจจุบันซึ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ของกลุ่มคน ตลอดจนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม อย่างไรก็ตาม เรื่องเหล่านี้ ยังอยู่นอกเหนือการจัดวางให้อยู่ในเค้าโครงประวัติศาสตร์ลพบุรี แม้จะปรากฏ งานศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ เป็นจำนวนมากก็ตาม

บทส่งท้าย

การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้ว่าด้วยงานศึกษาประวัติศาสตร์ลพบุรี แสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ลพบุรีซึ่งมีสายธารการศึกษามาตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทั่งเกิดการประกอบสร้างชุด

^๑ “บรรยายสรุปจังหวัดลพบุรี,” เข้าถึงเมื่อ ๒๗ กันยายน ๒๕๖๑, จาก <http://www.lopburi.go.th/web/about-us/briefing-lopburi.html>

^๒ ธิธา สาระยา, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๙): หน้า ๔๔.

งานนิพนธ์ “ประวัติศาสตร์ลพบุรี” ที่เกิดจากกระบวนการศึกษาพัฒนาการเมืองลพบุรีในแต่ละช่วงเวลา งานนิพนธ์ดังกล่าวมีความสำคัญในฐานะการนำเสนอภาพพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่จดจำได้ง่าย ซึ่งลักษณะการเรียบเรียงดังกล่าวมักปรากฏในรูปของประวัติจังหวัดต่าง ๆ

อย่างไรก็ดี จากการศึกษารูปแบบการเรียบเรียงเนื้อหาในงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์กับงานศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์อันเกี่ยวเนื่องกับเมืองลพบุรีพบว่าอยู่ภายใต้กรอบการแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผ่านยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่อิงอยู่กับการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ชาติ ได้แก่ สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมาสิ้นสุดในสมัยการสร้างเมืองลพบุรีให้เป็น “เมืองใหม่” ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เปรียบเสมือนพรมแดนความรู้ของประวัติศาสตร์ลพบุรี

ประเด็นปัญหาจึงอยู่ที่ว่าช่วงเวลาหลังจากนั้นซึ่งเป็นลักษณะของประวัติศาสตร์ร่วมสมัยได้กลายเป็นช่องว่างของการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ลพบุรี แม้ว่าจะมีงานศึกษาอันเกี่ยวเนื่องกับประเด็นดังกล่าวในวงวิชาการเป็นจำนวนมากซึ่งถือเป็นการขยายพรมแดนความรู้ของประวัติศาสตร์ลพบุรีให้ครอบคลุมปรากฏการณ์ปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏการนำองค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงสังคมลพบุรีที่มีพลวัตนี้มาประกอบสร้างเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ลพบุรี

การเรียบเรียงงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ลพบุรีในปัจจุบันเห็นได้ชัดว่ายังคงให้ความสนใจเฉพาะช่วงที่เกี่ยวข้องกับความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม ศิลปะสถาปัตยกรรมที่สืบเนื่องมาแต่โบราณกาลอันเป็นเครื่องแสดงความเจริญของบ้านเมืองอันมีส่วนสัมพันธ์กับการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ชาติ หรือไม่เช่นนั้นก็นับบทบาทการเป็นเมืองทหารที่มีความสำคัญกับความมั่นคงของประเทศ แต่การที่ไม่ได้ให้ความสำคัญหรือการให้ความสำคัญน้อยเกินไปกับประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่สัมพันธ์กับผู้คนหรือปรากฏการณ์ในปัจจุบัน แม้ว่าบางปรากฏการณ์อาจไม่ได้ส่งผลต่อความภาคภูมิใจหรืออาจมองว่าเป็นปัญหาของเมืองลพบุรีดังกรณีของลิงเจ้าถิ่น แต่สิ่งเหล่านี้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความ

เป็นไปของเมืองลพบุรีที่ควรค่าแก่การศึกษาและทำความเข้าใจ และเมื่อใดก็ตามที่งานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ลพบุรีหรือแม้แต่งานนิพนธ์ประวัติศาสตร์ในพื้นที่ที่ใหญ่ขึ้นดังเช่นประวัติศาสตร์ชาติหลุดพ้นจากอิทธิพลรูปแบบงานเขียนประวัติศาสตร์ที่ขบเน้นเฉพาะวาทกรรมความรู้เรื่องของชาติ โดยพยายามร้อยเรียงเรื่องราวปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างครอบคลุม ทุกช่วงเวลา ทุกปรากฏการณ์ ทุกมิติ และทุกกลุ่มวัฒนธรรมโดยไม่คิดที่จะอำพรางหรือทำให้รางเลือน เชื่อว่าจะทำให้งานประวัติศาสตร์ชิ้นนั้นมีความสมบูรณ์และเห็นพัฒนาการของอาณาบริเวณที่ศึกษาได้อย่างลุ่มลึกและชัดเจนยิ่งขึ้น

ตารางสังเขปสถานภาพงานศึกษาวิจัยว่าด้วย “ลพบุรีศึกษา”

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสังเกต
ลพบุรีศึกษา ที่อิงอยู่ กับกรอบ ประวัติศาสตร์ กระแสหลัก	๒๕๑๘	ศรีศักร วัลลิโภดม. “ละโว้.” เมืองโบราณ ๑, ๓ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๑๘): ๔๒ - ๕๖.	มีจุดประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองลพบุรีหรือละโว้ในฐานะเมืองที่ไม่เคยร้าง ทั้งยังคงสภาพความเป็นเมืองสืบมา โดยการวิเคราะห์ได้จัดแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ (๑) เป็นเมืองสำคัญ (๒) เป็นแคว้นหรืออาณาจักร (๓) เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม งานเขียนนี้แสดงให้เห็นว่า ละโว้เป็นเมืองที่เจริญขึ้นสมัยทวารวดี เป็นศูนย์กลางในการคมนาคมติดต่อกับต่างประเทศและบ้านเมืองภายในศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออก เป็นเมืองที่แผ่วัฒนธรรมทวารวดีขึ้นไปยังภาคเหนือของประเทศไทย ต่อมายังได้มีความสัมพันธ์กับราชอาณาจักรกัมพูชาอย่างลึกซึ้ง โดยเจริญถึงขีดสุดในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กระทั่งเป็นเมืองลูกหลวงสมัยอยุธยาและเมืองทางศาสนาสืบมา
กลุ่มที่ ๑ ประวัติศาสตร์ บ้านเมือง			

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อเสนอแนะ
	๒๕๒๘	ธิดา สารยา. “ละโว้ - รัชทายาทใน คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑.” เมืองโบราณ ๑๑, ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๘): ๓๓ - ๕๑.	เมืองที่เรียกว่า “ละโว้” ควรมีอายุตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ลงมา ก่อนหน้านั้นขึ้นไป จนถึงยุคต้นประวัติศาสตร์ ซึ่งครอบคลุมสมัยของ ศิลปวัฒนธรรมทวารวดีตอนต้น แต่เมืองที่มีความ สำคัญในช่วงต้นนั้นน่าจะได้แก่บรรดาชุมชนใน ลุ่มน้ำลพบุรี โดยละโว้เริ่มปรากฏหลักฐานเป็น เมืองเล็ก ๆ ก่อนที่จะพัฒนาเข้าสู่ฐานะเมืองสำคัญ (ปุระ) โดยบทความชิ้นนี้เสนอพิจารณาเมือง พรหมทินในฐานะโฉมหน้าแรกของละโว้ก่อน คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ซึ่งนับว่าเป็นรากฐาน ทางเศรษฐกิจที่สำคัญให้แก่ละโว้ที่จะส่งผลต่อ ความเฟื่องฟูทางการค้าของละโว้สืบมา
	๒๕๒๙	ราศี บุรุขรัตนพันธุ์. “ความสำคัญของเมือง ลพบุรีในฐานะแหล่ง กระจายวัฒนธรรม ทวารวดีบริเวณลุ่มแม่น้ำ ป่าสัก.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขา วิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.	เมืองลพบุรีมีปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติและ วัฒนธรรม พร้อมทั้งพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลาง ทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้ในขณะเดียวกัน ทำให้เมืองลพบุรีเป็นเมืองที่ได้รับและถ่ายทอด วิทยาการและวัฒนธรรมที่เจริญของชุมชน ภายนอกมาปรับใช้ภายในเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถกระจายความเจริญทางวัฒนธรรม ไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ไกลเคียง ดังที่ปรากฏว่ามีชุมชน ขนาดเล็กที่มีวัฒนธรรมทวารวดีตั้งอยู่บริเวณ ใกล้เคียงเมืองลพบุรีหลายแห่ง อย่างไรก็ตามอาจ สรุปได้ว่าเมืองลพบุรีเป็นเมืองศูนย์กลางความ เจริญและมีบทบาทในการเผยแพร่วัฒนธรรม ทวารวดีบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสักทั้งหมด เนื่องจาก ยังมีเมืองโบราณชัยจำปาและเมืองศรีเทพเป็น เมืองสำคัญ ในวัฒนธรรมทวารวดีเช่นกัน
	๒๕๓๗	สุพจน์ พรหมมาโนช. “โนนหมากกลาง : แหล่งโบราณคดีก่อน ประวัติศาสตร์บริเวณ หุบเขาวงพระจันทร์.” เมืองโบราณ ๒๐, ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๓๗): ๖๓ - ๗๒.	ให้ความสนใจกับการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณ พื้นที่ภาคกลางในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี ตรง บริเวณที่เรียกว่า “หุบเขาวงพระจันทร์” โดยเน้น เฉพาะชุมชนโบราณโนนหมากกลาง ซึ่งจากการศึกษา พบว่า บริเวณดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการ จากการดำรงชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมกระทั่ง เป็นสังคมที่เริ่มซับซ้อน นับตั้งแต่มีการพัฒนา เทคโนโลยีทางด้านโลหกรรม โดยเฉพาะทองแดง

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสังเกต
	๒๕๓๙	ศรีศักร วัลลิโภดม. “ลุ่มลพบุรี - ป่าสัก : ภาพรวมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงทวารวดีตอนต้น.” เมืองโบราณ ๒๒, ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๓๙): ๑๕ - ๓๖.	พื้นที่ลุ่มลพบุรี - ป่าสักประกอบด้วยพื้นที่หลัก ๒ ส่วน คือ บริเวณจังหวัดเพชรบูรณ์ที่แม่น้ำป่าสักพัดผ่าน และบริเวณที่ราบตะวันตกริมแม่น้ำลพบุรีซึ่งปรากฏการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยมากกว่า ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว จากนั้นได้พัฒนามาโดยลำดับ กระทั่งเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ภายใต้การผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมเข้ากับกระแสการดมิวิชั่น (Indianization)
	๒๕๔๒	Dhida Saraya. (Sri) Dvaravati : The Initial Phase of Siam's History. Bangkok: Muang Boran, 1999, pp.120 - 129.	ละโว้เป็นปริมณฑลทางอำนาจในช่วงสมัยทวารวดี ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางเศรษฐกิจซึ่งเชื่อมต่อสัมพันธ์กับชุมชนทางด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ ละโว้ได้กลายเป็นเมืองที่โดดเด่นทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดจนดำเนินการทางการค้ากับจีนอย่างโดดเด่น อันส่งผลให้การสถาปนาการปกครองเป็นไปอย่างมั่นคง การเรียกขานชื่อเมืองได้เปลี่ยนจาก “สรุกลาว” เป็น “ลวปุระ” ดังปรากฏบนเหรียญเงินที่พบในเมืองอุทอง และนับเป็นอย่างก้าวสำคัญในการพัฒนากลายเป็นราชอาณาจักรอยุธยาในเวลาต่อมา
	๒๕๔๕	ผาสุข อินทรารุช. “ตำนานเมืองลพบุรี (ละโว้).” ดำรงวิชาการ ๑, ๑ (๒๕๔๕): ๑ - ๒๘.	ตำนานพื้นเมืองของลพบุรีมีความเกี่ยวเนื่องกับเรื่องในมหากาพย์รามายณะเกือบทั้งหมด เช่น ตำนานเรื่องเขทัບควายซึ่งมีเนื้อเรื่องสัมพันธ์กับเรื่องควายทรี ตำนานเรื่องหนุมานครองเมืองลพบุรีซึ่งได้รับความเชื่อถือเป็นอย่างมาก ตำนานเขาสมอคอนมีเนื้อหาเชื่อมโยงกับการที่พระรามขว้างจักรจากทะเลชุบศรหวังให้ศกัณฐ์แหลกลาญ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงชี้ให้เห็นว่าข้อมูลจากตำนานพื้นเมืองถือเป็นหลักฐานอีกประเภทที่นักวิชาการไม่ควรมองข้าม เนื่องจากสามารถให้ความกระจ่างเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา รวมถึงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ได้ในระดับหนึ่ง

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสังเกต
	๒๕๔๗	สุรพล นาถะพินธุ. “ข้อมูลใหม่ เรื่อง ประเพณีการปลงศพของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี.” <i>ดำรงวิชาการ</i> ๓, ๕ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๔๗): ๔๓ - ๕๘.	เป็นงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงประเพณีการปลงศพทารกที่เสียชีวิตเมื่อแรกคลอดของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อกว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้นเป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงความสืบเนื่องของวัฒนธรรมบางประการที่ปรากฏขึ้นในประเทศไทยมาตั้งแต่เมื่อกว่าพันปีมาแล้ว และคงมีการปฏิบัติอยู่ต่อมาเป็นเวลานาน
	๒๕๕๒	พรกมล แสงอรุณ. “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมเมืองลพบุรี : กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านวิชาเยนทร์และแหล่งโบราณคดีใกล้เคียง.” <i>วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร</i> , ๒๕๕๒.	พัฒนาการทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีบ้านวิชาเยนทร์และแหล่งโบราณคดีวัดปิ่นมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยทวารวดี ส่วนในสมัยลพบุรีนั้นพบว่า มีการอยู่อาศัยในช่วงสมัยดังกล่าวเป็นชั้นบาง ๆ ในสมัยอยุธยาพบว่ามีการใช้พื้นที่ทั้งสองอย่างโดดเด่น สังเกตจากสถาปัตยกรรมที่ปรากฏเป็นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเช่นเดียวกับแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ภายในเมืองลพบุรี
	๒๕๕๗	ศรีศักร วัลลิโกดม. “จากแพรงศรีราชาถึงบ้านแพรงลพบุรี.” <i>เมืองโบราณ</i> ๔๐, ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๗): ๒๐ - ๓๐.	กล่าวถึงการเกิดขึ้นของชุมชนบ้านเมืองในบริเวณตระพักที่สองของดินดอนสามเหลี่ยมในเขตภาคกลาง ซึ่งหนึ่งในนั้นคือเขตลพบุรี โดยบทความชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของชุมชนบ้านเมืองโดยลำดับมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรีเรื่อยมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสังเกต
	๒๕๖๑	พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “ทวารวดี เมืองที่ชุมนุม พระธาตุ.” ศิลปากร ๖๑, ๑ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑): ๔๘ - ๕๕.	วิเคราะห์ให้เห็นว่าสถานที่หรือเมืองใดที่เป็นที่ ชุมนุมพระธาตุ ที่นั่นหรือเมืองนั้นคือเมืองทวารวดี ทั้งนี้โดยอาศัยความในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาที่ระบุเนื้อหาตอนหนึ่งว่า “...เมืองลพบุรีอันเป็นที่ชุมนุมพระธาตุ...” ผนวก กับสถานะเมืองลพบุรีที่เป็นเมืองใหญ่รุ่นเก่า มีโบราณสถานโบราณวัตถุในรูปแบบศิลปทวารวดี เป็นจำนวนมาก จึงเป็นข้อสรุปว่าเมืองนคร พระกฤษณะ หรือเมืองทวารวดีที่ปรากฏอยู่ใน ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๒ ที่เรียกว่า “เป็นที่ชุมนุม พระมหาธาตุเป็นเจ้า” นั่นคือ เมืองละโว้หรือ ลพบุรี
กลุ่มที่ ๒ ประวัติศาสตร์ ศิลปะ สถาปัตยกรรม	๒๕๑๘	น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. “ศิลปละโว้ นครอมตะ.” เมืองโบราณ ๑, ๓ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๑๘): ๖๖ - ๗๖.	ศึกษาว่าด้วยรูปแบบศิลปกรรมของโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่ปรากฏในเมืองลพบุรี เช่น วัด มหาธาตุ วัดนครโกษา พระพุทธรูปศิลาในวิหาร วัดโยธ เป็นต้น โดยผู้เขียนได้สรุปไว้ตอนท้าย ของบทความว่า “ความลึกลับของศิลปะละโว้อย่าง มืดตื้อหลายประการ ซึ่งเรายังไม่ได้ศึกษากันอย่าง จริงจัง ถ้าเราจะเริ่มต้นศึกษากันตามหลักวิชาการ โดยไม่มัวอคติ...บางทีความรู้ทางประวัติศาสตร์ ชาติบ้านเมืองของเราจะก้าวรุดหน้าไปกว่านี้อีก มากมายนัก”
	๒๕๑๙	อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “วัดมหาธาตุ ลพบุรี.” เมืองโบราณ ๒, ๒ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๑๙): ๒๑ - ๓๓.	เป็นงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญ ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ว่ามีการคงอยู่ สืบเนื่องมาทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่สมัยทวารวดี ช่วงที่อารยธรรมเขมรโบราณแพร่เข้ามาระยะเวลา ก่อนหน้าการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ช่วงสมัย อยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งสามารถ สะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของเมืองเก่าลพบุรีได้

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสนทนา
	๒๕๓๔	ตรึงใจ บุณสมภพ และคณะ. “รายงานวิจัยย่อ เรื่อง “การศึกษาสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี.” หน้าจั่ว ๑๑ (๒๕๓๔): ๘๗ - ๑๐๑.	แสดงให้เห็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่เมืองลพบุรี ดังนี้ ๑. ชาวต่างชาติที่มีส่วนเผยแพร่อิทธิพลทางศิลปะ สถาปัตยกรรม และการก่อสร้างต่อสถาปัตยกรรมสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้แก่ ชาวมุสลิม โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ สเปน และฝรั่งเศส ๒. ข้อสังเกตในเรื่องการวางผัง รูปแบบอาคาร และรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมพบว่า จากการศึกษาผังพระนารายณ์ราชนิเวศน์ การแบ่งพื้นที่ใช้สอย รูปแบบอาคารทั้งเรื่องหลังคา การเจาะช่องหน้าต่าง ประตู ตลอดจนการประดับตกแต่งสะท้อนให้เห็นว่ามีอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกปะปนอยู่อย่างชัดเจน
	๒๕๓๗	นงคราญ ศรีชาย. “บ้านวิชาเอนทร์ หรือบ้านหลวงรับราชทูต.” เมืองโบราณ ๒๐, ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๓๗): ๓๑ - ๔๑.	แต่เดิมนั้นคนทั่วไปเรียกสถานที่แห่งนี้โดยรวม ๆ ติดปากกันต่อ ๆ มาว่า “บ้านวิชาเอนทร์” เป็นบ้านของขุนนางต่างชาติที่มารับราชการจนได้เป็นใหญ่ในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาจึงค้นพบว่าอาณาบริเวณดังกล่าวมิใช่บ้านพักของเจ้าพระยาวิชาเอนทร์ทั้งหมด แต่ส่วนหนึ่งสร้างขึ้นเป็นโบสถ์ในคริสต์ศาสนา และเป็นบ้านหลวงรับราชทูตด้วย
	๒๕๔๙	สฤณีพงศ์ ชุนทรง. “ปราสาทแขกเมืองลพบุรี : ปราสาทแบบขอมที่เก่าที่สุดในภาคกลางของประเทศไทย.” เมืองโบราณ ๓๒, ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๔๙): ๑๐๒ - ๑๑๒.	เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อกำหนดอายุของปราสาทแห่งนี้ โดยผลจากการศึกษาพบว่าศาสนสถานปราสาทแขกถือเป็นปราสาทแบบขอมที่เก่าที่สุดในภาคกลางของประเทศไทย โดยมีการสร้างเพิ่มเติมในสมัยอยุธยาตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสังเกต
	๒๕๕๐	กิติกร มีทรัพย์. “ตึกพระเจ้าเหา : อนุสรณ์สถานของ การรัฐประหาร - ยึด อำนาจ.” ศิลปวัฒนธรรม ๒๘, ๗ (พฤษภาคม ๒๕๕๐): ๑๐๒ - ๑๑๑.	บทความนี้ใช้อาคารสถาปัตยกรรมเป็นประเด็น ตั้งต้น และเชื่อมโยงถึงเรื่องของประวัติศาสตร์ การเมืองสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยนอกจากจะศึกษารายละเอียดทางรูปแบบ สถาปัตยกรรมแล้ว ประเด็นที่ผู้ศึกษาเน้นคือ บริบททางการเมืองที่อยู่แวดล้อมอาคารแห่งนี้
	๒๕๕๓	สฤณีพงศ์ ชุนทรง. “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ : ภาพสะท้อนพัฒนาการ เมืองเก่าลพบุรี.” เมืองโบราณ ๓๖, ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๓): ๑๐๘ - ๑๑๕.	จากการศึกษาทำให้เห็นถึงความสำคัญของวัด พระศรีรัตนมหาธาตุ เนื่องจากพบหลักฐานทาง โบราณคดีภายในวัดอย่างต่อเนื่องแทบทุกยุค ทุกสมัยตั้งแต่สมัยทวารวดี ช่วงที่อารยธรรม เขมรโบราณแพร่เข้ามาระยะเวลาก่อนการ สถาปนากรุงศรีอยุธยา ช่วงสมัยอยุธยาและ สมัยรัตนโกสินทร์
	๒๕๕๔ - ๒๕๕๕	จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. “ความสัมพันธ์ระหว่าง สถาปัตยกรรมอินโด - เปอร์เซียกับรูปแบบ สถาปัตยกรรมในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์ที่ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี.” หน้าจั่ว ๘ (กันยายน ๒๕๕๔ - สิงหาคม ๒๕๕๕).	ผังเมืองลพบุรีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชได้รับอิทธิพลจากเมืองป้อมปราการแบบ อินโด - เปอร์เซียที่เน้นการป้องกันเมืองจากการ โจมตีภายนอก ส่วนการจัดองค์ประกอบภายใน เมือง ได้แก่ พระราชวัง สวน แหล่งน้ำสำรอง ตลอดจนอาคารสถานที่ราชการมีแบบแผน คล้ายกับผังเมืองหลวงอิสฟาฮานของอิหร่าน ในสมัยราชวงศ์ซาฟวีและเมืองป้อมปราการในรัฐ สุลต่านแห่งเดคคานของอินเดีย สอดคล้องกับ หลักฐานเอกสารเปอร์เซียที่กล่าวว่าสถาปนิกและ ช่างฝีมือชาวอิหร่านและอินเดียมีส่วนร่วมในการ ก่อสร้างเมืองลพบุรี และพระราชวังให้กับสมเด็จพระ นารายณ์มหาราช

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสังเกต
	๒๕๕๗	กวีฏ ตั้งจิรังวงศ์. “ระบบแผนผังปราสาทประธานและปึกปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี.” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ๓๔, ๒ (๒๕๕๗): ๑๔๗ - ๑๖๘.	เดิมนั้นรูปแบบของปราสาทประธานคงมีเฉพาะปราสาทประธานเพียงหลังเดียวล้อมรอบด้วยระเบียงคด เช่นเดียวกับที่ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา อันแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพิมายกับเมืองลพบุรีที่ยังคงมีความสัมพันธ์กันอยู่หลังจากอาณาจักรเขมรเสื่อมอำนาจลงก็เป็นได้ ต่อมาจึงมีการสร้างปึกปรางค์ในช่วงก่อนการสถาปนาอาณาจักรอยุธยาหรือในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ดังนั้นปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี จึงเปรียบเสมือนตัวแทนของการสืบต่องานศิลปกรรมเขมรภายหลังจากที่เขมรหมดอำนาจไปจากดินแดนแถบนี้ อีกทั้งเป็นจุดเริ่มต้นคิดค้นลักษณะงานที่เป็นแบบแผนอย่างใหม่ของตัวเองและเป็นต้นแบบสำคัญให้กับงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างแท้จริง
	๒๕๖๐	พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. “การค้าในเมืองกับมอญซิเอร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อมกำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์.” วิจิตรศิลป์ ๘, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๐): ๑๘๕ - ๒๖๔.	ป้อมและกำแพงเมืองที่ลามาร์ได้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่มหลัก คือ กลุ่มแรก เป็นเมืองราชธานีและเมืองป้องกันภัย ได้แก่ เมืองอยุธยา เมืองลพบุรี และเมืองอินทร์บุรี กลุ่มสอง เป็นเมืองทำการค้าในแนวตะวันออกไปตะวันตก ได้แก่ เมืองบางกอก และเมืองมะริด กลุ่มที่สาม เป็นเมืองทำการค้าในเขตคาบสมุทรมาลายู ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง โดยการปรับปรุงและสร้างป้อมกำแพงเมืองใหม่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ถือเป็นภาพสะท้อนของความเคลื่อนไหวทางการเมืองและการค้าของอยุธยาในระดับนานาชาติ ซึ่งรูปแบบป้อมกำแพงเมืองที่ได้รับการออกแบบนั้น ยึดโยงอย่างใกล้ชิดกับระบบความคิดทางการเมืองและการตั้งอาณานิคม ซึ่งนับเป็นสิ่งใหม่ในสมัยอยุธยา

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสนเทศ
กลุ่มที่ ๓ ประวัติศาสตร์ ความเป็น สมัยใหม่ของ เมืองลพบุรี	๒๕๓๕	พูลศรี จีบแก้ว. “ตึกแบบฝรั่งในเมืองลพบุรี.” เมืองโบราณ ๑๘, ๓ - ๔ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๓๕): ๑๒๐ - ๑๒๘.	นำเสนอข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับอาคารสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในเมืองลพบุรี ได้แก่ บ้านวิชาเยนทร์ ตึกปิฎก ตึกคชสาร และวัดสันเปาโล ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นว่านอกจากประเด็นเรื่องอาคารแบบตะวันตกที่ถือเป็นสิ่ง “ใหม่” สมัยสมเด็จพระนารายณ์แล้ว ยังมีสิ่งใหม่อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ที่ควรศึกษาเพิ่มเติมอยู่หลายสิ่ง เช่น การสร้างพระราชวัง ก่ออิฐถือปูนสองชั้น ระบบการประปาที่สามารถส่งน้ำมาจากนอกเมืองมาตามท่อน้ำประปาดินเผาบน้ำเข้ามาใช้ในตัวเมืองและพระราชวังได้
	๒๕๔๒	บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ. “ระบบชลประทานระบบการประปาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.” เมืองโบราณ ๒๕, ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๔๒): ๕๙ - ๗๒.	นำเสนอประวัติความเป็นมาของการก่อสร้างระบบชลประทานอันเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำของเมืองลพบุรีในฤดูแล้ง โดยผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าพระราชกรณียกิจดังกล่าว นับเป็นพระปัญญาบารมีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงทำให้เกิดการประปาขึ้นเมื่อ ๓๐๐ กว่าปีมาแล้ว
	๒๕๔๕	ธนาพร เทียมศรีธีกร. “ผลของการพัฒนาเมืองภายใต้อิทธิพลการผังเมืองตะวันตก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.	แนวคิดการวางผังเมืองใหม่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อเป็นการรองรับการเจริญเติบโตที่กำลังจะเกิดขึ้นในฐานะศูนย์กลางทางทหารและเป็นการแก้ไขปัญหาความแออัดภายในบริเวณเมืองเก่า โดยผลของการพัฒนาครั้งนี้ทำให้พื้นที่บริเวณเมืองใหม่มีการเพิ่มขึ้นของอาคารบ้านเรือนอย่างรวดเร็ว

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อเสนอแนะ
	๒๕๕๘	ณัฐธานี คะเชนทร์. “การออกแบบผังเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๗): ลพบุรี สระบุรี และเพชรบูรณ์.” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘).	การออกแบบผังเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มมีการดำเนินการจัดการวางแผนงานตามแบบวิชาการผังเมืองสมัยใหม่ ส่วนการออกแบบผังเมืองและรูปแบบผังเป็นแบบที่พัฒนามาจากผังเมืองของชาติตะวันตกในช่วงร่วมสมัยเดียวกัน (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐) ทั้งนี้การวางผังเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสร้างชาติและไทยอารยะซึ่งสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองและความเป็นเอกภาพตามแบบลัทธิฟาสซิสต์อีกด้วย
	๒๕๖๐	ปิ่นรส รักษา และสมชาติ จิงสิริอารักษ์. “สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในเมืองลพบุรี.” หน้าจั่ว ๓๒ (มกราคม - ธันวาคม ๒๕๖๐): ๖๗ - ๘๗.	จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความพยายามที่จะสะท้อนแนวความคิดอุดมการณ์ชาตินิยมบางประการ โดยแสดงออกของรูปแบบสัญลักษณ์ทางการเมืองการปกครองแบบใหม่ผ่านทางรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะจังหวัดลพบุรี ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของประเทศ เป็นจุดเริ่มต้นของนโยบายเมืองใหม่ในส่วนภูมิภาค ถือเป็นต้นแบบหรือภาพร่างทางความคิดและแนวทางในการพัฒนาประเทศของจอมพล ป. พิบูลสงคราม
ลพบุรีศึกษา ที่อิงอยู่กับกรอบประวัติศาสตร์ กระแสกรอง	๒๕๓๕	ไฉน สนสกุล. “การดำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนมอญ บางชันหมาก จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.	ชาวมอญบางชันหมากมีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ได้เป็นอย่างดี เพราะชาวมอญและไทยมีความสัมพันธ์แบบยอมรับกันโดยไม่มีอคติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้มีการผสมกลมกลืนจากมอญมาเป็นไทย ส่วนใหญ่ปัจจัยที่ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนดังกล่าว ได้แก่ นโยบายของรัฐ การศึกษา อาชีพ การแต่งงาน การตั้งถิ่นฐานและการอพยพย้ายถิ่น อย่างไรก็ตาม ชาวมอญบางชันหมากยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มบางประการไว้จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ภาษา ศาสนา พิธีกรรมความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อสนเทศ
	๒๕๔๐	วราสนา บุญสม. พวนบ้านหมี จังหวัดลพบุรี: กรณีศึกษาวิถีชีวิตและประเพณีพื้นบ้าน (รายงานวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๐).	งานศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิตและประเพณีพื้นบ้านของชาวพวน อำเภอบ้านหมี จังหวัดลพบุรี โดยวิเคราะห์จากประวัติความเป็นมาของชาวพวนบ้านหมี ซึ่งผลจากการวิจัยพบว่า ชาวพวนดำรงชีวิตอย่างสงบสุขได้เพราะยึดมั่นในฮีตบ้านคองเมือง ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลให้การดำรงอยู่ของสัญญาประชาคมท้องถิ่นคลี่คลายลง แต่ชาวพวนบ้านหมีก็ได้พยายามรื้อฟื้นฮีตบ้านคองเมืองให้คงอยู่สืบไป
	๒๕๔๒	เชาว์วัย ศุภรติทิเพศ. “การรับวัฒนธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา : ศึกษากรณีชุมชนไทยพวนในจังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.	แสดงให้เห็นถึงผลของนวัตกรรมที่เป็นอิทธิพลกระทบต่อพิธีกรรมทางศาสนา อันได้แก่ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี ซึ่งชาวไทยพวนนับถือสืบทอดกันมาว่า นวัตกรรมส่วนใดมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพิธีกรรม เช่น ผลการศึกษาประการหนึ่งของงานศึกษาชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการรับเอานวัตกรรมทางวัตถุมีผลกระทบต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น
	๒๕๔๗	พิจิตรา พาณิษฐ์กุล. “การศึกษาชื่อและระบบการทอชิ้นมัดหมี่ดั้งเดิมของคนไทยพวน อำเภอบ้านหมี จังหวัดลพบุรี ตามแนววรรคศาสตร์ชาติพันธุ์.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.	วิเคราะห์ชื่อที่ใช้เรียกชิ้นมัดหมี่ของคนไทยพวน อำเภอบ้านหมี จังหวัดลพบุรี โดยผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า ชื่อลายชิ้นมัดหมี่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยพวน ๓ ประการด้วยกัน ได้แก่ วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและเกษตรกรรม (เช่น ชื่อลาย “จับหว่าน”) วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา (เช่น ชื่อลาย “นาค”) และวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุ (เช่น ชื่อลาย “โคมตั้ง”)

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อเสนอแนะ
	๒๕๕๐	บำรุง คำเอก. “คัมภีร์รำผีของชาวมอญบางขันหมาก ลพบุรี.” ตำราวิชาการ ๖, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๐): ๖๑ - ๗๒.	คัมภีร์รำผีของชาวมอญบางขันหมาก ซึ่งในภาษามอญเรียกว่า “ลิห์สนา” ซึ่งในคัมภีร์ประกอบด้วยรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีโดยละเอียด ทั้งเรื่องของผู้จัดการพิธี (โต้ง) การถวายเครื่องเซ่น การเรียกผี และสุดท้ายคือการนำอาหารที่เหลือไปลอยน้ำเหมือนการลอยสิ่งอัปมงคลออกไป
	๒๕๕๒	รวีทิพา ไวยนันท์. “การแพร่กระจายวัฒนธรรมการแสดงรำโทน จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.	เป็นงานศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามกลุ่มรำโทนในจังหวัดลพบุรี ซึ่งพบว่าการเล่นรำโทนแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มไทยเบิ้งและกลุ่มไทยภาคกลาง โดยกลุ่มไทยเบิ้งได้รับอิทธิพลจากโทนโคราช และเพลงโคราช โดยได้รับอิทธิพลทางบทเพลงจากทหารที่ทำถนนไปจังหวัดเพชรบูรณ์ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และแต่งขึ้นเองบ้าง ส่วนกลุ่มไทยภาคกลางได้รับอิทธิพลจากโทนชาตรี รำมะนา และเพลงพื้นบ้านภาคกลางโดย ได้รับอิทธิพลทางบทเพลงจากชาวพระนครที่อพยพหนีสงครามมาอยู่ตามชนบท
	๒๕๕๔	สุพัตรา โอทาศรี. “การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔.	การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยในจังหวัดลพบุรี มีสาเหตุเรื่องพื้นที่เขตชลประทานเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเพิ่มหรือลดจำนวนชาวนาในจังหวัดลพบุรี ด้วยปัญหาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาให้เกิดประสิทธิภาพ ทั้งเรื่องของการส่งเสริมองค์ความรู้ตลอดจนการสนับสนุนจากทางภาครัฐอย่างจริงจัง

กลุ่ม	ปี	หนังสือ / งานวิจัย / บทความ	ข้อเสนอแนะ
		ชาติชาย อนุกุล. “วัฒนธรรมการหล่อของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลพบุรี : กรณีศึกษาศิลปวัตถุลักษณะและความหมายแฝง” ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย, ๒๕๕๔.	ทุกกลุ่มชาติพันธุ์มีศิลปวัตถุลักษณะในการหล่อ โดยวัฒนธรรมการหล่อบางอย่างได้สูญหายไปจากชีวิต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม การหล่อบางอย่างยังคงดำรงอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมการหล่อบางอย่างมีความหมายแฝง เช่น การหล่อข้าวต้มมัด การหล่อคัมภีร์ การหล่อขนม เป็นต้น
		กาญจนารัตน แผลกวงศ์. “ลำพวน : ชาวพวน กรณีศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.” ปริญญาานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยาควิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.	จากการศึกษาเอกสารตำราและการเก็บข้อมูลภาคสนามแสดงให้เห็นว่าลำพวนเป็นวัฒนธรรมการละเล่นพื้นบ้านที่สืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษของชาวพวนมาแต่โบราณ โดยมีลักษณะเด่นเป็นการขับลำนำที่เรียกว่า “ลำ” เป็นภาษาพวน การละเล่นประเภทนี้มีความเกี่ยวข้องกับงานประเพณีฮีดสิบสองของชาวพวน ทั้งงานมงคลและงานอวมงคล สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่าลำพวนมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชาวพวน ทั้งในยามทุกข์และยามสุข
	๒๕๕๖	พรเพ็ญ เดอ ยอง. “การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของครอบครัวเบ้งโคกสลุง โดยกลุ่มเยาวชนตำบลโคกสลุง อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตมนุษยนิเวศศาสตร์ (พัฒนาครอบครัวและสังคม) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖.	ชุมชนไทยเบ้ง ตำบลโคกสลุง อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี เป็นชุมชนไทยเบ้งที่ใหญ่ที่สุดในภาคกลางของประเทศไทยที่ยังคงเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของตนเอาไว้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของครอบครัวไทยเบ้งซึ่งเป็นวัฒนธรรมและองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่ามี ๘ ประเภท ได้แก่ อาหาร การจักสาน การทอผ้า ความเชื่อ งานกระดาดตัดพวงมโหตร การแกะกะลาตาเดียว ของเล่นการละเล่นพื้นบ้าน และเพลงและดนตรีพื้นบ้าน การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมทำให้วิถีชีวิตของชาวไทยเบ้งโคกสลุงเปลี่ยนแปลงไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นของครอบครัวไทยเบ้งได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งนี้กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้งได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของครอบครัวไทยเบ้ง

ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ :

ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ชาติในพัฒนาการท้องถิ่น

งานเขียนว่าด้วยพัฒนาการบ้านเมืองในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า “ประวัติศาสตร์จังหวัด” มีลักษณะร่วมอันสำคัญซึ่งถือเป็นรูปแบบในการนำเสนองานเขียนประเภทนี้ กล่าวคืองานเขียน “ประวัติศาสตร์จังหวัด” จะเริ่มต้นการลำดับเรื่องราวนับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หากปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่บ่งชี้ว่าจังหวัดนั้น ๆ มีพัฒนาการย้อนไปถึงช่วงเวลานั้น ครั้นล่วงเข้าถึงสมัยประวัติศาสตร์ก็จะลำดับเรื่องราวตามการจัดแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์กระแสหลัก เช่น สมัยวัฒนธรรมทวารวดี สมัยวัฒนธรรมเขมรโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเข้าถึงยุค “ราชธานีของไทย” นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบเนื่องถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นเค้าโครงทางประวัติศาสตร์พื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการเรียบเรียงงานเขียนประเภทนี้

การลำดับเรื่องราวในลักษณะดังกล่าวนับเป็นขนบนิยมในการเรียบเรียงงานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละจังหวัดที่เผยแพร่ในวงกว้าง อาจเป็นเพราะทำให้ผู้อ่านเข้าใจภาพรวมทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น เนื่องจากเป็นการอธิบายผ่านเค้าโครงประวัติศาสตร์ชาติที่คุ้นเคย แต่ในขณะเดียวกันขนบการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ผูกโยงอยู่กับกรอบความคิดทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ กลับสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเส้นตรง (Linear History) อันเป็นภาพจำทางประวัติศาสตร์ของชาติให้เด่นชัดยิ่งขึ้น มากกว่าที่จะแสดงพัฒนาการของบ้านเมืองนั้น ๆ ที่มีลักษณะอันหลากหลายซึ่งเกิดจากการปฏิสังสรรค์ภายใต้บริบทอันซับซ้อนในแต่ละช่วงเวลา

การศึกษาค้นคว้าที่ต้องการตั้งข้อสังเกตว่างานเขียนเรื่องด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดต่าง ๆ อันมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงภาพความเป็นไปของท้องถิ่นนั้น ในอีกแง่มุมหนึ่งได้ฉายให้เห็นเรื่องราวความเป็นไป

ของประวัติศาสตร์ชาติ โดยจะใช้การลำดับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของ จังหวัดชัยภูมิซึ่งมีผู้ค้นคว้าเรียบเรียงและศึกษาไว้แล้วเป็นกรณีศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นว่านิยามของ “ประวัติศาสตร์จังหวัด” มีปริมณฑลทับซ้อนอยู่กับนิยามของคำว่า “ประวัติศาสตร์ชาติ” อย่างไร ทั้งยังอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจต่อ “ความคิด” ที่ “ซ้อน” อยู่ระหว่างบรรทัดในงานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละจังหวัดมากยิ่งขึ้น

ชัยภูมิ : ภาพรวมทางประวัติศาสตร์^๑

ชัยภูมิเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานตอนล่าง ตั้งอยู่บริเวณชายขอบด้าน ตะวันตกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่ราบสูงโคราช เป็นต้นกำเนิด ของแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในภาคอีสานที่สำคัญ ปรากฏหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์และโบราณคดีในพื้นที่หลายแห่งของจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งแต่ละ แห่งล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมแบบเกษตรกรรม นอกจากนี้ยัง

^๑ ดูงานเขียนเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชัยภูมิอย่างละเอียดใน คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ของท้องถิ่น,” ใน **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และ ภูมิปัญญาจังหวัดชัยภูมิ** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔, คณะกรรมการ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธี มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒), หน้า ๓๙ - ๕๑.

เดิม วิชาจารย์จนกิจ, “บทที่ ๑ เมืองนครราชสีมาและชัยภูมิ,” ใน **ประวัติศาสตร์ อีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑ - ๒๕. และ “ภาค ๕ การปกครองและการปฏิรูปการปกครองมณฑลใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ,” ใน **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๘๙ - ๔๖๘.

บุษดี เวทยากร, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔),” (สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙).

สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ, “ประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญ,” ใน **ประวัติ มหาไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ** (กรุงเทพฯ: มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๓ - ๑๓๘.

มีการค้นพบเครื่องประดับสำริดและเครื่องมือที่ทำจากเหล็ก แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการใช้โลหะด้วย รวมทั้งมีการค้นพบภาพเขียนสีรูปมนุษย์กับสุนัขตามผนังถ้ำในเขตอำเภอคอนสาร ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับภาพเขียนที่พบบริเวณเพิงหินที่เขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า อาณาบริเวณจังหวัดชัยภูมิเคยเป็นชุมชนโบราณที่มีความเจริญมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ต่อมาเมื่อชุมชนโบราณเมืองชัยภูมิได้มีการติดต่อกับชุมชนโบราณในพื้นที่ภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก ก่อให้เกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมทวารวดีจากดินแดนดังกล่าวเข้ามาในอาณาบริเวณนี้ โดยมีการนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทเช่นเดียวกันกับวัฒนธรรมทวารวดี ดังปรากฏหลักฐานแสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมดังกล่าวในจังหวัดชัยภูมิ เช่น ชุมชนโบราณนครกาหลง อำเภอคอนสวรรค์ ที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ พระพุทธรูปและเสมาหิน เมืองโบราณหามทอก อำเภอบ้านเขว้า ปรากฏคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีโบราณสถานก่อด้วยอิฐ เศษภาชนะดินเผาแบบทวารวดี รวมถึงใบเสมาที่บ้านกุดโง้ง อำเภอเมืองชัยภูมิ และบ้านโนนฆ้อง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ พื้นที่เมืองชัยภูมียังพบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร ซึ่งได้แพร่เข้าสู่พื้นที่อีสานตอนใต้ในเขตดินแดนที่เรียกว่าแอ่งโคราช โดยในส่วนของพื้นที่เมืองชัยภูมินั้น สันนิษฐานว่าวัฒนธรรมเขมรได้แพร่เข้ามาทางลำน้ำสะเทตเป็นสำคัญ ดังปรากฏโบราณสถาน โบราณวัตถุเนื่องในวัฒนธรรมเขมร เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ปรางค์กู่ เป็นต้น

เมืองชัยภูมิปรากฏเรื่องราวเด่นชัดขึ้นในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ได้ทรงขยายอิทธิพลเข้ามาในภาคอีสาน และโปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราช (สังข์) มาตรการเมืองนครราชสีมาในฐานะหัวเมืองชั้นเอก ซึ่งขณะนั้นเมืองนครราชสีมามีเมืองขึ้นอยู่แล้ว ๕ เมือง คือ เมืองจันทิก เมืองชัยภูมิ เมืองพิมาย เมืองบุรีรัมย์ และเมืองนางรอง หลังจากนั้นจึงได้ตั้งเมืองใหม่อีก ๙ เมือง คือ เมืองจัตุรัส เมืองบำเหน็จณรงค์ เมืองเกษตรสมบูรณ์

เมืองกุยเชียง เมืองพุทไธสง เมืองประโคนชัย เมืองรัตนบุรี เมืองปักธงชัย และเมืองชนบท ให้ขึ้นกับเมืองนครราชสีมาทั้งหมดรวม ๑๔ หัวเมือง เมืองชัยภูมิ และเมืองต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่จังหวัดชัยภูมิในปัจจุบันเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา トラバจนกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐

ถึงแม้ว่าในสมัยธนบุรี จะไม่ปรากฏบทบาทเมืองชัยภูมิอยู่ในเอกสารสมัยนี้เด่นชัดนัก แต่เมื่อพิจารณาว่าในช่วงระยะเวลานั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงขยายอาณาเขตจนถึงราชอาณาจักรลาว รวมถึงเมื่อมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนครราชสีมา ที่สำคัญคือเหตุการณ์เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกทัพไปปราบปรามชุมนุมเจ้าพิมาย จึงเข้าใจได้ว่าจะหมายรวมถึงเมืองชัยภูมิด้วย เนื่องจากเมืองชัยภูมิอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองนครราชสีมา ด้วยเหตุนี้ เมื่อปราบปรามชุมนุมดังกล่าวลงได้แล้ว เมืองชัยภูมิจึงยังคงขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมาเช่นเดิมตลอดสมัยธนบุรี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองชัยภูมินั้นถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นเมืองร้าง เนื่องจากราษฎรถูกกวาดต้อนไปทำสงคราม และอพยพออกไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินที่อื่น แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของเมืองนครราชสีมา เช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา

การก่อตั้งเมืองชัยภูมิเริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๖๐ เมื่อท้าว (นาย) แลชาวลาวข้าราชการสำนักเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ได้อพยพบ้านเรือนมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านน้ำขุนหนองอีจาน (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา) ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ ได้อพยพไปตั้งหลักแหล่งใหม่ที่บ้านโนนน้ำอ้อม (อยู่ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิในปัจจุบัน ห่างจากศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ) และใช้ชื่อเมืองตามเดิมตั้งแต่สมัยอยุธยาว่า “เมืองไชยภูมิ” ปรากฏมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมากถึง ๑๓ หมู่บ้าน คือ

๑. บ้านสามพัน	๒. บ้านบึงคล้า
๓. บ้านกุดตุ้ม	๔. บ้านบ่อหลุบ
๕. บ้านบ่อแก	๖. บ้านนาเสียว (บ้านเสี้ยว)
๗. บ้านโนนโพธิ์	๘. บ้านโนนน้ำอ้อม

๙. บ้านโพธิ์หญ้า ๑๐. บ้านหนองใหญ่
 ๑๑. บ้านหลุมโพธิ์ ๑๒. บ้านกุดไผ่
 ๑๓. บ้านโนนไผ่หญ้า

พ.ศ. ๒๓๖๕ ท้าวแลพิจารณาเห็นว่าที่ตั้งหลักแหล่งเดิมแออัดและคับแคบเกินไป เนื่องจากมีผู้คนอาศัยอยู่มากขึ้นและกันดารน้ำ จึงอพยพผู้คนและครอบครัวมาตั้งหลักแหล่งที่ใหม่คือ บ้านหลวง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๖๗ ชุมชนบ้านเมืองชัยภูมิมีจำนวนหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะ “บ้านหลวง” เป็น “เมืองชัยภูมิ” และแต่งตั้งท้าวแลเป็น “พระยาภักดีชุมพล” เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก โดยขึ้นกับเมืองนครราชสีมาและต้องส่งส่วยทองคำให้แก่กรุงเทพฯ

เหตุการณ์สำคัญอันเป็นที่รับรู้เกี่ยวกับบ้านเมืองชัยภูมิ คือ เหตุการณ์ครั้งเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ยกทัพเข้ามาเพื่อตีกรุงเทพมหานคร โดยเคลื่อนทัพผ่านเมืองภูเขียว เมืองชัยภูมิ เมืองสีมม และเกลี้ยกล่อมให้เจ้าเมืองทั้งสามช่วยยกทัพไปตีกรุงเทพมหานคร หากแต่ด้วยความจงรักภักดีของเจ้าเมืองภูเขียว คือ พระยาไกรสีหนาท และเจ้าเมืองชัยภูมิ คือ พระยาภักดีชุมพล (แล) ที่มีต่อพระมหากษัตริย์สยามจึงไม่ยอมเข้าสวามิภักดิ์กับทัพเจ้าอนุวงศ์ เป็นเหตุให้ถูกประหารชีวิตในที่สุด วีรกรรมครั้งนั้นเป็นที่มาของการยกย่องพระยาภักดีชุมพลเป็น “เจ้าพ่อพญาแล” ผู้ที่ชาวชัยภูมิยุคต่อมาถือว่าเป็นวีรบุรุษของบ้านเมืองตราบถึงปัจจุบัน

ในช่วงเวลาที่บ้านเมืองเกิดระส่ำระสายเนื่องจากขาดหัวหน้าปกครองนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายเกตเป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ พระราชทานบรรดาศักดิ์ที่พระภักดีชุมพล มีการย้ายเมืองจากที่ตั้งเดิมมาตั้งอยู่ที่ “บ้านโนนปอบิด” หลังจากนั้นได้มีเจ้าเมืองปกครองสืบต่อมาโดยลำดับ ได้แก่ พระยาภักดีชุมพล (เบี้ยว) พระยาภักดีชุมพล (ทิ) พระยาภักดีชุมพล (บุญจันทร์) และพระยาภักดีชุมพล (แสง)

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ โปรดเกล้าฯ ให้จัดการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน โดยในเขตหัวเมืองอีสานนั้นจัดแบ่งออกเป็น ๔ ฝ่าย คือ หัวเมืองฝ่ายตะวันออก หัวเมืองฝ่ายตะวันออกเฉียง

เฉียงเหนือ หัวเมืองฝ่ายเหนือ และหัวเมืองฝ่ายกลาง โดยส่งข้าหลวงใหญ่จาก ส่วนกลางมากำกับดูแลแต่ละฝ่าย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๖ เปลี่ยนจากฝ่าย เป็นมณฑล ได้แก่ มณฑลอีสาน มณฑลอุดร และมณฑลนครราชสีมา

บริเวณเมืองชัยภูมิอันประกอบด้วย เมืองชัยภูมิ เมืองจัตุรัส เมือง บำเหน็จณรงค์ เมืองกุฉีชัย และเมืองเกษตรสมบูรณ์ ได้รวมกันขึ้นต่อเมืองชัยภูมิ ซึ่งขึ้นตรงต่อมณฑลนครราชสีมา ต่อมาหลังจากเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ซึ่งก่อให้เกิดข้อพิพาทเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัด ระบบการปกครองใหม่ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ ลักษณะการปกครองท้องที่ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ส่งผลให้เมืองจัตุรัส (สีมูม) เมืองกุฉีชัย เมืองบำเหน็จณรงค์ และเมืองเกษตรสมบูรณ์ ถูกยุบให้มีฐานะเป็นอำเภอ และขึ้นตรงต่อเมืองชัยภูมิ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรา พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ และได้มีประกาศกระทรวง มหาดไทย เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็น “จังหวัด” เมืองชัยภูมิจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดชัยภูมินับแต่นั้นเป็นต้นมา ภายหลัง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหาร ราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลลงมาเป็น จังหวัดและอำเภอ

ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิจากนั้นปรากฏ ในงานศึกษาบางเรื่อง ลักษณะเชิงประวัติศาสตร์ร่วมสมัยซึ่งส่วนใหญ่มักเป็น ประเด็นเชื่อมโยงอยู่กับเหตุการณ์ความเป็นไปของประเทศเป็นสำคัญในฐานะ จังหวัดที่มีคุณูปการต่อรัฐ เช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ จังหวัด ชัยภูมิเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์หนึ่งในปฏิบัติการของกลุ่มเสรีไทย และเมื่อเกิด เหตุการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับการแพร่หลายของแนวความคิดคอมมิวนิสต์ จังหวัด ชัยภูมิเป็นพื้นที่สนองนโยบายของรัฐในการต่อต้านแนวความคิดดังกล่าว

ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ : ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ชาติ

การสำรวจเนื้อหางานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิข้างต้น ประเด็นที่สังเกตได้คือการปรากฏคำสำคัญที่เชื่อมโยงถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ซึ่งได้นำมาใช้เสมือนหมุดหมายในการลำดับเรื่องราวความเป็นมาของเมืองชัยภูมิ (และอาจหมายรวมถึงทุกจังหวัด ยกเว้นบางกรณีที่เป็นจังหวัดซึ่งมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างเป็นเอกเทศและมีพลวัตของตนเองที่ค่อนข้างเด่นชัด เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอาจมีการลำดับเค้าโครงเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างออกไปบ้างในบางประเด็น)^๑ ได้แก่ ชื่อของกลุ่มวัฒนธรรมในยุคแรกเริ่มในประวัติศาสตร์ไทย ประกอบด้วยวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรโบราณ จากนั้นจึงลำดับเรื่องราวผ่านยุคสมัยของราชธานีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย คือ อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์^๒

^๑ ธงชัย วินิจจะกุล ทดลองเสนอตัวอย่างแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ผ่านการพิจารณาภายใต้บริบทเครือข่ายการค้าทางบก (land route trades) อันส่งผลให้ชีวิตทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่สัมพันธ์ใกล้ชิดทางทิศเหนือมากกว่าทางทิศใต้ตลอดหลายศตวรรษ กระทั่งในปลายศตวรรษที่ ๑๙ เมืองเชียงใหม่จึงมีชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมผูกพันกับกรุงเทพฯ ภายใต้คำอธิบายการสร้างรัฐสมัยใหม่ของสยาม

^๒ เข้าใจได้ว่าการเรียบเรียงประวัติศาสตร์จังหวัดจำเป็นต้องอาศัยประวัติศาสตร์ชาติเป็นเค้าโครงในการเรียบเรียง ซึ่งเหตุผลสำคัญประการหนึ่งคือ จังหวัดต่าง ๆ ล้วนเป็นหน่วยการปกครองที่อยู่ในระบบบริหารราชการของประเทศไทย ดังนั้นประวัติศาสตร์จังหวัดจึงต้องพยายามถ่ายทอดพัฒนาการจังหวัดของตนโดยสัมพันธ์กับโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ชาติ อย่างไรก็ดี อิทธิพลของโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติมิได้มีอิทธิพลเฉพาะงานเขียนประวัติศาสตร์จังหวัดเท่านั้น หากแต่มีอิทธิพลต่องานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย

ในงานศึกษาของธงชัย วินิจจะกุล เรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทย กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (เฉยๆ)” กล่าวถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า งานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะนี้ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แท้จริง หากแต่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทย กล่าวคือ แม้ว่าท้องถิ่นนั้น ๆ จะเฉลิมฉลองความสำเร็จ อำนาจ และวัฒนธรรมอันงดงามยิ่งใหญ่ของตน แต่ที่ขาดไม่ได้คือต้องเน้นความสำเร็จและผลดีของการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยาม

ตารางแสดงการนำเสนอเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ชัยภูมิ
ที่สัมพันธ์อยู่กับโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ ที่ปรากฏในงานวิจัยทาง
ประวัติศาสตร์^๑

สมัย	พ.ศ. / เหตุการณ์
สุโขทัย	ชัยภูมิเป็นดินแดนติดต่อระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับ เวียงจันทน์
กรุงศรีอยุธยาตอนต้น	ชัยภูมิรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมอาณาจักรล้านช้าง และเริ่ม มีการตั้งเมืองชัยภูมิ
พระมหาธรรมราชา	ชัยภูมิเป็นเส้นทางเดินทัพไทย ยกกองทัพไปตีเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๑๑๗
พระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑)	ชัยภูมิเป็นหัวเมืองชั้นจัตวาขึ้นกับเมืองนครราชสีมา หัวเมืองโทภาคอีสานในขณะนั้น
เสียกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๓๑๐)	ชัยภูมิกลายเป็นเมืองร้าง ราษฎรอพยพหนีภัยสงครามไปตั้ง ถิ่นฐานที่อื่น
พระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)	สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไทยผ่านชัยภูมิไปโจมตี เวียงจันทน์และได้อัญเชิญพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร และพระบางมายังกรุงธนบุรีโดยผ่านเมืองชัยภูมิมายังสระบุรี และกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๒๑
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒)	- มีเมืองขนาดเล็กเกิดขึ้นในชัยภูมิ ดังนี้ ๑. เมืองภูเขียว ขึ้นตรงต่อราชธานีไทย ๒. เมืองคอนสาร ขึ้นตรงต่อราชธานีไทย - พระภริมย์ไกรภักดี เจ้าเมืองภูเขียวถวายช้างเผือกสำคัญ คือ พระอินทรไอยรา และพระเทพกุญชร ใน พ.ศ. ๒๓๓๗ และ พ.ศ. ๒๓๔๔

^๑ ปรับปรุงจาก “ตารางเหตุการณ์สำคัญเมืองชัยภูมิตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยปฏิรูป
การปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน บุษดี เวทยากร,
“พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔),” หน้า ๒๗ - ๒๙.

สมัย	พ.ศ. / เหตุการณ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗)	- พ.ศ. ๒๓๖๒ ท้าวแล ชาวเวียงจันทน์ อพยพครัวเรือนมาตั้งถิ่นฐานที่โนนน้ำอ้อม บ้านชีลอง - พ.ศ. ๒๓๖๕ ท้าวแลอพยพราษฎรมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหลวง ขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมา หัวเมืองเอกในภาคอีสาน ชัยภูมิส่งส่วยเร็ว (สมุนไพร่ใช้ทำยา) แก่ราชธานีไทย - พ.ศ. ๒๓๖๖ พบทองคำก้อนใหญ่ที่บ่อโซโห่ (อำเภอหนองบัวแดง) - พระนรินทรสงคราม เจ้าเมืองสี่มุม ย้ายมาตั้งถิ่นฐานพื้นที่อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ ในปัจจุบัน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔)	- พ.ศ. ๒๓๖๗ ท้าวแล นำทองคำก้อนใหญ่ที่พบที่บ่อโซโห่ไหลขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระภักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก - ชัยภูมิส่งส่วยทองคำแก่ราชธานีไทย - พ.ศ. ๒๓๖๙ เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ยกทัพเข้ามาตีกรุงเทพฯ กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินกลับเวียงจันทน์ - พระภักดีชุมพล (แล) พระไกรสิงหนาท (เจ้าเมืองภูเขียว) ไม่ร่วมสงครามกับเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ พยายามถ่วงเวลาไม่รีบเร่งในการอพยพผู้คนไปยังเวียงจันทน์ จึงถูกเจ้าอนุวงศ์จับและสั่งให้นำไปประหารชีวิต พ.ศ. ๒๓๖๙ - พ.ศ. ๒๓๗๔ พระภักดีชุมพล (เกต) เจ้าเมืองชัยภูมิคนที่ ๒ ย้ายจากบ้านหลวงมาตั้งบ้านเรือนใหม่ที่บ้านโนนปอปิด หรือบ้านหนองบัว เมืองเก่า - พระภักดีชุมพล (เบี้ยว) เจ้าเมืองคนที่ ๓ เกิดข้าวยากหมากแพง ราษฎรอพยพหนีจากชัยภูมิไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น - ชัยภูมิขอส่งส่วยเงินแทนทองคำปีละ ๔,๐๐๐ บาท เพราะการส่งส่วยทองคำเริ่มขาดสน - พ.ศ. ๒๓๘๖ เมืองชัยภูมิค้างส่งส่วยทองคำจึงด่อนกระบือไปขายที่เมืองลพบุรีเพื่อนำเงินมาใช้แทนค่าส่วยทองคำที่ค้างส่ง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑)	พระภักดีชุมพล (ที) เจ้าเมืองคนที่ ๔ ย้ายจากบ้านโนนปอปิดมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหินตั้งและฟื้นฟูเมืองชัยภูมิ ส่งคนไปเกลี้ยกล่อมให้ราษฎรอพยพกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ชัยภูมิใหม่

สมัย	พ.ศ. / เหตุการณ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)	- พระภักดีชุมพล (บุญจันทร์) เจ้าเมืองคนที่ ๕ ส่วยค้ำส่งมากไปรดา ให้เก็บส่วยเงินแทนในอัตราคนละ ๔ บาท - รัชกาลที่ ๕ ปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค พ.ศ. ๒๔๓๓ - พระภักดีชุมพล (แสง) เจ้าเมืองชัยภูมิคนที่ ๖ เมืองชัยภูมิขึ้นตรงต่อมณฑลลาวกลาง พ.ศ. ๒๔๓๖ - พระภักดีชุมพล (แสง) ลาออกจากราชการและสิ้นสุดการปกครองระบบกินเมือง ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ - พระหฤทัย (บัว) ผู้ว่าราชการเมืองชัยภูมิคนแรก ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ บรรดาเมืองเล็ก ๆ ฤๅยุบลงมีฐานะเป็นอำเภอขึ้นกับเมืองชัยภูมิ คือ ๑. อำเภอเมืองชัยภูมิ ๒. อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ๓. อำเภอภูเขียว ๔. อำเภอจัตุรัส ๕. อำเภอบำเหน็จณรงค์

การนำเสนอพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงกรอบความคิดที่ว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเป็นไปของเมืองชัยภูมิล้วนแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยภายนอก ในขณะที่การอธิบายด้วยปัจจัยภายในในฐานะพลวัตหลักดันวิถีแห่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองชัยภูมิแทบไม่ปรากฏในงานเขียนประเภทนี้^๑ จึงอาจกล่าวได้ว่างานเขียนในลักษณะนี้เป็นงานเขียนที่ยังเสริมสร้างหรือย้ำเตือนภาพจำ “แบบ” ของประวัติศาสตร์ชาติให้ปรากฏเด่นชัดมากกว่าจะแสดงพัฒนาการของเมืองชัยภูมิที่ครอบคลุมปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างรอบด้าน โดยลำดับถัดไปจะได้หยิบยก

^๑ แนวความคิดในการอธิบายว่าปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่หนึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกนั้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนในงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแรกเริ่มที่งานศึกษาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลแนวคิดของยุคอาณานิคมภายใต้กรอบคิดที่เชื่อว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมจากอิทธิพลภายนอกทำให้เกิดกรอบแนวคิดที่ว่าพัฒนาการทางวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมโดยกระบวนการของ “การกลายไปเป็นแบบอินเดีย” (Indianization) และ “การกลายไปเป็นแบบจีน” (Sinization) ซึ่งลักษณะงานเขียนดังกล่าวหากเทียบเคียงกับงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ปริณพทลต่าง ๆ ของรัฐไทยสังเกตได้ว่ามีกลิ่นอายในลักษณะอาณานิคมอยู่ไม่น้อย

เนื้อหาจากงานเขียนประวัติศาสตร์ชัยภูมิในแต่ละช่วงเวลาเทียบเคียงกับเนื้อหาในกรอบเค้าโครงประวัติศาสตร์ชาติ เพื่อแสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ชัยภูมิที่ถูกนำเสนอขึ้นสะท้อนให้เห็นโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทยในประเด็นใดบ้าง

จากใบเสมาขุดไวกึงปรางค์กู่ : วัฒนธรรมแรกเริ่มในประวัติศาสตร์ไทย

หากกล่าวถึงโบราณวัตถุสถานสำคัญที่ปรากฏในเขตจังหวัดชัยภูมิแล้ว “เสมาหินบ้านกุดโง้ง” รวมถึงโบราณสถานอันเนื่องด้วยวัฒนธรรมเขมร เช่น “ปรางค์กู่บ้านหนองบัวเมืองเก่า” นับเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าเมืองชัยภูมิมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมสำคัญในดินแดนแถบนี้คือ กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีและกลุ่มวัฒนธรรมเขมรตามลำดับ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียบเรียงประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิในช่วงเวลาแรกเริ่มของประวัติศาสตร์ในขณะเดียวกันประวัติศาสตร์ยุคต้นของเมืองชัยภูมิมิได้ฉายให้เห็นถึงพัฒนาการบ้านเมืองชัยภูมิเท่านั้น หากแต่นับเป็นประจักษ์พยานที่ยืนยันความเก่าแก่ของประวัติศาสตร์รัฐไทยด้วย

ในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เรื่องราวเกี่ยวกับ “ทวารวดี” เกิดขึ้นภายใต้สำนึกการสืบทอดติดต่อกันเก่าแก่ของชาติให้ไกลกว่าสมัยอยุธยา ดังปรากฏงานเขียนยุคแรกเริ่มเกี่ยวกับ “ทวารวดี” เช่น พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ที่กล่าวถึง “ทวารวดี” ในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งล้วนมุ่งเน้นให้เห็นว่า “ทวารวดี” เป็นอาณาจักรแรกของประวัติศาสตร์ไทย^๑

หลังจากนั้นประวัติศาสตร์นิพนธ์ “ทวารวดี” ได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับตามกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ที่มีการเน้นแง่มุมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทำให้เกิดคำอธิบายว่า “ทวารวดี” น่าจะมีลักษณะของการเป็น

^๑ ดูรายละเอียดใน “๒.๒.๑ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพผู้ให้กำเนิดอาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรแรกของประวัติศาสตร์ไทย,” ใน นววรรณ มีลักษณะ, “ทวารวดีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๗ - ๒๕.

กลุ่มวัฒนธรรมมากกว่าการมีสถานะเป็นอาณาจักรทางการเมือง แนวความคิดดังกล่าวนี้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในงานศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม และธิดา สารยา ซึ่งได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวลาต่อมา

การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีในระยะต่อ ๆ มาทำให้มุมมองที่มีต่อ “ทวารวดี” มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ “ทวารวดี” ยังคงเป็นชื่อแคว้นหรือวัฒนธรรม และเป็นชื่อของรูปแบบศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา “ทวารวดี” นับเป็นรอยต่อของสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ทั้งในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงมีรูปแบบของศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมทำเสมาหิน ในขณะที่ภาคกลางนิยมทำธรรมจักร

พัฒนาการประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยเรื่อง “ทวารวดี” ซึ่งให้เห็นว่าการเขียนประวัติศาสตร์ทวารวดีแม้จะพัฒนาไปในแนวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระยะหลังแล้วก็ตาม กระนั้นการคงอยู่ของสมัยทวารวดีในทางประวัติศาสตร์ยังคงผูกติดกับการเขียนประวัติศาสตร์ชาติ กล่าวคือ “ทวารวดี” ยังคงมีสถานะเป็นรอยต่อระหว่างสมัยก่อนประวัติศาสตร์กับอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยา ความคิดดังกล่าวอาจสังเกตได้จากข้อความเขียนขึ้นสำคัญของธิดา สารยา เรื่อง (ศรี) ทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ^๑

นอกจากวัฒนธรรมทวารวดีแล้ว วัฒนธรรมเขมรโบราณนับเป็นวัฒนธรรมสำคัญที่แพร่หลายในอาณาบริเวณนี้ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งมีอิทธิพลเด่นชัดขึ้นภายหลังจากที่วัฒนธรรมทวารวดีได้ลดความสำคัญลงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ วัฒนธรรมเขมรโบราณนี้มีลักษณะสำคัญคือเป็นวัฒนธรรมที่นับถือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน ปรากฏหลักฐานเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมนี้ทั้งในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก จนกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเขมรโบราณนี้ถือเป็นอีกรากฐานหนึ่งที่น่าไปสู่การพัฒนาเป็นสยามประเทศหรือชาติไทยในเวลาต่อมา^๒

^๑ ธิดา สารยา, (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๘)

^๒ “ลพบุรี หรือเขมรในประเทศไทย,” ใน กรมศิลปากร, แผ่นดินไทยในอดีต (๒) (นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๖๑), หน้า ๖๑.

การปรากฏหลักฐานอันเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมเขมรในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิได้ถูกนำมาเรียบเรียงในงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ ในฐานะประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มเช่นเดียวกับวัฒนธรรมทวารวดี อย่างไรก็ตามก็ดีย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่าวัฒนธรรมทั้งสองนี้ไม่ได้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงพัฒนาการเฉพาะเมืองชัยภูมิต่างนั้น เนื่องจากจังหวัดชัยภูมิเป็นส่วนหนึ่งในหน่วยบริหารราชการของประเทศไทย อันส่งผลให้มีสถานะเป็น “ท้องถิ่นของชาติไทย” ดังนั้นยุคแรกเริ่มทางประวัติศาสตร์ของชัยภูมิจึงเป็นหลักฐานยืนยันความเก่าแก่ของดินแดนประเทศไทย โดยฉายให้เห็นว่าอาณาบริเวณแห่งนี้มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกทางประวัติศาสตร์

เมืองชัยภูมิ : ปริบทลอำนาจของอาณาจักรอยุธยา

ภายหลังจากการดำเนินเรื่องพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในช่วงวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรโบราณแล้ว ประวัติศาสตร์ชัยภูมิปรากฏเด่นชัดมากขึ้นในสมัยอยุธยา โดยนำเสนอให้เห็นในแง่การเป็นเมืองภายใต้อิทธิพลการเมืองการปกครองของรัฐอยุธยา งานประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองชัยภูมิให้รายละเอียดในส่วนนี้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลการจัดแบ่งเมืองต่าง ๆ ตามลำดับการบังคับบัญชา

ประวัติศาสตร์อยุธยานับเป็นช่วงเวลาสำคัญอย่างยิ่งในงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจากนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ อยุธยาได้กลายเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจมากที่สุด ในบรรดาอาณาจักรไทยทั้งหมด ทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กระทั่งนักวิชาการบางกลุ่มชี้ให้เห็นว่าอยุธยาเป็นราชธานีแห่งแรกของสยาม^๑

ประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นจากงานเขียนดังกล่าวคือ อิทธิพลของกรุงศรีอยุธยาในฐานะราชธานีสำคัญของประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องการเมืองการปกครอง ซึ่งมีพัฒนาการโดดเด่นสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงปฏิรูปการปกครองให้มีลักษณะเป็นระบบ

^๑ ศรีศักร วัลลิโภดม, กรุงศรีอยุธยาของเรา, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

ราชการมากขึ้น เพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับการขยายตัวของอาณาจักร
ผนวกกับความคิดเรื่องการแผ่พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาซึ่งสัมพันธ์
อยู่กับคติความเชื่อบางประการ เช่น จักรพรรดิราช รวมถึงการแสวงหาดินแดน
เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการแผ่ขยายอิทธิพลอำนาจ
ครอบคลุมดินแดนต่าง ๆ โดยรอบมากขึ้นกว่ายุคก่อนหน้า

อนึ่ง ควรตระหนักว่าอิทธิพลของอยุธยาที่แผ่ไปยังปริมณฑลต่าง ๆ โดย
รอบนั้นไม่ได้คงที่แน่นอนอยู่เสมอ ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะสำคัญของ
ดินแดนแถบภูมิภาคนี้ในยุคก่อนหน้าที่จะมีความคิดเรื่องเขตแดนที่แน่นอน
เป็นเหตุให้ปริมณฑลอำนาจของอาณาจักรต่าง ๆ มีพื้นที่ทับซ้อนกัน กระทั่งนำไปสู่
การอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนที่มีการทับซ้อนนั้น และเป็นภาวะที่ทำให้เกิด “เมือง
สองฝ่ายฟ้า - เมืองสามฝ่ายฟ้า”

“มโนภาพที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คืออำนาจการปกครองของพระมหากษัตริย์ใน
ศูนย์กลางหนึ่ง ๆ เป็นเหมือนดวงเทียน ที่ถูกจุดขึ้นในห้องมืด
แสงสว่างหรือพระราชอำนาจมีอย่างเข้มข้นแต่เพียงในอาณา
บริเวณที่ใกล้กับองค์พระมหากษัตริย์หรือดวงเทียนนั้น ยิ่งไกล
ออกไปเพียงไรแสงเทียนหรือพระราชอำนาจยิ่งสลัวลงจนกว่าจะ
ไปเผชิญกับดวงเทียนอีกดวงหนึ่งที่จุดสว่าง ณ อีกที่หนึ่งแสงสลัว
จากเทียนดวงแรก จึงค่อย ๆ สว่างขึ้นเมื่อเข้าใกล้เทียนดวงที่สอง
และตรงที่ซึ่งแสงสลัวของเทียนสองดวงชนกันนั้น คืออาณาเขตที่
บอกไม่ได้แน่ชัดว่าเป็นของใคร หรือใครเป็นนายอย่างแท้จริง”^๑

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเข้มข้นของ
อำนาจอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองต่าง ๆ อันมีที่มาจากอำนาจทางทหารของกษัตริย์
อยุธยาที่มีมากกว่า นอกจากนี้ กษัตริย์อยุธยายังเป็นผู้อุปถัมภ์เจ้าผู้ครองเมือง

^๑ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “จากรัฐชายขอบถึงมณฑลเทศาภิบาล : ความเสื่อมสลายของ
กลุ่มอำนาจเดิมในเกาะภูเก็ต,” ใน กรุงแตก พระเจ้าตาก และประวัติศาสตร์ไทย :
ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๘),
หน้า ๑๖๓ - ๑๖๔.

ตลอดจนผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยการพระราชทานยศสถาปนาบรรดาศักดิ์ รวมทั้งที่ดิน ข้าคน ยานพาหนะ และสิ่งของเครื่องใช้ จึงอาจกล่าวได้ว่างานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ชัยภูมิในช่วงระยะเวลานี้ไม่ได้นำเสนอเฉพาะพัฒนาการเมืองชัยภูมิอันสัมพันธ์กับเมืองอยุธยาเท่านั้น หากแต่เป็นหลักฐานเน้นย้ำให้เห็นถึงประวัติศาสตร์อยุธยาในฐานะศูนย์กลางราชอาณาจักร “สยาม” ซึ่งได้แผ่ขยายปริมณฑลแห่งอำนาจไปในดินแดนต่าง ๆ โดยรอบ

เจ้าพ่อพญาแล : ภาพแทนความศักดิ์ของหัวเมือง ต่อรัฐส่วนกลางที่กรุงเทพฯ

ภายหลังการล่มสลายของราชอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ตลอดช่วงธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงปรากฏภาวะสงครามระหว่างสยามกับดินแดนโดยรอบอยู่เป็นระยะ สงครามครั้งสำคัญซึ่งเหมือนว่าจะยืดเยื้อท้องถิ่นอีสานให้มีปฏิสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติอย่างเด่นชัด คือสงครามเจ้าอนุวงศ์ซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๒๓๗๑ ด้านรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นประวัติศาสตร์ช่วงสำคัญทั้งในประวัติศาสตร์ไทยและในประวัติศาสตร์ลาว ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีคำอธิบายต่อเหตุการณ์นี้แตกต่างกันไป กล่าวคือ ในประวัติศาสตร์ไทยถือว่าสงครามครั้งนี้เป็นสงครามของกบฏ ส่วนในประวัติศาสตร์ลาวถือว่าสงครามเจ้าอนุวงศ์เป็นสงครามที่ควรยกย่อง เพราะเป็นสงครามปลดแอกลาวให้พ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของสยาม^๑

งานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิสัมพันธ์อยู่กับเหตุการณ์ “สงครามเจ้าอนุวงศ์” ดังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับวีรบุรุษอย่างพระยาภักดีชุมพล (แล) โดยการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระยาภักดีชุมพลเป็นไปในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า พระยาภักดีชุมพลนั้นมีความจงรักภักดีต่อราชสำนักไทยอย่างยิ่งยวด ดังการบรรยายเหตุการณ์เมื่อพระยาภักดีชุมพลไม่ยอมเข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์และถูกนำตัวไปประหารนั้น

^๑ อุดมพร ธีระวิริยะกุล, “จาก ‘ประวัติศาสตร์ชาติ’ สู่ ‘ประวัติศาสตร์ประชาคมอาเซียน’ : ศึกษากรณีประวัติศาสตร์ไทยในมิติที่มีต่อความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน,” วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๔, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘): ๗๙.

อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ตั้งอยู่กลางเมืองเชียงใหม่ เป็นที่เคารพสักการะของชาวเมือง
เชียงใหม่โดยทั่วไป ในขณะเดียวกันยังสะท้อนให้เห็นถึงวาทกรรมความจงรักภักดีของท้องถิ่น
ที่มีต่อกรุงเทพฯ ในสงครามเจ้าอนุวงศ์

“...พระยาภักดีชุมพลได้จัดเขียนบูชาพระรัตนตรัย
หันหน้าไปทางกรุงเทพฯ อธิษฐานระลึกถึงพระมหากษัตริย์
และเทพเจ้าเหล่าเทวดาผู้ศักดิ์สิทธิ์ให้รับทราบ พร้อมกล่าว
คำสัจย์ว่า เราเจ้าเมืองชัยภูมิ รักษาชาติเท่าชีวิต ไม่ยอมเป็นกบฏ
เด็ดขาด ยอมสละชีวิตเพื่อความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และชาตบ้านเมือง เราไม่ผิดมันฆ่าเราให้มันได้รับ
ความทรมานทุกข์ทรมานตายเช่นกัน...”^๑

และด้วยกรอบความคิดที่สะท้อนให้เห็นผ่านคำอธิบายในลักษณะ
ดังกล่าว จึงปรากฏการสร้างอนุสรณ์รำลึกวีรกรรมของพระยาภักดีชุมพล เช่น
อนุสาวรีย์ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองชัยภูมิ ศาลเจ้าพ่อพญาแลริมฝั่งหนองปลาเฒ่า
รวมถึงเนื้อความที่ปรากฏในคำขวัญประจำจังหวัด เป็นต้น สมกับที่ท่านเป็น
บรรพบุรุษของเยาวชนลูกหลานชัยภูมิ^๒

งานเขียนในลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับ
ศูนย์กลางกรุงเทพฯ อย่างเห็นได้ชัด โดยขับเน้นให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์
ทรงเป็นพลังผลักดันสำคัญที่ก่อให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ซึ่งในกรณีของพระยา
ภักดีชุมพล คือเหตุผลในการยอมเสียสละชีวิตตนเอง ทั้งที่เหตุผลที่พระยา
ภักดีชุมพลไม่เข้าร่วมกับกบฏ (ในความคิดของสยาม) นั้นอาจมีคำอธิบายอื่น ๆ
ซึ่งการให้เหตุผลในลักษณะที่ยึดโยงกับความจงรักภักดีกับชาตินี้อาจสังเกต
ได้ในหลายกรณี เช่น กรณีวีรกรรมทุ่งสำริดของท้าวสุรนารี^๓ ที่สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงวิจารณ์เหตุการณ์ดังกล่าว
ว่า “เรื่องท่านผู้หญิงโมนี้ดูก็ประหลาด ดูในพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ซึ่งถวายเป็น

^๑ กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และ
ภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

^๓ ดูการวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของท้าวสุรนารีซึ่งมีปฏิสัมพันธ์
อยู่กับบริบททางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ใน สายพิน แก้วงามประเสริฐ,
“ภาพลักษณ์ท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗).

ไม่เห็นแผลงฤทธิ์อะไร เป็นแต่ว่าคุมพวกผู้หญิงเป็นกองหลังเท่านั้น ทำไม่จึงยกย่องกันหนักหนาไม่ทราบ”^๑

ข้อสังเกตหนึ่งจากการอ่านงานเขียนประเภทนี้คือ ไม่ปรากฏงานเขียนที่อธิบายเหตุผลการเข้าร่วมกับฝ่ายไทยด้วยเหตุผลอื่น ๆ ที่เด่นชัดนัก นอกเหนือจากประเด็นเรื่องความรักภักดี ช่องว่างทางประวัติศาสตร์ตรงนี้นับว่ามีส่วนสำคัญต่อการเขียนประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ^๒ ดังนั้น การศึกษาความเป็นไปของเมืองชัยภูมิในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจำเป็นต้องศึกษาร่วมกับบริบทอื่น ๆ ที่อาจเป็นปัจจัยส่งผลต่อการตัดสินใจของพระยาภักดีชุมพล รวมทั้งวีรบุรุษคนอื่น ๆ อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะสมเหตุสมผลและมีมิติมากขึ้น^๓

^๑ สารสินสมเด็จ เล่ม ๔ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๖๗.

^๒ กรณีเช่นนี้อาจศึกษาเทียบเคียงได้กับกลุ่มชาวบ้านบางระจัน ซึ่งในงานเขียนทางประวัติศาสตร์กระแสหลักต่างให้ภาพในลักษณะ “บรรพบุรุษ” ที่อุทิศชีวิตปกป้องผืนแผ่นดินไทย สมควรที่อนุชนจะระลึกบุญคุณและยึดถือเป็นแบบอย่าง กระนั้นงานเขียนอีกกลุ่มหนึ่งแสดงให้เห็นว่าเหตุผลสำคัญของชาวบ้านบางระจันในการต้านทานข้าศึกคือเรื่องการปกป้องท้องถิ่นอันเป็นที่อยู่อาศัยมากกว่าอย่างอื่น จากกรณีข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าเหตุการณ์ในอดีตจะมีความหมายอย่างไรเกิดจากการให้คุณค่าในปัจจุบันเป็นสำคัญ ซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับชาวบ้านบางระจันข้างต้นสะท้อนให้เห็นการปะทะทางความคิดเรื่อง ชาตินิยม กับ ท้องถิ่นนิยม อย่างเห็นได้ชัด

^๓ การถ่ายทอดลักษณะบุคคลในงานเขียนประวัติศาสตร์กระแสหลัก เมื่อพิจารณาจากมุมมองทฤษฎีวรรณกรรมมักให้ภาพในแง่ตัวละครแบบแบน (Flat Character) มากกว่าตัวละครแบบกลม (Round Character) ดูตัวอย่างการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาเรื่องคำอธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ใน ธงชัย วินิจจะกูล, “ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหาธรรมราชา : ผู้ร้ายกลับใจหรือถูกใส่ความโดย plot ของนักประวัติศาสตร์,” ใน **ไทยคดีศึกษา : รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุทิตาจิต อาจารย์พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา** (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานแสดงมุทิตาจิตครบรอบ ๖๐ ปี อาจารย์พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๗๓ - ๑๙๖.

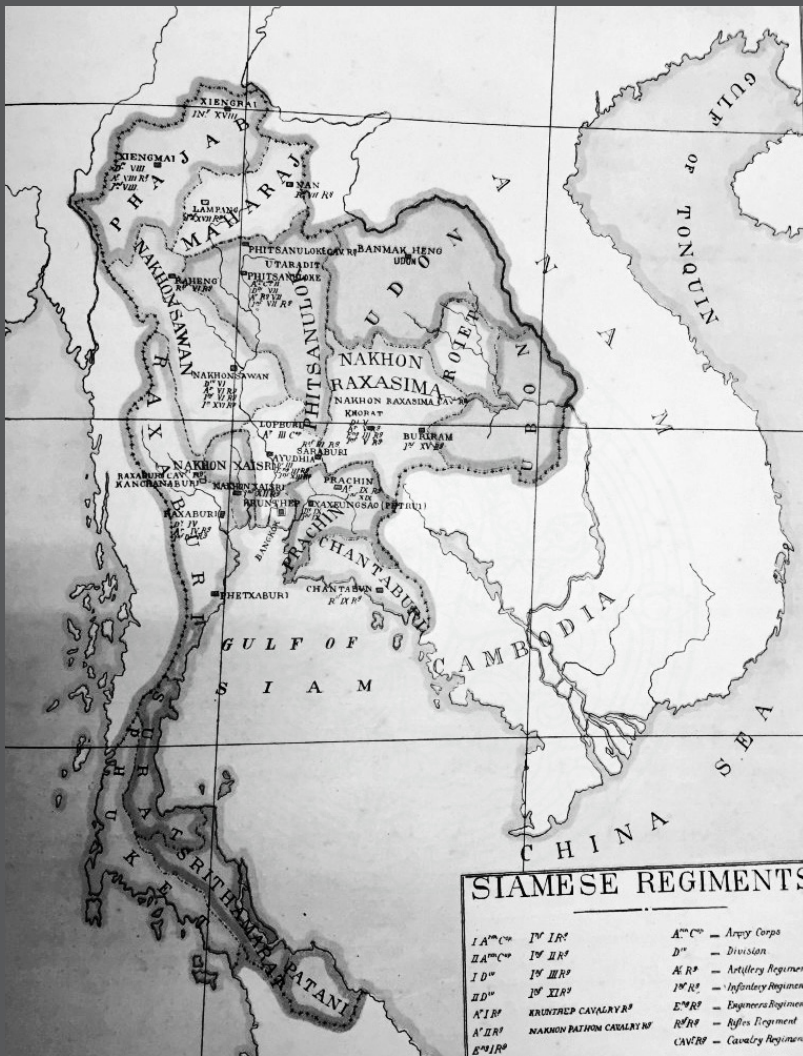
เมืองชัยภูมิสู่จังหวัดชัยภูมิ :

พัฒนาการแห่งระบบบริหารราชการแผ่นดินของสยาม/ไทย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นช่วงเวลาสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมและวัฒนธรรมของสยามอย่างเห็นได้ชัด จากรัฐแบบจารีตสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาการบริหารบ้านเมืองในดินแดนอาณานิคมของประเทศอังกฤษ คือ สิงคโปร์ ชวา พม่า และอินเดีย การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศดังกล่าวนี้ ผนวกกับการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก นับเป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งนำไปสู่การปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่ในเวลาต่อมา โดยได้ดำเนินนโยบายในการปรับปรุงประเทศทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ด้านการเมืองการปกครองนั้นทรงเห็นว่าการปกครองทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นยังไม่มีประสิทธิภาพ จึงทรงดำเนินการปฏิรูปการปกครองทุกส่วน ให้รัดกุม โดยในส่วนการปกครองหัวเมืองนั้น ได้ยกเลิกการจัดหัวเมืองเป็นชั้นเอก โท ตรี จัตวา เปลี่ยนเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล คือ การรวมหัวเมืองหลายเมืองเข้าเป็นมณฑลหนึ่ง มีข้าหลวงเทศาภิบาล ซึ่งต่อมาเรียกว่า สมุหเทศาภิบาล เป็นผู้ปกครองมณฑลขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลนี้เป็นการรวมอำนาจการควบคุม ข้าราชการ การคลัง การทหาร และการบริหารหัวเมืองต่าง ๆ เข้าไว้ที่ส่วนกลาง โดยพยายามสร้างระบบใหม่นี้ให้เป็นอย่างรัดกุมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น กระทรวงมหาดไทยได้จัดให้มีการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นประจำทุกปี เพื่อรายงานผลการดำเนินงานของตนในแต่ละรอบปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นลำดับมา และสิ้นสุดลงเมื่อมีการยกเลิกมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้น และด้วยการดำเนินนโยบายดังกล่าว ส่งผลให้เมืองต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตสยามถูกผูกโยงเข้ากับระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ ดังกรณีของเมืองชัยภูมิที่มีพัฒนาการจากเมืองในมณฑลนครราชสีมา กระทั่งท้ายที่สุดเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

แผนที่ประเทศสยามแสดงการปกครองแบ่งการปกครองออกเป็นมณฑลต่าง ๆ
จัดพิมพ์ในหนังสือ Atlas-Geography of Siam. Atlas - Geographie du Siam
เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๕

ที่มา : <https://readthecloud.co/atlas-geography-of-siam/>

จากรายละเอียดงานเขียนประวัติศาสตร์ชัยภูมิในยุคสมัยใหม่นั้นนับตั้งแต่มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน ประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นจากงานเขียนนี้คือ ภาพการก่อกำเนิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ ที่ส่งผลให้พัฒนาการของพื้นที่ต่าง ๆ ในอาณาเขตประเทศไทยดำเนินไปตามนโยบายของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ อันเป็นผลจากกลไกในระบบราชการซึ่งกระจายอำนาจลงมาเป็นลำดับขั้น เมืองชัยภูมิจึงมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม/ไทยที่ถูกสถาปนาขึ้นในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ และดำรงสถานภาพนี้มาจนถึงปัจจุบันเช่นเดียวกันกับพื้นที่อื่น ๆ ในดินแดนประเทศไทย

จังหวัดชัยภูมิ : พื้นที่ความมั่นคงของรัฐ

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไทยประกาศเข้าร่วมกับกองทัพญี่ปุ่น โดยเป็นที่เข้าใจกันว่าการกระทำดังกล่าวมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อมุ่งประโยชน์สูงสุด คือ การดำรงรักษาไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยของไทย และป้องกันไม่ให้กองทัพไทยต้องถูกปลดอาวุธ อย่างไรก็ตาม การเข้าร่วมกับญี่ปุ่นดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อไทยในทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ๆ ที่สำคัญการให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือนส่วนใหญ่ ซึ่งนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ เหตุการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านอำนาจของญี่ปุ่น

บทบาทของขบวนการเสรีไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น นับว่ามีส่วนสำคัญในการช่วยผ่อนคลายสภาพของประเทศไทยหลังสงครามมิให้อยู่ในฐานะประเทศผู้แพ้สงครามอย่างสิ้นเชิง ซึ่งทำให้ประเทศไทยกลับสู่ภาวะปกติได้โดยเร็ว โดยงานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชัยภูมิที่สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างขบวนการเสรีไทยกับพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ คือ ช่วงที่มีการปฏิบัติการของเสรีไทยนั้นจังหวัดชัยภูมิเป็นหนึ่งในฐานะฐานที่มั่นในการหลบภัยเพื่อช่องสุเมสเปียงและเชื้อเพลิง ตลอดจนหลบซ่อนยุทธโศปกรณ์ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของจังหวัดชัยภูมิในช่วงระยะเวลานั้น ส่งผลให้พัฒนาการทางประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิถูกผูกโยงเข้ากับโครงเรื่องประวัติศาสตร์ไทยในฐานะเป็นพื้นที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของชาติ

ช่วงตั้งแต่ทศวรรษ ๒๔๙๐ ถึงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ประเด็นเรื่องการเผยแพร่แนวความคิดคอมมิวนิสต์นับเป็นประเด็นสำคัญที่รัฐให้ความสนใจ เนื่องจากกรอบคิดว่าอุดมการณ์ดังกล่าวส่งผลเสียหายต่อความมั่นคงของรัฐ จึงปรากฏการปราบปรามการแพร่ขยายความคิดนี้ในรูปแบบต่าง ๆ นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติในฐานะ “ศัตรู” ของรัฐไทย ซึ่งหลายเหตุการณ์ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนับเป็น “ประวัติศาสตร์บาดแผล” ที่ยังคงรบกวนการชำระและสร้างการรับรู้ร่วมในสังคมปัจจุบัน โดยในส่วนของงานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิในช่วงระยะเวลาดังกล่าวได้ยึดโยงอยู่กับประเด็นนี้ในฐานะพื้นที่ตอบสนองนโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐ เช่น การจัดตั้งหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) การจัดชุดข่าวสารเคลื่อนที่ (ขสท.) การจัดการฝึกอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) เป็นต้น

บทสรุปสำคัญในการเรียบเรียงงานเขียนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์นี้ คือ การระบุถึง “วีรบุรุษ” ในการสู้รบกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่อุทิศชีวิตในเหตุการณ์ครั้งนั้น ซึ่งควรบันทึกนามไว้เป็นเกียรติยศในฐานะวีรบุรุษของจังหวัด รวมถึงเนื้อความกล่าวถึงผลสำเร็จของจังหวัดในการดำเนินตามนโยบายของรัฐเพื่อความมั่นคงทางการเมือง^๑

^๑ สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ, “ประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญ,” ใน ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ, หน้า ๓๔ - ๓๕.

ภาพบางส่วนจากหนังสือ “ตื่นจากฝันร้าย” และแผ่นโปสเตอร์นำเสนอสภาพสังคมที่นิยม

ลัทธิคอมมิวนิสต์ เปรียบเทียบกับภาพวิถีชีวิตแบบ “ไทย” ที่เปี่ยมไปด้วยเสรีภาพ

ผ่านสื่อให้เห็นถึงอันตรายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในมุมมองของรัฐ

ที่มา : [http://blog.etcpool.com20161107anti-communist-poster-](http://blog.etcpool.com20161107anti-communist-poster-in-thailand-and-the-historya)

[in-thailand-and-the-historya](http://blog.etcpool.com20161107anti-communist-poster-in-thailand-and-the-historya)

ตารางแสดงความเชื่อมโยงระหว่างโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติกับงานเขียนประวัติศาสตร์ชัยภูมิ

ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ชาติ	ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ
ทวารวดี เขมรโบราณ	แม้ว่าเค้าโครงหลักในงานเขียนประวัติศาสตร์ชาติจะเริ่มต้นที่สุโขทัย อย่างไรก็ตาม การแสดงลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐ นิยมไล่เรียงตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ กระทั่งเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์ โดยกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลในภูมิภาคนี้ คือ กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมรโบราณ	ชัยภูมิ ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการแพร่ขยายอิทธิพลของวัฒนธรรมทั้งสอง เช่น ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีและศาสนสถานศิลปะเขมรโบราณ ดังนั้น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิจึงสะท้อนให้เห็นความเก่าแก่ของดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน
อยุธยา	ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของสยามทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นยุคสมัยที่นักวิชาการบางกลุ่มเชื่อว่า มีสถานะเป็นราชธานีแห่งแรกในประวัติศาสตร์ไทย	งานเขียนทางประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิแสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของเมืองนี้สัมพันธ์อยู่กับการแผ่ขยายปริมณฑลอำนาจของราชอาณาจักรอยุธยา ดังปรากฏเด่นชัดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ธนบุรี	ยุคสมัยช่วงสั้น ๆ ในประวัติศาสตร์ไทย แต่ทว่ามีความสำคัญยิ่งในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจากเป็นสมัยที่ได้รับการนำเสนอให้เห็นถึงพระบรมเดชานุภาพ และพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้กอบกู้ “เอกราช”	ประวัติศาสตร์ชัยภูมิในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ถูกนำเสนอว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่พระราชอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่สำคัญคือปรากฏวีรกรรมของชาวเมืองชัยภูมิที่ร่วมสมรภูมิการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เช่น พระนรินทร์สงคราม

ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ชาติ	ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ
รัตนโกสินทร์ ตอนต้น	ยุคสมัยนี้เป็นช่วงเวลาการก่อร่างสร้างเมือง ปรากฏสงครามกับดินแดนรอบข้างอยู่เสมอ นับตั้งแต่มีการสถาปนากรุง ทั้งการสงครามกับพม่า ลาว ญวน	พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชัยภูมิในช่วงระยะเวลาดังกล่าว คือการปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับวีรกรรมของชาวเมืองชัยภูมิ ที่แสดงออกให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่ท้องถิ่นมีต่อพระมหากษัตริย์สยาม ดังกรณีของพระยาภักดีชุมพล (แล)
รัฐสมัยใหม่ (ปฏิรูปประเทศ สมัยรัชกาลที่ ๕ - การอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน)	ช่วงเวลาที่ยสยามปรับเปลี่ยนจากรัฐจารีตเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ ผ่านการปฏิรูปทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่งผลให้ปริมณฑลที่อยู่ภายในเขตแดนของรัฐสยามถูกปรับเปลี่ยนตามนโยบายของรัฐส่วนกลาง	งานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ชัยภูมิสะท้อนให้เห็น การเปลี่ยนแปลงของเมืองชัยภูมิที่วิวัฒน์ไปตามกระแสการปฏิรูปของรัฐส่วนกลาง โดยเน้นความสำคัญไปยังรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการปกครอง หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับรัฐ ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะร่วมสำคัญที่ปรากฏในทุกพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม/ไทย
ร่วมสมัย	การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ชาติในระยะเวลานี้ โดยมากเป็นการหยิบยกเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นนโยบายของรัฐ เช่น สงครามโลกครั้งที่ ๒ การต่อต้านการเผยแพร่แนวความคิดคอมมิวนิสต์	การดำเนินเรื่องในประวัติศาสตร์ชัยภูมิ มีลักษณะเดียวกับการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยรัฐสมัยใหม่ กล่าวคือ แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ตามการมอบหมายของรัฐ ที่สำคัญคือการแสดงให้เห็นความสำคัญของจังหวัดที่ยึดโยงอยู่กับการดำรงอยู่ของชาติและความเป็นไทย

บทส่งท้าย

งานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยมีลักษณะร่วมสำคัญประการหนึ่งคือ การลำดับเรื่องราวผ่านการจัดแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุคสมัยที่เรียกว่า “ยุคราชธานี” คือสุโขทัย อยุธยาธนบุรีและรัตนโกสินทร์ซึ่งเมื่อพิจารณางานเขียน “ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ” พบว่ามีการลำดับเรื่องราวตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น

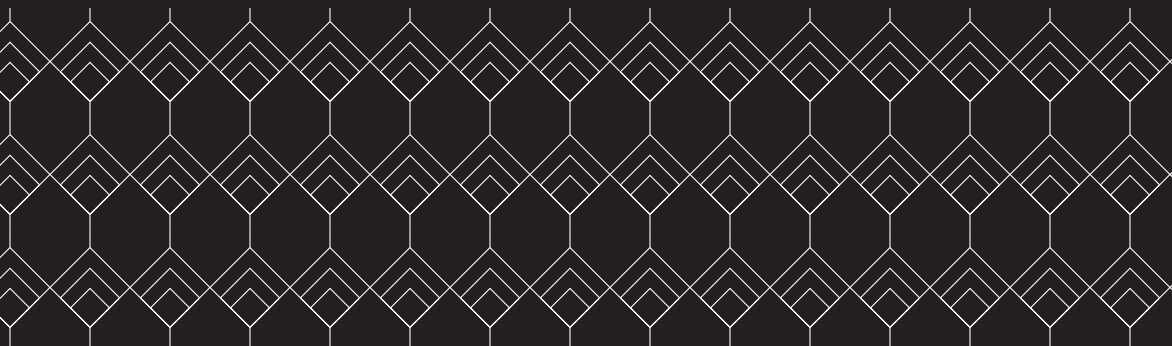
การวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิในลักษณะดังกล่าว นับว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านโดยรวม เนื่องจากเป็นวิธีการหนึ่งในการเรียบเรียงเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่มีช่วงเวลายาวนานโดยจัดให้อยู่ภายใต้กรอบโครงเรื่องใดโครงเรื่องหนึ่ง อันจะทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพรวมทางประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการมาโดยลำดับ ซึ่งกรอบโครงเรื่องที่นิยมนำมาใช้ในงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์จังหวัด คือ “โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ”

การลำดับเนื้อหาโดยอาศัย “โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ” นี้ ส่งผลให้ภาพลักษณ์เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดนั้น ๆ มีลักษณะหยุดนิ่ง เนื่องจากเนื้อหาดำเนินไปตามกรอบคิดทางประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดวางไว้แล้ว ที่สำคัญพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดในลักษณะเช่นนี้ อีกด้านหนึ่งล้วนแต่เป็นหลักฐานยืนยันถึงการดำรงอยู่ของชาติไทยในอาณาบริเวณนี้มาช้านาน ดังนั้น เมื่อทำการศึกษาหรืออ่านงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์จังหวัด สิ่งหนึ่งที่จะต้องตระหนักคือ ขณะที่เรากำลังอ่านประวัติศาสตร์จังหวัดอยู่นั้น เราอาจกำลังอ่านประวัติศาสตร์ชาติอยู่ด้วย

บิณฑุ

บทสรุป

กรอบการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นของ
ไทยด้วยปัจจัยภายใต้บริบทการสถาปนารัฐสมัยใหม่ของสยามที่ปรากฏเด่นชัด
นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เป็น
แนวทางหนึ่งที่ยินยนำมาใช้ในการศึกษาทั้งทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
ด้วยเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่ศูนย์กลาง
อำนาจที่กรุงเทพฯ แผ่ขยายไปยังทั่วทุกปริมณฑล ซึ่งชนชั้นนำที่กรุงเทพฯ
นิยามว่าเป็นราชอาณาจักรสยาม/ไทย

องค์ประกอบพื้นฐานสำคัญซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปและใช้เป็นเกณฑ์
ตัดสินสถานะของรัฐใดรัฐหนึ่งว่าได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่แล้วหรือไม่
คือการที่รัฐนั้น ๆ ต้องประกอบไปด้วย ประชากร ดินแดน รัฐบาล และอำนาจ
อธิปไตยที่มีเอกภาพชัดเจน ภาพการก่อรูปของรัฐสมัยใหม่ของสยามได้รับ
การนำเสนออย่างเด่นชัดในงานศึกษาวิจัยเป็นจำนวนมาก ทั้งกลุ่มงานศึกษา
วิจัยที่เน้นรายละเอียดกระบวนการสร้างองค์ประกอบของรัฐสมัยใหม่ตาม
นโยบายของชนชั้นนำ ในขณะที่งานศึกษาวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งมุ่งเน้นถึงผลกระทบ
จากกระบวนการสร้างองค์ประกอบของรัฐสมัยนั้นทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น

บทความในหนังสือเล่มนี้จัดอยู่ในกลุ่มงานที่มุ่งศึกษาปรากฏการณ์
ทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น อันเป็นผลกระทบจากกระบวนการสร้าง
องค์ประกอบของรัฐสมัยใหม่ โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาในประเด็นว่าด้วย
“ผู้คน - พื้นที่ - งานเขียน” เนื่องจากเป็นประเด็นที่สัมพันธ์อยู่กับนโยบายของ
รัฐผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การบังคับใช้กฎหมาย การส่งข้าหลวงขึ้นไปกำกับ
ราชการ การเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีอากร การทำแผนที่และสำมะโนครัว
การพัฒนาการสื่อสารและการคมนาคมแบบสมัยใหม่ ตลอดจนการผลิต
งานเขียนเพื่อสร้างสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์

ผู้คน

การปฏิรูปประเทศเป็นรัฐสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งผลกระทบต่อบทบาทและสถานภาพของเจ้านายฝ่ายเหนือโดยเฉพาะเจ้านายสายตระกูล ณ เชียงใหม่ซึ่งดำรงสถานะชนชั้นนำมาแต่โบราณให้จำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทที่มีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางความเจริญ อย่างไรก็ตาม การปรับตัวโดยอิงอยู่กับภาวะความเป็นสมัยใหม่ในด้านต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดปัญหาบางประการแก่เจ้านายฝ่ายเหนือเนื่องจากท้ายที่สุดแล้วเจ้านายเหล่านี้ได้กลายเป็นราษฎรส่วนหนึ่งของประเทศไทยซึ่งต้องประสบกับภาวะปัญหาในการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับพลเมืองทั่วไป ดังกรณีเรื่องเศรษฐกิจที่เจ้านายฝ่ายเหนือไม่สามารถมีบทบาทโดดเด่นเท่ากับกลุ่มพ่อค้าชาวจีน

ในระยะเวลาดังกล่าวพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงาน อนุรักษ์ สร้างสรรค์ และจัดระเบียบศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีรูปแบบที่ชัดเจน มีมาตรฐาน ส่งผลให้ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นมาแต่เดิมกลับมีความสำคัญขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลมีนโยบายสร้างภาพลักษณ์ความงามของเมืองเชียงใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงปรากฏการสืบสานงานทางด้านวัฒนธรรมดังกล่าวจากเจ้านายฝ่ายเหนือมาอย่างต่อเนื่องในฐานะการเป็นครูและผู้สร้างอาชีพแก่คนในท้องถิ่น

สภาวะดังกล่าวยิ่งเด่นชัดขึ้นเมื่อเกิดการก่อตั้งมูลนิธินวราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รวมถึงการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายเหนือได้เข้ามามีบทบาทหนาแน่นในพื้นที่ดังกล่าวผ่านการจัดตั้งหน่วยงานที่มีพันธกิจในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์ของคนในสังคมเชียงใหม่หรือแม้แต่วัยรุ่นที่ส่วนกลางที่มีต่อเจ้านายฝ่ายเหนือในฐานะผู้สืบสานอัตลักษณ์และความรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่ที่สั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน

อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือในงานด้านวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมวัฒนธรรม “เมือง” ในห้วงเวลาที่วัฒนธรรมสมัยใหม่กำลังเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้นเจ้านายฝ่ายเหนือจึงได้อาศัยต้นทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งที่ยึดโยงอยู่กับวิถีชีวิตของผู้คนตลอดจนเป็นอัตลักษณ์ของเชียงใหม่ในการดำรงสถานภาพการเป็นบุคคลสำคัญในสังคมเมืองเชียงใหม่ กระทั่งเป็นภาพลักษณ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือที่ปรากฏในโน้ตทัศน์ของผู้คนมาจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่

ภายใต้บริบทการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ที่เริ่มก่อรูปมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและปรากฏเด่นชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ส่งผลอย่างยิ่งต่อพัฒนาการของพื้นที่อันเป็นที่ตั้งวัดพระงามเมืองนครปฐมในปัจจุบัน เนื่องจากการเติบโตของเมืองนครปฐมบริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์จากปัจจัยทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ เช่น การขุดคลอง การสร้างทางรถไฟ การตั้งเมืองนครปฐมใหม่ ส่งผลให้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ซ้อนทับกันอย่างน้อย ๒ สมัย คือ ทวารวดีและอยุธยาตอนปลาย/ต้นรัตนโกสินทร์ กลับมามีความสำคัญขึ้นอีกครั้งหนึ่งด้วยการก่อตั้งวัดในพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยสถานะและบทบาทหน้าที่ของวัดพระงามนับตั้งแต่ช่วงเวลานี้ นอกจากกิจกรรมในสังคมสงฆ์และกิจกรรมที่สัมพันธ์กับชาวบ้านหรือชุมชนแล้ว วัดพระงามยังมีพัฒนาการสัมพันธ์กับข้อกำหนดตลอดจนนโยบายจากรัฐส่วนกลางอย่างใกล้ชิด ทั้งจากนโยบายการปฏิรูปการปกครองฝ่ายพุทธจักรผ่านการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ฉบับต่าง ๆ รวมทั้งนโยบายอาศัยสถาบันสงฆ์เป็นเครื่องต่อต้านลัทธิความเชื่ออันเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ

ในขณะเดียวกัน ภาพลักษณ์ของพื้นที่แห่งนี้ไม่ได้หยุดนิ่งเฉพาะการเป็นวัดในพระพุทธศาสนาตามนิยามของรัฐเท่านั้น หากแต่พื้นที่บางส่วนของวัดยังสัมพันธ์กับการก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ที่พยายามสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเพื่อประโยชน์ในการสร้างสำนึกหรือความทรงจำร่วมของชาติ โดยเมืองนครปฐมเป็นอาณานิคมบริเวณหนึ่งที่ได้รับความสะดวกทั้งจากนักวิชาการชาวไทยและต่างประเทศมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวเนื่องกับสังคมและวัฒนธรรมทวารวดี ด้วยเหตุนี้ วัดอุทยานในวัฒนธรรมทวารวดีที่พบเป็นจำนวนมากในเมืองนี้จึงถูกคลี่คลายความหมายเป็น “โบราณวัตถุสถาน” ดังกรณีศาสนสถานสมัยทวารวดีที่วัดพระงามเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ถูกคลี่คลายความสำคัญเชิงศาสนาสู่การเป็นหลักฐานแห่งการดำรงอยู่ของทวารวดี ช่วงสมัยที่มีภาพลักษณ์เป็น “ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ”

งานเขียน

“รัฐสมัยใหม่” มิได้ส่งผลต่อพัฒนาการของผู้คนและพื้นที่ในท้องถิ่นเชิงรูปธรรมเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลในเชิงนามธรรมด้วยการสร้างสำนึกหรือการรับรู้ผ่านงานเขียนเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อยึดโยงผู้คนและพื้นที่ในท้องถิ่นให้เป็นหนึ่งเดียวกับรัฐสยาม/ไทย อันมีนัยสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการสร้างเอกภาพของประชากรและบูรณภาพแห่งดินแดน ดังกรณีงานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลพบุรีและชัยภูมิที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของการจัดแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุคสมัยที่เรียกว่า “ยุคราชธานี” คือ สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีรากฐานความคิดมาจากการสร้างความต่อเนื่องยาวนานทางประวัติศาสตร์ให้กับสยาม/ไทย ด้วยเหตุนี้ ภายใต้วาทกรรมความเป็นหนึ่งเดียวของประวัติศาสตร์ชาติย่อมส่งผลให้การอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นต่าง ๆ ต้องถูกผนวกรวมภายใต้กรอบการอธิบายที่ถูกกำหนดจากภาครัฐ กระทั่งแนวความคิดนี้เผยแพร่ไปอย่างกว้างขวางมาตราบถึงปัจจุบัน

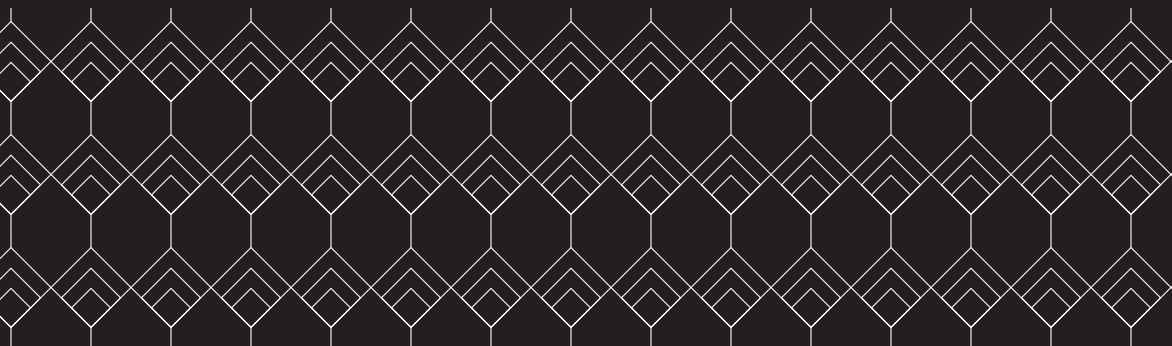

แนวทางการศึกษาในระยะเวลาต่อมาแสดงให้เห็นข้อจำกัดของการนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ที่ไม่อาจสะท้อนพัฒนาการของท้องถิ่นได้อย่างรอบด้าน เนื่องจากเป็นงานเขียนที่มุ่งเน้นเฉพาะปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับยุคสมัยสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติเท่านั้น ในขณะที่ข้อเท็จจริงแล้วท้องถิ่นต่าง ๆ ก่อนการสถาปนารัฐสมัยใหม่ไม่ได้มีลักษณะเป็นเอกภาพเช่นนั้น หากแต่ตลอดช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นย่อมมีปฏิสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ทั้งในบริบทภูมิภาคหรือบริบทโลกที่ย่อมกว้างขวางกว่า “ราชอาณาจักร” ในประวัติศาสตร์ชาติ

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นด้วยกรอบประวัติศาสตร์ชาติยังคงมีอิทธิพลในปัจจุบัน ความพยายามในการสงวนประวัติศาสตร์ชาติตามขนบเช่นนี้ อาจพิจารณาได้จากการที่งานศึกษาอันเกี่ยวเนื่องกับปรากฏการณ์ที่เป็นเรื่องเฉพาะภายในท้องถิ่นเองแม้จะมีอยู่เป็นจำนวนมากก็ตาม หากแต่ไม่ได้ถูกจัดวางให้อยู่ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดที่เด่นชัดนัก ทั้งนี้ เพราะการเน้นให้เห็นอัตลักษณ์และความหลากหลายของ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่น ซึ่งดำรงอยู่มาก่อนการสถาปนารัฐสมัยใหม่มาช้านาน อาจส่งผลกระทบไม่ทางใดก็ทางหนึ่งต่อโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ “งานเขียน” ที่เคยมีพลังในการสร้างรัฐสยาม/ไทยมากกว่าศตวรรษ

ប្រណិប័តន

บรรณานุกรม

สิ่งพิมพ์ราชการ

“แจ้งความกระทรวงธรรมการ แพนกกรมมณฑล.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๓ (ร.ศ. ๑๒๕): ๑๔ - ๒๐.

“ประกาศกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ (๘ มีนาคม ๒๔๗๘): ๓๖๗๙ - ๓๗๑๗.

“ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๔๔ ง (๓๐ พฤษภาคม ๒๕๓๙): ๑๔.

“ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๐ (๒๐ มกราคม ๒๔๖๖): ๒๔๔ - ๒๔๖.

“ประกาศนายทะเบียนมูลนิธิ จังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง จดทะเบียนจัดตั้ง “มูลนิธิ นวราชดำริอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ.” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๐๙ ตอนที่ ๑๔๑ (๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๕): ๑๒๔๔๐ - ๑๒๔๔๒.

“ประกาศพระราชทานวิสุงคามสีมา.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๙ ตอนที่ ๑๔ (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕): ๑๔๗ - ๑๕๑.

“พระราชทานวิสุงคามสีมาสามัญ.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๔ (๔ สิงหาคม ๑๒๖): ๔๗๘ - ๔๗๙.

“พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔.” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ (๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๔): ๑๓๙๑ - ๑๔๑๐.

มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑/๒๕๔๙ มติที่ ๗/๒๕๔๙ เรื่อง ขออนุมัติให้คณะผู้แทนแม่กองธรรมสนามหลวงเดินทางไปเปิดสอบธรรมสนามหลวง ครั้งที่ ๓/๒๕๔๘ ณ วัดจ่งลีญาณวราราม สาธารณรัฐจีนไต้หวัน.

มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ มติที่ ๑๕/๒๕๕๖ เรื่อง พระธรรมทูต
ในสหราชอาณาจักรประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ถึงมรณภาพ.
มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๕๕ มติที่ ๒๑๘/๒๕๕๕ เรื่อง ขออนุมัติ
เดินทางไปเปิดสอบธรรมสนามหลวงในประเทศสหรัฐอเมริกา.
มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๕๘ มติที่ ๒๖๐/๒๕๕๘ เรื่อง การตรวจเยี่ยม
วัดและพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้.
มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๗ มติที่ ๓๓๓/๒๕๕๗ เรื่อง เสนอขอแต่งตั้ง
ผู้ช่วยพระธรรมทูตสายประเทศอังกฤษ.
สจข. ผวกส/๑๑๒๔ แผนที่ที่ดินตำบลนครปฐมที่ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล
นครไชยศรีห้ามไม่ให้ราษฎรจับจองจะเอาไว้เป็นที่ของรัฐบาล (๒๕
ก.ย. ๒๔๕๙).

หนังสือ

กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๑๕. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๓๙.
กรมศิลปากร. ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๑๕ จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ:
ไซออนมีเดีย, ๒๕๕๒.
_____. แผ่นดินไทยในอดีต (๒). นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗),
๒๕๖๑.
_____. เรื่องพระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่และ
การบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ:
ยูนิทั่ โพรเกรส, ๒๕๒๘. (โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทาน
เพลิงศพพระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์
อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๘).

กรมศิลปากร. ศิลปะทวารวดี : ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒.

_____. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ข้อมูลใหม่จาก โบราณสถานวัดพระงาม จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๖๓. (ณ ห้องประชุมใหญ่ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓).

กรมศึกษาธิการ. หนังสือแบบเรียนหลวง พงษาวดารสยาม บริเณที่ ๑ ตั้งแต่ จุลศักราช ๗๑๒ จนถึง ๑๑๒๙ ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ศุภมิตรบำรุง, ๑๑๗.

กระทรวงศึกษาธิการ. สรุปผลงานของพระธรรมทูตในประเทศ พ.ศ. ๒๕๒๐. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๒๐.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมตำรา. ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม. พระนคร: โรงพิมพ์ อักษรนิติ, ๒๔๖๘.

กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย. วัฒนธรรม พัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔. (คณะกรรมการฝ่ายประมวล เอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาส พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒).

กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย. วัฒนธรรม พัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒. (คณะกรรมการ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องใน โอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒).

กุลลดา เกษบุญชู มีต์. ระบบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย. อาทิตย์ เจริญรัตตัญญู (แปล). นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, ๒๕๖๒.

เกียรติศักดิ์ อิชยานันท์ และคนอื่น ๆ. แผนแม่บทโครงการปรัณรงศ์วัฒนธรรมไทย

๒๕๓๗. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๗.

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพฯ:
มติชน, ๒๕๕๗.

จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พุทธศักราช

๒๔๖๙. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔. (พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน
ในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๗๔).

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ.

๒๓๙๔ - ๒๔๐๐. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๓.

ฉวีงาม มาเจริญ และวิมา โรจนธธา. ตราประจำจังหวัด. ม.ป.ท.: เอ.พี. กราฟิค
ดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ๑๐๐ ปีแห่งการปฏิรูประบอบราชการ : วิวัฒนาการของ
อำนาจรัฐและอำนาจการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สถาบัน
นโยบายศึกษา, ๒๕๔๑.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม (บรรณาธิการ). ราชอาณาจักรและ
ราษฎรสยาม เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๐.

ชาติรี ประกิตนทการ. พระพุทธชินราชในประวัติสมบูรณาญาสิทธิราชย์.

กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๑.

ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๔

หมวดโบราณสถานและโบราณวัตถุ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๕. (สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี
พระพันวัสสาอมาตย์เจ้า โปรดให้พิมพ์เป็นมิตรพลีขึ้นปีใหม่ ปีวอก
พ.ศ. ๒๔๗๕).

โชติ ทองประยูร (รวบรวม). กฎหมายคณะสงฆ์. พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๐๖.

ดรรักษ์มัย สายใยรักสองแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ปาฐกถาเรื่องสงวน**

ของโบราณ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓.

_____. **แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม.** พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
๒๔๙๒.

ตรี อมาตยกุล. **จังหวัดลพบุรี.** พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี,
๒๕๐๗.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์**
รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ:
พิมพ์ดี, ๒๕๔๗.

ทิวา ศุภจรรยา, ฤๅษณพล วิชพันธุ์ และชวลิต ขาวเขียว. “เมืองคูคลอง
(ชุมชนขนานน้ำ): ภูมิปัญญาการสร้างบ้านแปงเมืองจากอดีตถึง
รัตนโกสินทร์.” ใน **ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย, ๑๔๖ - ๑๖๓.** กรุงเทพฯ:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๕.

ธงชัย วินิจจะกุล. **กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ.**
กรุงเทพฯ: คบไฟ, ๒๕๕๖.

ธิดา สาระยา. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์.**
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.

_____. **รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและ**
พัฒนาการ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๗.

_____. (ศรี) **ทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ.** กรุงเทพฯ:
เมืองโบราณ, ๒๕๓๒.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **กรุงแตก พระเจ้าตาก และประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วย**
ประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๘.

_____. **การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ: มติชน,
๒๕๕๗.

เนื้ออ่อน ขรวัทองเขียว. **เปิดแผนยัดล่านา.** กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๙.

**ประชุมคิลาจาริกสยาม ภาคที่ ๒ จาริกกรุงเทพมหานคร เมืองละโว้ แลเมือง
ประเทศราชขึ้นแก่กรุงศรีวิชัย.** พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ
ธนากร, ๒๔๗๒. (สมเด็จพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ โปรดให้พิมพ์
ในงานฉลองพระชนมายุสมกับสมเด็จพระชนกชนนี).

**ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร: กรมศิลปากร,
๒๔๙๖. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก
พระยาบริหารนครินทร์ ณ เมรุวัดแก้วฟ้า ถนนสี่พระยา วันที่ ๓
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๖).

ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด, ๒๕๒๗.

ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. **เพชรล่านา.** ๒ เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: ผู้จัดการ
ศูนย์ภาคเหนือ, ๒๕๓๘.

ปิ่น มุกขนัด. **ขอแนะนำธรรมทูตพุทธศาสนา.** พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๐๗. (กรมการศาสนาจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการปัจฉิมนิเทศน์
คณะธรรมทูต ปี ๒๕๐๗).

ผาสุข อินทรารุช. **ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๒.

พรหมสมพัตร, หมื่น. **นิราศพระแท่นดงรัง.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๐๔.

**พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์
มหาโกษาธิบดี.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์
เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘
ตุลาคม ๒๕๔๗).

**พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระ
จักรพรรดิพงศ์ (จาต).** พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน.

พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเล. กรุงเทพฯ: โฆษิต, ๒๕๔๙.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย

ภาคกลาง เล่ม ๑๒. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๒.

แมคกิลวารี, เดเนียล. กิ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว. จิตราภรณ์ ดันรัตนกุล (แปล). พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๔.

ยงยุทธ ชูแว่น. ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อนาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑.

รัตนภรณ์ เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน (ผู้รวบรวม). อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ จังหวัดลพบุรี.

พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๑. (คณะข้าราชการฝ่ายพลเรือน จังหวัดลพบุรี พิมพ์ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงพยาบาลอานันทมหิดล จังหวัดลพบุรี วันที่ ๖ มกราคม ๒๔๘๑).

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. ทวารวดีในอีสาน. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๘.

เรื่องพระปฐมเจดีย์ เจ้าพระยาทิพากรวงษ์เรียบเรียง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย, ร.ศ. ๑๒๘. (หอพระสมุดวชิรญาณพิมพ์ครั้งแรกสำหรับจำหน่ายที่พระปฐมเจดีย์).

เรื่องพระปฐมเจดีย์ท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรียบเรียงไว้แต่ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘. พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่, ๒๔๘๓. (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาทรงพิมพ์แจกในการกุศลพระราชทาน ณ วัดพระปฐมเจดีย์ พ.ศ. ๒๔๘๓).

วงษาราชสนิท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. **นิราศพระประธม**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๒.

วรรณศิริ เดชะคุปต์ และปรีดี พิศภูมิวิถี. **กรุงเก่าเล่าเรื่อง**. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๔.

วาสนา บุญสม. **พวนบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี : กรณีศึกษาวิถีชีวิตและประเพณีพื้นบ้าน**. (รายงานวิจัยทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๐).

วินัย พงศ์ศรีเพียร และตรงใจ หุตางกูร (บรรณาธิการ). **มรดกความทรงจำแห่งนพบุรีศรีนครวัดพิรุณ : ว่าด้วยโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ และจารึกโบราณแห่งเมืองละโว้**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๘.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **กรุงศรีอยุธยาของเรา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๘.

ศิลปจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนา พุทธศักราช ๒๕๒๓. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๗. (กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย พุทธศักราช ๒๕๒๗).

ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส - ไทยศึกษา (CEDREFT). **นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส : รวบรวมความแปล**. นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๒.

สงบ ส่งเมือง. **วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้ : รายงานผลการวิจัย**. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๔.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. **เจ้านายฝ่ายเหนือกับงานวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๔.

สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). **อยู่เมืองไทย: รวบรวมความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแด่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.

สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม
ราชกุมารี. ประวัติศาสตร์อยุธยาจากพระราชพงศาวดารกรุงศรี
อยุธยาฉบับปลีกและฉบับความย่อ. นนทบุรี: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์,
๒๕๖๒.

สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม ๑. กรุงเทพฯ:
กรมศิลปากร, ๒๕๔๒. (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและ
จดหมายเหตุในคณะอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒).

สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: อมรินทร์,
๒๕๔๔.

สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ.
กรุงเทพฯ: มิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖.

สุนทรภู่. นิราศสุนทรภู่. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณี
ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, ๒๕๒๑.

แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ทรงบรรยายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๗. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๙๒.

หวน พินธุพันธุ์. ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพเจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี วันที่ ๒๙ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๕๔๐. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., ๒๕๔๐.

อภิราตี จันทร์แสง (บรรณาธิการ). ประวัติศาสตร์นอกขอบ. มหาสารคาม:
สำนักพิมพ์อินทนิล, ๒๕๕๕.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทย
ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๕. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายประวัติศาสตร์
 มานุษยวิทยาและสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ ๒ “ศาสตร์แห่งการจำ
 ศิลป์แห่งการลืม” วันที่ ๒๕ - ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ อาคาร ๕๘
 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. ปัตตานี:
 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๕๙.

เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ไทยบนเส้นทางการเปลี่ยนแปลง :
 การประมวลความรู้เพื่อการพัฒนาการวิจัยประวัติศาสตร์ไทย.
 กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรม
 นครปฐม. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวัง
 สยามจันทร์, ๒๕๒๕.

Bock, Carl. **Temple and Elephants**. Bangkok: White Orchid Press,
 1985.

Crane, Zuzan A. **Museum and Memory**. USA: Stanford University
 Press, 2000.

Dhida Saraya. **(Sri) Dvaravati : The Initial Phase of Siam's History**.
 Bangkok: Muang Boran, 1999.

Riggs, Fred W. **Thailand : The Modernization of a Bureaucratic
 Policy**. Honolulu: East - West Center Press, 1966.

บทความ

กวิฏ์ ตั้งจรัสวงศ์. “ระบบแผนผังปราสาทประธานและปีกปราสาทวัดพระศรี
 รัตนมหาธาตุ ลพบุรี.” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย
 ๓๔, ๒ (๒๕๕๓): ๑๔๗ - ๑๖๘.

กิติกร มีทรัพย์. “ตึกพระเจ้าเหา: อนุสรณ์สถานของการรัฐประหาร - ยึดอำนาจ.”
 ศิลปวัฒนธรรม ๒๘, ๗ (พฤษภาคม ๒๕๕๐): ๑๐๒ - ๑๑๑.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. “สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทยสยาม.” **ศิลปากร** ๑๒, ๒ (กรกฎาคม ๒๕๑๑): ๔๒ - ๔๖.

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. “ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมอินโด - เปอร์เซีย กับรูปแบบสถาปัตยกรรม ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์เมืองลพบุรี.” **หน้าจั่ว** ๘ (กันยายน ๒๕๕๔ - สิงหาคม ๒๕๕๕): ๑๐ - ๕๓.

ฉลอง สุนทราวาณิชย์. “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.” **เศรษฐศาสตร์การเมือง** ๕, ๓ - ๔ (เมษายน - กันยายน ๒๕๒๙): ๑๓๘ - ๑๕๕.

ชาติชาย มุกสง. “ประวัติศาสตร์ที่หายไป: คนเล็ก ๆ ที่ถูกลืมกับวิธีการศึกษาแนวจุลประวัติศาสตร์ (Microhistory).” **วารสารประวัติศาสตร์** (๒๕๕๓ - ๒๕๕๔): ๔๘ - ๗๕.

ชาติรี ประกิตนทการ. “งานเขียนประวัติศาสตร์ศิลปะยุคแรก กับการก่อร่างสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม.” **หน้าจั่ว** ๑๔ (๒๕๖๐): ๘๗ - ๑๒๑.

ชินดนัย ไม้เกตุ. “สยามที่เมืองกรุงเก่า : กรุงศรีอยุธยาในจินตนาการ.” **วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา** ๑๒, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๓): ๗ - ๒๑.

ตรึงใจ บุณสมภพ และคณะ. “รายงานวิจัยย่อเรื่อง “การศึกษาสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี.” **หน้าจั่ว** ๑๑ (๒๕๓๔): ๘๗ - ๑๐๑.

ธงชัย วินิจจะกุล. “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม จากยุคอาณานิคมอำพราง สู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกระฎุมพีไทยในปัจจุบัน.” **ศิลปวัฒนธรรม** ๒๓, ๑ (พฤศจิกายน ๒๕๔๔): ๕๖ - ๖๕.

_____. “ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหาดรรมาชา : ผู้ร้ายกลับใจหรือถูกใส่ความโดย plot ของนักประวัติศาสตร์.” ใน **ไทยคดีศึกษา : รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุติหาจิต อาจารย์พันเอกหญิงคุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานแสดงมุติหาจิตครบรอบ ๖๐ ปี อาจารย์พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ๒๕๓๓.

ธิดา สารยา. “การก่อตัวของรัฐในกลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครปฐม.” **เมืองโบราณ** ๑๔, ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๓๑): ๘๓ - ๙๒.

_____. “ละโว้ - รัฐชายฝั่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑.” **เมืองโบราณ** ๑๑, ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๘): ๓๓ - ๕๑.

น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง). “ศิลปละโว้ นครอมตะ.” **เมืองโบราณ** ๑, ๓ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๑๘): ๖๖ - ๗๖.

นงคราญ ศรีชาย. “บ้านวิชาเยนทร์ หรือบ้านหลวงรับราชทูต.” **เมืองโบราณ** ๒๐, ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๓๗): ๓๑ - ๔๑.

บำรุง คำเอก. “คัมภีร์รำผีของชาวมอญบางชั้นหมาก ลพบุรี.” **ดำรงวิชาการ** ๖, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๐): ๖๑ - ๗๒.

บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ. “ระบบชลประทาน ระบบการประปาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.” **เมืองโบราณ** ๒๕, ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๔๒): ๕๙ - ๗๒.

ปิ่นรส รักษา และสมชาติ จิงสิริอารักษ์. “สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในเมืองลพบุรี.” **หน้าจั่ว** ๓๒ (มกราคม - ธันวาคม ๒๕๖๐): ๖๗ - ๘๗.

ผาสุข อินทรารุช. “ตราดินเผารูปคช - ลักษมีและกุเวรจากเมืองนครปฐมโบราณ.” **เมืองโบราณ** ๙, ๓ (สิงหาคม - พฤศจิกายน ๒๕๒๖): ๙๒ - ๑๐๑.

_____. “ตำนานเมืองลพบุรี (ละโว้).” **ดำรงวิชาการ** ๑, ๑ (๒๕๔๕): ๑ - ๒๘.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. “การค้าในเมืองกับมองซิเออร์ เดอ ลามาร์ วิศวกรฝรั่งเศสผู้ออกแบบป้อมกำแพงเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์.” **วิจิตรศิลป์** ๘, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๐): ๑๘๕ - ๒๖๔.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “ทวารวดี เมืองที่ขมุนมพระธาตุ.” **ศิลปากร** ๖๑, ๑ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑): ๔๘ - ๕๕.

พลศรี จีบแก้ว. “ตึกแบบฝรั่งในเมืองลพบุรี.” **เมืองโบราณ** ๑๘, ๓ - ๔ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๓๕): ๑๒๐ - ๑๒๘.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. “แสงเงาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ฉายทับ
ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา : การช่วงชิงความหมายของพื้นที่ระหว่าง
ล้านนากับสยาม (ทศวรรษ ๒๔๔๐ - พ.ศ. ๒๔๗๕).” **หน้าจั่ว ว่าด้วย
ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ๙** (กันยายน
๒๕๕๕ - สิงหาคม ๒๕๕๖): ๔๖ - ๔๘.

ยงยุทธ ชูแว่น. “ความสำคัญและขอบเขตของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในปัจจุบัน.”
วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕, ๑ (มิถุนายน -
พฤศจิกายน ๒๕๔๕): ๑๐๒ - ๑๑๔.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. “คติ ความเปลี่ยนแปลง นัยยะแฝง : พระพุทธรูป
ในระเบียงคดวัดเบญจมบพิตรฯ.” **ตำรงวิชาการ (ฉบับพิเศษ ธันวาคม
๒๕๕๕): ๗๑ - ๑๐๕.**

ศรีศักร วัลลิโภดม. “จากแพรกศรีราชาถึงบ้านแพรกชลบุรี.” **เมืองโบราณ ๔๐,**
๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๗): ๒๐ - ๓๐.

_____. “ละโว้.” **เมืองโบราณ ๑, ๓** (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๑๘):
๔๒ - ๕๖.

_____. “ลุ่มลพบุรี - ป่าสัก: ภาพรวมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงทวารวดี
ตอนต้น.” **เมืองโบราณ ๒๒, ๒** (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๓๙): ๑๕
- ๓๖.

สรสวดี ประยูรเสถียร. “กระบวนการรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาไทยเข้าสู่
ส่วนกลาง พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖.” **วารสารสังคมศาสตร์ ๕,** (เมษายน -
กันยายน ๒๕๒๔): ๒๒ - ๓๘.

สฤณีพงศ์ ชุนทรง. “ปรารงค์แขกเมืองลพบุรี : ปราสาทแบบขอมที่เก่าที่สุดใน
ภาคกลางของประเทศไทย.” **เมืองโบราณ ๓๒, ๓** (กรกฎาคม -
กันยายน ๒๕๔๙): ๑๐๒ - ๑๑๒.

_____. “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ : ภาพสะท้อนพัฒนาการเมืองเก่า
ลพบุรี.” **เมืองโบราณ ๓๖, ๓** (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๓): ๑๐๘
- ๑๑๕.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ร.๕ บ.๑๕/๕ เรื่อง สมาคม
สืบทอดของโบราณในประเทศไทยสยาม [๒๙ ธันวาคม ร.ศ.๑๒๗]
อ้างใน วุฒิชัย มูลศิลป์. “สมาคมสืบทอดของโบราณในประเทศไทยสยาม
พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
พระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สำรวจลำนํ้าเก่า.” **วารสารสมาคม
ประวัติศาสตร์** ๓๐ (๒๕๖๑): ๑๐ - ๑๘.

สุธาศัย ยิมประเสริฐ. “พระปฐมเจดีย์กับเมืองนครปฐม.” **ศิลปวัฒนธรรม** ๑๒,
๑ (พฤศจิกายน ๒๕๓๓): ๑๕๔ - ๑๗๔.

สุพจน์ พรหมมาโนช. “โนนมหากลา : แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์
บริเวณหุบเขาวงพระจันทร์,” **เมืองโบราณ** ๒๐, ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม
๒๕๓๗): ๖๓ - ๗๒.

สุรพล นาถะพินธุ์. “ข้อมูลใหม่เรื่องประเพณีการปลงศพของวัฒนธรรมสมัยก่อน
ประวัติศาสตร์ตอนปลายที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบล
ห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี.” **ดำรงวิชาการ** ๓, ๕
(มกราคม - มิถุนายน ๒๕๔๗): ๔๓ - ๕๘.

_____. “ยุคสำริด - เหล็กในภาคกลาง : ภาพรวมหลักฐานทางโบราณคดี
ที่มีในขณะนี้.” **เมืองโบราณ** ๒๒, ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๓๙):
๓๙ - ๔๒.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “วัดมหาธาตุลพบุรี.” **เมืองโบราณ** ๒, ๒ (มกราคม -
มีนาคม ๒๕๑๙): ๒๑ - ๓๓.

อุดมพร ชีระวิริยะกุล. “จาก ‘ประวัติศาสตร์ชาติ’ สู่ ‘ประวัติศาสตร์ประชาคม
อาเซียน’: ศึกษากรณีประวัติศาสตร์ไทยในมิติที่มีต่อความสัมพันธ์กับ
เพื่อนบ้าน.” **วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัย
รามคำแหง** ๔, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘): ๖๘ - ๘๕.

เออีจิ มูราชิม่า. “อุดมการณ์แห่งรัฐไทยสมัยใหม่.” เกรียงศักดิ์ เซษฐพัฒนาวนิช
(แปล). **รวมบทความประวัติศาสตร์** ๑๓ (๒๕๓๔): ๘๔ - ๑๐๕.

แอนเดอร์สัน, เบเนดิกต์ อาร์. โอ. จี. “ศึกษารัฐไทย : วิพากษ์ไทยศึกษา.”
ดาร์วิน อินทร์เหมือน (แปล). **ฟ้าเดียวกัน** ๑, ๓ (กรกฎาคม - กันยายน
๒๕๕๖): ๑๐๕ - ๑๓๗.

Baird, Ian G. “The Cult of Phaya Narin Songkhram : Spirit Mediums
and Shifting Sociocultural Boundaries in Northeastern
Thailand.” **Journal of Southeast Asian Studies**. 45, 1
(February 2014): 50 - 73

Damrong, Prince. “Historical Sketch of Lophburi.” **Journal of Siam
Society** 5, 3 (1908): 5 - 6.

Giblin, R. W. “Lopburi Past and Present.” **Journal of Siam Society**
5, 3 (1908): 7 - 24.

วิทยานิพนธ์

กาญจนารัตน์ แผลกวงศ์. “ลำพวน : กรณีศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวพวน
ตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์
ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.

จิราชาติ สันติยะศ. “การสร้าง ‘พระราชชายาเจ้าดารารัศมี’ ให้เป็นบุคคลสำคัญ
ในประวัติศาสตร์ ทศวรรษ ๒๕๐๐ - ปัจจุบัน.” วิทยานิพนธ์ศิลป
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

ไฉน สนสกุล. “การดำรงชาติพันธุ์และการผสมกลมกลืนของชาวมอญ : ศึกษา
เฉพาะกรณีชุมชนมอญบางขันหมาก จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์
มานุษยวิทยามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ชาติชาย อนุกุล. “วัฒนธรรมการทอของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลพบุรี : กรณีศึกษาศิลปอัตลักษณ์และความหมายแฝง.” ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.

เชาว์วัย ศุภรตรีทิเพศ. “การรับนวัตกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา: ศึกษากรณีชุมชนไทยพวนในจังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ฐนพงศ์ ลือขจรชัย. “ปัจจัยที่มีผลต่อการตกลงพรมแดนในดินแดนมลายูระหว่างสยามและอังกฤษในสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๙๐๙.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๖๐.

ณัฐฐานิตย์ คะเชนทร์. “การออกแบบผังเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๗): ลพบุรี สระบุรี และเพชรบูรณ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.

ดารุณี สมศรี. “การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๔ - ๒๕๐๐.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ธนาพร เทียมศรีรัชนิกร. “ผลของการพัฒนาเมืองภายใต้อิทธิพลการผังเมืองตะวันตก : กรณีศึกษาเมืองลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

นพวรรณ ธรรมสิทธิ. “ฐานะและบทบาทของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีในเมือง
เชียงใหม่หลังเสด็จกลับมาประทับอย่างถาวร (พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๗๖).”

วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, ๒๕๕๑.

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. “ผลกระทบของพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ต่อการปกครองคณะสงฆ์ไทย.” วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

นภวรรณ มีลักษณะ. “ทวารวดีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย.” วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.

นวนชนก วิเทศวิทยานุศาสตร์. “บทบาทด้านการเมืองและสังคมของพระราชชายา
เจ้าดารารัศมีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ.
๒๔๑๖ - ๒๔๗๖).” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

เนื่ออ่อน ขรวิทองเขียว. “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. ๒๔๑๗ - ๒๔๗๖.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๓.

บุษดี เวทยากร. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิ
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔).” สารนิพนธ์
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙.

เบญจวรรณ บุญโทแสง. “พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจ
ท้องถิ่นภายหลังการผนวกรวมดินแดนของสยาม (พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๕๔๗):
กรณีศึกษา ตระกูล ณ เชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการเมืองการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, ๒๕๕๐.

ปัญจวัลย์ ชาวตง. “ท้องถิ่นอยุธยาในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๔๗.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พงศกร สงวนศักดิ์. “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองของล้านนา กับสยาม ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาสมัยใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๕.” การค้นคว้าอิสระตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

พรกมล แสงอรุณ. “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมเมืองลพบุรี : กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านวิชาเยนทร์และแหล่งโบราณคดีไถ่ไคยง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

พรธนิภา อพิษฐพงศ์. “เจ้าไพร่กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๔๗๖.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕.

พรเพ็ญ เดอ ยอง. “การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของครอบครัวไทยเบิ้งโคกสูง โดยกลุ่มเยาวชนตำบลโคกสูง อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตมนุษยนิเวศศาสตร์ (พัฒนาครอบครัวและสังคม) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖.

พวงไข่มุกข์ คุณารัตนพฤกษ์. “ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓).” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

พิจิตรา พาณิษฐ์กุล. “การศึกษาชื่อและระบบการทอขึ้นมัดหมี่ดั้งเดิมของคนไทย
พวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ตามแนววรรณศาสตร์ชาติพันธุ์.”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ ภาควิชา
ภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พิศมัย นันทแสง. “ระบบเทศาภิบาลกับผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจมณฑล
นครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๔๓๙ - ๒๔๗๖.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๓๖.

รวีทิศา ไวยนันท์. “การแพร่กระจายวัฒนธรรมการแสดงรำโทน จังหวัดลพบุรี.”
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชา
ดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๒.

ราตี บุรุษรัตนพันธุ์. “ความสำคัญของเมืองลพบุรีในฐานะแหล่งกระจาย
วัฒนธรรมทวารวดีบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.

วรรณษา คชงาม. “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ.
๒๔๔๑ - ๒๕๔๑.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔.

วรศรา ตั้งคำวานิช. “‘รุ่งอรุณแห่งความสุข’ : การสร้างประวัติศาสตร์ ‘สุขุทัย’
พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๕๓๔.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

วศิน ปัญญาวุธตระกูล. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนากับการก่อตัว
ของสำนักทองถิ่น พ.ศ. ๒๔๕๙ - ๒๔๘๐.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

วิราวรรณ นฤปิติ. “แนวคิดการรวบรวมพระพุทธรูปช่วงสร้างกรุงเทพฯ ถึงรัชกาลที่ ๕.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

สฤณีพงศ์ ชุนทรง. “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมโบราณในช่วง ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙.” วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. “ภาพลักษณ์ท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

สายสวรรค์ ขยันยิ่ง. “พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับนาฏยศิลป์ล้านนา.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชา นาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุพัตรา โอทาศรี. “การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนา จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหาร การพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิต พัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔.

อรรถ นันทจักร. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณี การจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.

อารยะหญิง ศรีณพถุณี. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องเมืองนครปฐม.” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

อิทธิกร ทองแกมแก้ว. “การตรวจราชการหัวเมืองของกระทรวงมหาดไทย ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๕ - ๒๓๙๕.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

อุษา ชัยโชติชัย. “การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระยะปี พ.ศ. ๒๓๖๒ - ๒๔๙๐.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๖.

Leslie Ann Woodhouse. “A “Foreign” Princess in the Siamese Court: Princess Dara Rasami, the Politics of Gender and Ethnic Difference in Nineteenth - Century Siam.” A dissertation submitted in partial satisfaction of the Requirements for the degree of Doctor of Philosophy in History in the Graduate Division of the University of California, Berkeley, 2009.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

“จัดพิธีรดน้ำดำหัว ดร.เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ ในวันปีใหม่เมือง.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐. จาก: <http://www.ryt9.com/s/prg/887132>

จิราพร แซ่เตียว. “แควดวงโบราณคดี: ข้อมูลใหม่จากโบราณสถานวัดพระงาม.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓. จาก: <http://www.muangboranjournel.com/post/Wat-Phra-Ngam-seminar-2020>

ณัฐฐ์ สิ้นันตา. “๘๗ วัสสา สิบชะตาเจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐. จาก: <http://www.prdnorth.in.th/ct/news/viewnews.php?ID=160522123426>

- ผู้จัดการออนไลน์. “เชียงใหม่จัดพิธีทำบุญ “สืบชะตาเมือง” เสริมมงคล ปิดป่า
 สิ่งชั่วร้าย.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐. จาก:
<http://www.manager.co.th/Local/viewnews.aspx?>
- มติชนออนไลน์. “เจ้าวงศ์ศักดิ์ฯ ส่งมอบไม้เท้าหุ้มทองคำให้เจ้าน้อยสืบสมบัติเจ้า
 แก้วนารัฐ ณ เชียงใหม่.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๓.
 จาก: https://www.matichon.co.th/region/news_896636
- “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอาราม
 หลวง พ.ศ. ๒๕๑๘.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๓.
 จาก: <https://www.watmoli.com/wittaya-one/1463/>
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). “แผนที่ภูมิประเทศระวางเมือง
 นครปฐม กรมแผนที่ทหารบก สัรวจเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ พิมพ์ที่
 กรมแผนที่ พ.ศ. ๒๔๖๗.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๕ มิถุนายน
 ๒๕๖๓. จาก: [https://db.sac.or.th/samutsakhon/ethno-map/
 sub_map1.php#frame7](https://db.sac.or.th/samutsakhon/ethno-map/sub_map1.php#frame7)
- หนังสือพิมพ์ Dailynews. “จากมือกรรไกรถึงม้วนนิตราลปิดตำนานเจ้าป่า
 เองคะ.” [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐. จาก: [http://
 www.sudipan.net/phpBB2/viewtopic.php](http://www.sudipan.net/phpBB2/viewtopic.php)
- “Archival Documents of King Chulalongkorn's Transformation of Siam
 (1868 - 1910),” [online]. accessed January 25, 2021. [http://
 www.unesco.org/new/en/communication-and-information/
 memory-of-the-world/register/full-list-of-registered-
 heritage/registered-heritage-page-1/archival-documents-
 of-king-chulalongkorns-transformation-of-siam-1868-1910/](http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/memory-of-the-world/register/full-list-of-registered-heritage/registered-heritage-page-1/archival-documents-of-king-chulalongkorns-transformation-of-siam-1868-1910/)

ผู้คน

ความโดดเด่นทางวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ซึ่งได้รับการต่อยอดอย่างต่อเนื่องซึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือได้เข้ามามีบทบาทสำคัญตั้งแต่เริ่มแรกที่เกิดการปรับปรุงพัฒนาแม้ส่วนหนึ่งการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของเจ้านายฝ่ายเหนือจะมองได้ว่าเกิดขึ้นเนื่องจากแนวความคิดในเรื่องการอนุรักษ์ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่งย่อมแสดงให้เห็นว่าบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือในงานด้านวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมวัฒนธรรม “เมือง” ในห้วงเวลาที่วัฒนธรรมสมัยใหม่กำลังเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้น เจ้านายฝ่ายเหนือจึงได้อาศัยต้นทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งที่ยึดโยงอยู่กับวิถีชีวิตของผู้คน ตลอดจนเป็นอัตลักษณ์ของเชียงใหม่ในการดำรงสถานภาพการเป็นบุคคลสำคัญในสังคมเมืองเชียงใหม่ กระทั่งเป็นภาพลักษณ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือที่ปรากฏในมโนทัศน์ของผู้คนมาจนถึงปัจจุบัน

พื้นที่

การก่อตัวของรัฐสมัยใหม่ดังกล่าวยังส่งผลให้เกิดการศึกษาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการสร้างสำนึกหรือความทรงจำร่วมของชาติ โดยเมืองนครปฐมเป็นอาณาบริเวณหนึ่งที่ได้รับความสะดวกทั้งจากนักวิชาการชาวไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมทวารวดีด้วยเหตุนี้ วัดสุทัศน์ในวัฒนธรรมทวารวดีที่พบเป็นจำนวนมากในเมืองนี้จึงถูกคลี่คลายความหมายเป็น “โบราณวัตถุสถาน” ดังกรณีศาสนสถานสมัยทวารวดีที่วัดพระงามที่คลี่คลายความสำคัญเชิงศาสนาสู่การเป็นหลักฐานแห่งการดำรงอยู่ของทวารวดีช่วงสมัยที่ได้รับการนิยามว่าเป็น “ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ”

งานเขียน

การนำเสนอพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นด้วยกรอบประวัติศาสตร์ชาติยังคงมีอิทธิพลในปัจจุบัน ความพยายามในการสงวนประวัติศาสตร์ชาติเช่นนี้อาจพิจารณาได้จากการที่งานศึกษาอันเกี่ยวเนื่องกับปรากฏการณ์ที่เป็นเรื่องเฉพาะภายในท้องถิ่นเอง แม้จะมีอยู่เป็นจำนวนมากก็ตาม หากแต่ไม่ได้ถูกจัดวางให้อยู่ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดที่เด่นชัดนัก ทั้งนี้ เพราะการเน้นให้เห็นอัตลักษณ์และความหลากหลายของ “ผู้คน” และ “พื้นที่” ในท้องถิ่น ซึ่งดำรงอยู่ก่อนการสถาปนารัฐสมัยใหม่มาช้านาน อาจส่งผลกระทบไม่ทางใดก็ทางหนึ่งต่อโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ “งานเขียน” ที่เคยมีพลังในการสร้างรัฐสยาม/ไทยมากกว่าศตวรรษ

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

